

Titel: Journalen NB10

Citation: "Journalen NB10", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K21*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Jette Knudsen; Alastair McKinnon, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2003 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-nb10-kom-shoot-id0f20523f-c8d7-4abb-84ae-305f7d725c07.pdf> (tilgået 02. maj 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K21

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

◀ **cfr Journalen NB¹¹ p. 4. samt p. 126** : jf. *Pap.* X 1 A 302 og 421.

I trykt udgave: Bind 21 side 258 linje 1

◀ **Det større Forord til »en Cyclus ... Afhandlinger«** : Det større forord (jf. *Pap.* IX B 20-23, s. 316-321) er en udvidet bearbejdelse af et mindre forord (jf. *Pap.* IX B 10-17, s. 308-316), der er dateret »i Oct. 48«. *En Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger*, som er tilrettelagt i sommeren 1848, består af seks afhandlinger: nr. 1 »Noget om hvad man kunde kalde 'Præmisse-Forfatter'« (fra indledningen til *Bogen om Adler* (261,24), jf. *Pap.* VII 2 B 235, s. 5-16,30, lettere bearbejdet, se *Pap.* IX B 1, s. 297); nr. 2 »De dialektiske Forhold: det Almene, den Enkelte, den særlige Enkelte« (fra kap. I i *Bogen om Adler*, jf. *Pap.* VII 2 B 235, s. 33,19 - 53,34, lettere bearbejdet, se *Pap.* VIII 2 B 9,13-15, s. 50f., samt IX B 2, s. 298f., og 7-8, s. 305-307); nr. 3 »Har et Menneske Lov til at lade sig ihjelslaae for Sandheden?« (fra 1847, jf. *Pap.* VIII 2 B 136, s. 236, og 138-139, s. 238f.); nr. 4 »En Aabenbaring i Nutidens Situation« (fra kap. II i *Bogen om Adler*, jf. *Pap.* VII 2 B 235, s. 74-90,28, lettere bearbejdet, se *Pap.* IX B 4, s. 300); nr. 5 »Psychologisk Opfattelse af Mag. Adler som Phænomen og som Satire over den hegelske Philosophie og Nutiden« (fra kap. IV i *Bogen om Adler*, jf. *Pap.* VII 2 B 235, s. 176-230, lettere bearbejdet, se *Pap.* VIII 2 B 7,12-18, s. 32-43, 8,1, s. 44, og 9,12, s. 49, samt IX B 5, s. 301-305); og nr. 6 »Om Forskjellen mellem et Genie og en Apostel« (fra kap. III, § 2, i *Bogen om Adler*, jf. *Pap.* VII 2 B 235, s. 136,29 - 150,31, lettere bearbejdet og udvidet, se *Pap.* VIII 2 B 7,8-9, s. 28f., og 9,16-18, s. 51f., samt IX B 6, s. 305).

I trykt udgave: Bind 21 side 259 linje 2

◀ **Afhandlingen N° 3 (er det et Msk. tilladt ... for Sandheden)** : se foregående kommentar.

I trykt udgave: Bind 21 side 259 linje 3

◀ **Aar 48 Katastrophe** : sigter til den række af revolutioner og politiske omvæltninger, som prægede Europa i begyndelsen af 1848, og som i Danmark kulminerede med enevældens fald den 21. marts (320,10). Jf. manuskriptet til *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (260,17), hvor SK specifikt omtaler denne begivenhed som »Katastrophen«, s. 48 (SV2 13, 594), og et forord til *En Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger* (259,2), hvor han i okt. 1848 omtaler »indeværende Aars europæiske Katastrophe« (*Pap.* IX B 10, s. 308). Se også månedsskriftet *Nord og Syd*, hvor M.A. Goldschmidt (262,23) henviser til »den 21de Marts (den københavnske Catastrophe)«, bd. 4, 1848, s. 5.

I trykt udgave: Bind 21 side 259 linje 5

◀ **Nu udkommer 2^{det} Oplag af Enten - Eller** : *Enten - Eller. Et Livs-Fragment, udgivet af Victor Eremita, Anden Udgave*, bestående af første og anden del i ét bind, blev (sammen med *Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen. Tre gudelige Taler*) averteret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 111, den 14. maj 1849. Første oplag af *Enten - Eller* synes at have været udsolgt i april 1845, altså o. to år efter udgivelsen den 20. feb. 1843, se tekstredogørelsen til *Enten - Eller* i SKS K2-3, 61-64; jf. endvidere journalen NB:194, i SKS 20, 116f., og kommentarerne dertil.

I trykt udgave: Bind 21 side 260 linje 4

◀ **»en Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger«** : 259,2.

I trykt udgave: Bind 21 side 260 linje 4

◀ **Hvad jeg har færdig bliver liggende** : dvs. *Sygdommen til Døden*, skrevet i første halvdel af 1848 (294m,10); de tre skrifter: »Kommer hid alle I som arbeide og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile«, »Salig Den, som ikke forarges paa mig« og *Fra Høiheden vil han drage Alle til sig*, der alle er skrevet fra o. april til nov. 1848 (senere sammenbragt til *Indøvelse i Christendom* med Anti-Climacus som forfatter og SK som udgiver (1850)); *En Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger* (259,2); samt *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (260,17) og »Tre 'Noter' betræffende min Forfatter-Virksomhed« (260,17); og endelig »Den bevæbnede Neutralitet« (260,17).

I trykt udgave: Bind 21 side 260 linje 6

◀ **hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 21 side 260 linje 9

◀ **»Bilagene« til »Synspunktet«** : dvs. »Tre 'Noter' betræffende min Forfatter-Virksomhed« - bestående af: nr. 1 »Til Dedicationen 'hiin Enkelte'«, opr. skrevet i 1846 (jf. *Pap.* IX B 63,4-5, s. 350-357); nr. 2 »Et Ord om min Forfatter-Virksomheds Forhold til 'hiin Enkelte'«, opr. skrevet i 1847 (jf. *Pap.* IX B 63,6-13, s. 357-374); nr. 3 »Forord til 'Fredags-Talerne'«, opr. skrevet i 1847 (jf. *Pap.* IX B 63,14, s. 375-377) - og »Den bevæbnede Neutralitet eller min Position som christelig Forfatter i Christenheden«, opr. skrevet i 1848 (

265,21 og 265,23). Begge tænkt udg. som bilag til *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed*, der var skrevet i 1848, men som blev henlagt og først udg. af SKs bror P.C. Kierkegaard i 1859.

I trykt udgave: Bind 21 side 260 linje 17

◀ **Slutningen af Luthers Prædiken ... er sofistisk** : sigter til Martin Luthers epistelprædiken til fastelavns søndag over 1 Kor 13,1-13 i *En christelig Postille sammendragen af Dr. Morten Luthers Kirke- og Huuspostiller*, overs. af J. Thisted, bd. 1-2, Kbh. 1828, ktl. 283 (forkortet *En christelig Postille*); bd. 2, s. 153-162; s. 161: »Saa blive da Tro, Haab, Kjærlighed, disse Tre; men størst iblandt disse er Kjærligheden. / Her have Sophisterne skammelige forløbet sig, og sat Troen langt under Kjærligheden, fordi St. Paulus her siger, at Kjærligheden er større, end Troen og Haabet. (...) Efter Værdigheden at tale, er ej alene Troen, men ogsaa Ordet, større end Kjærligheden (...). Og dog skal det ophøre. Kjærligheden derimod er Ordets Frugt og Værk – og dog skal den blive. Troen ejer Gud selv, Troen formaaer og har alle Ting – og dog skal den ophøre. Kjærligheden derimod gjør vel mod Næsten i Kraft af Troen – og dog skal den blive. / At nu Kjærligheden er større, end Troen og Haabet, det er talt efter Varigheden. Kjærligheden varer længer, den varer evigt; Troen er kortere og mindre, den varer kun timeligt.« – **Luthers**: Martin Luther (1483-1546), ty. teolog, augustiner munk, prof. i Wittenberg, kirkereformator. – **Fastelavns Søndag**: faldt i 1849 på den 18. feb. Epistelen til fastelavns søndag er egl. 1 Pet 3,18-22, jf. *Forordnet Alter-Bog for Danmark*, Kbh. 1830 [1688], ktl. 381 (forkortet *Forordnet Alter-Bog*), s. 46f.

I trykt udgave: Bind 21 side 260 linje 21

◀ **Kjerlighed til Næsten ... Pligt at elske Gud** : sigter til det dobbelte kærlighedsbud, jf. fx Matt 22,37-40, hvor Jesus siger til en lovkyndig: »Du skal elske Herren din Gud af hele dit hjerte og af hele din sjæl og af hele dit sind.' Det er det største og første bud. Men der er et andet, som står lige med det: 'Du skal elske din næste som dig selv.' På de to bud hviler hele loven og profeterne.«

I trykt udgave: Bind 21 side 260 linje 24

◀ **reclamerede det** : klagede over det.

I trykt udgave: Bind 21 side 261 linje 1

◀ **Kjøbstaden** : dvs. København. Om købstad, 314,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 261 linje 1

◀ **R. Nielsen** : Rasmus Nielsen (1809-84), da. teolog og filosof; blev cand.theol. 1837, lic.theol. 1840, fra 1841 ekstraordinær prof. i moralfilosofi ved Københavns Universitet som Poul Martin Møllers efterfølger og fra 1850 ordinær prof. Han docerede især den spekulative filosofi, men kom i midten af 1840'erne under indflydelse af SK, med hvem han sluttede venskab i 1848 (273,1).

I trykt udgave: Bind 21 side 261 linje 4

◀ **hvad han skylder mig** : 262,3.

I trykt udgave: Bind 21 side 261 linje 6

◀ **»Forførerens Dagbog« maatte ... belyse »psychologisk Experiment«** : sigter til »Forførerens Dagbog« i første del af *Enten – Eller* (1843), i *SKS* 2, 291-432, og til »'Skyldig?' – 'Ikke-Skyldig?' En Lidelseshistorie. Psychologisk Experiment« i *Stadier paa Livets Vei* (1845), i *SKS* 6, 173-454.

I trykt udgave: Bind 21 side 261 linje 9

◀ **Confiniet** : grænsen, grænseområdet.

I trykt udgave: Bind 21 side 261 linje 10

◀ **det Interessante** : æstetisk kategori, der med udgangspunkt i ty. idealistisk kunstteori (tidligst Fr. Schlegel) blev et modeord i den da. debat, specielt i begyndelsen af 1840'erne; fællesbetegnelse for de stimulerende kunstneriske virkemidler, der blev betragtet som ikke-skønne, men fascinerende. 'Interessant' kan således være udtryk for spænding, tendens, disharmoni, det individuelt problematiske, det pirrende, det opsigtsvækkende, men tillige den raffinerede el. reflekterede stil og den æggende nyhed i stof og arrangement. I da. sammenhæng blev 'det Interessante' aktualiseret af J.L. Heiberg i hans anmeldelse af Adam Oehlenschlägers tragiske drama *Dina* (1842) i *Intelligensblade*, udg. af Heiberg, nr. 16-17, den 15. nov. 1842, bd. 2, s. 73-106 (jf. ktl. U 56). Udtrykkets almene udbredelse belyses endvidere i *Politievennen*, nr. 1478-1479, den 26. april - den 3. maj 1844, s. 267-271 og s. 279-283. Se endelig »Forord« til første del af *Enten – Eller*, i *SKS* 2, 17, og »Problema III« i *Frygt og Bæven*, i *SKS* 4, 173.

I trykt udgave: Bind 21 side 261 linje 10

◀ **Dette forklarer ogsaa Frater Taciturnus selv** : jf. »Skrivelse til Læseren fra Frater Taciturnus«, der danner slutningen på »'Skyldig?' - 'Ikke-Skyldig?'«, SKS 6, 309f. – **Frater Taciturnus**: lat. Broder Ordknapp el. Den fåmælte Broder, den pseudonyme forfatter af »'Skyldig?' - 'Ikke-Skyldig?'«. Navnet Frater Taciturnus forekommer i den ungarske, tysksprogede forfatter Johann Mailáths fortælling »Der Schatz«, som foregår i Ungarn o. år 1400. Jf. hans *Magyarische Sagen und Mährchen*, Brünn 1825, ktl. 1411, s. 108-132. Se i øvrigt de fyldigere kommentarer i SKS K6, 213, og K18, 387f.

I trykt udgave: Bind 21 side 261 linje 14

◀ **Det om Adler** : dvs. »Psychologisk Opfattelse af Mag. Adler som Phænomen og som Satire over den hegelske Philosophie og Nutiden«, der opr. udgjorde kap. IV i *Bogen om Adler* og senere blev optaget som nr. 5 i *En Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger* (259,2). – SK skrev den første version af *Bogen om Adler* fra midten af juni til slutningen af sept. 1846 (*Pap.* VII 2 B 235, s. 5-230); i 1847 foretog han både en anden (*Pap.* VIII 2 B 7-8, s. 20-45) og en tredje (*Pap.* VIII 2 B 9-27, s. 46-79) nyordning og tilrettelæggelse af bogen. – **Adler**: Adolph Peter Adler (1812-69), da. teolog, erhvervede i 1840 magistergraden på afhandlingen *Den isolerede Subjectivitet i dens vigtigste Skikkelser*, fra 1841 sognepræst i Hasle og Rutsker på Bornholm, udgav i 1842 *Populaire Foredrag over Hegels objective Logik* (ctl. 383). Adler blev suspenderet i 1844 og afskediget i 1845 i nåde og med ventepenge, da hans påstand i forordet til *Nogle Prædikener*, Kbh. 1843 (ctl. U 9), om at have haft en åbenbaring blev opfattet som udtryk for begyndende sindssyge, ikke mindst af biskop J.P. Mynster (262,19). Efter afskedigelsen udgav Adler *Skrivelser min Suspension og Entledigelse vedkommende*, Kbh. 1845 (ctl. U 10). Herefter fulgte: *Nogle Digte*, Kbh. 1846 (ctl. 1502); *Studier og Exempler*, Kbh. 1846 (ctl. U 11); *Forsøg til en kort systematisk Fremstilling af Christendommen i dens Logik*, Kbh. 1846 (ctl. U 13); og *Theologiske Studier*, Kbh. 1846 (ctl. U 12).

I trykt udgave: Bind 21 side 261 linje 24

◀ **litterair Anmeldelse** : Under tilrettelæggelsen af den anden version af *Bogen om Adler* føjede SK til kap. IV et bilag med titlen »Mag. Adlers 4 sidste Bøger, en litterair Monstrøsitet, der upaatvivleligt maa forklares som Følge af en fix Idee« (*Pap.* VIII 2 B 7,18, s. 33-43). Med de fire sidste bøger tænkes på: *Nogle Digte*; *Studier og Exempler*; *Forsøg til en kort systematisk Fremstilling af Christendommen i dens Logik*; og *Theologiske Studier* (se foregående kommentar).

I trykt udgave: Bind 21 side 261 linje 25

◀ **det større Forord til »en Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger«** : 259,2.

I trykt udgave: Bind 21 side 261 linje 25

◀ **R. Nielsen (...) sit Forhold til mig** : 261,4 og 273,1.

I trykt udgave: Bind 21 side 261 linje 28

◀ **Forfatter som R. N. ... benytter hvad han faaer hos mig i sin Productivitet** : hentyder formentlig til R. Niensens *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed. Forelæsninger over Jesu Liv*, første del, Kbh. 1849, ktl. 700 (forkortet *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed*). If. forordet blev de forelæsninger, der ligger til grund for bogen, »holdt i Universitetsbygningen, i Vinteren 1848, for et hæderligt Antal Tilhørere af begge Kjønn«, s. Vlf. Bogen, der er annonceret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 116, den 19. maj 1849, modtog SK i et gulddekoreret helbind af safian og med dedikation, dateret »Søndagen d. 13. Mai 1849« (bogen findes i privat eje). I en optegnelse fra maj 1849 i journalen NB11, skriver SK: »R. Niensens Bog er udkommet«, og videre: »Skrifterne ere plyndrede paa mangfoldig Maade; just Pseudonymerne meest, hvilke han derfor aldrig citerer, maaskee, ganske snildt beregnet, som de mindst læste. / Og nu mine Samtaler!« (*Pap.* X 1 A 343). Se også »Polemika / R. Nielsen / af Joh. Climacus / Stiiløvelser i Charakter, som ikke skulle bruges« fra 1849 (*Pap.* X 6 B 83-89, s. 91-100) og »Om Prof. Nielsen (de 12 Forelæsninger og i det Hele)« fra 1850 (*Pap.* X 6 B 96, s. 105f.).

I trykt udgave: Bind 21 side 262 linje 3

◀ **»en saadan Extraordinair«** : jf. nr. 2, »De dialektiske Forhold: det Almene, den Enkelte, den særlige Enkelte«, i *En Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger* (259,2). Heri beskrives 'den sande Extraordinaire' som 'den særlige Enkelte', der ved sit 'Guds-Forhold' kolliderer med 'det Bestaaende' (se *Bogen om Adler* (261,24), *Pap.* VII 2 B 235, s. 33,19 - 53,34).

I trykt udgave: Bind 21 side 262 linje 9

◀ **et ingenium** : en naturbegavet, en ånd, et geni.

I trykt udgave: Bind 21 side 262 linje 11

◀ **en Poeniterende** : en angrende, bodgørende.

I trykt udgave: Bind 21 side 262 linje 11

◀ **Opvækkelsen** : jf. undertitlen *En christelig psykologisk Udvikling til Opbyggelse og Opvækkelse til Sygdommen til Døden* (294m,10) og undertitlen *Til Opvækkelse og Inderliggjørelse til »Kommer hid alle I, som arbeide og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile«* (260,6 og 265,21).

I trykt udgave: Bind 21 side 262 linje 17

◀ **hvad R. Nielsen sagde, at Biskop Mynster ... i Fredstider** : Udsagnet må været faldet i en samtale og har ikke kunnet verificeres. – **R. Nielsen**: 261,4. – **Biskop Mynster**: Jakob Peter Mynster (1775-1854), da. teolog, præst, forfatter, politiker, fra 1811 residerende kapellan ved Vor Frue Kirke i København, fra 1826 hofprædikant, fra 1828 kgl. konfessionarius samt hof- og slotspræst ved Christiansborg Slotskirke og fra 1834 biskop over Sjællands stift (265,13). Mynster boede i bispegården i Nørregade over for Vor Frue Kirke, hvor han var en meget søgt prædikant (se kort 2, B1).

I trykt udgave: Bind 21 side 262 linje 19

◀ **Goldschmidt** : Meir Aron Goldschmidt (1819-87), da.-jødisk forfatter, journalist og publicist; grundlagde *Corsaren* (266,5) i okt. 1840 og var bladets egentlige redaktør til den 2. okt. 1846, da han afhændede bladet og drog ud på en ét-årig udlandsrejse (344,33); bl.a. forfatter af *En Jøde* fra 1845 (267,9); udgav og skrev fra dec. 1847 månedsskriftet *Nord og Syd*.

I trykt udgave: Bind 21 side 262 linje 23

◀ **sin egen udtalte Dom** : sigter til Goldschmidts positive bedømmelse af *Om Begrebet Ironi og Enten – Eller* i *Corsaren* (267,7).

I trykt udgave: Bind 21 side 262 linje 25

◀ **valgt et anstændigt Sted** : i stedet for *Corsaren* (266,5), som i 1846 bragte en række satiriske artikler om, allusioner til og tegninger (se SKS K20, 41-44) af SK, nemlig 2. jan. (nr. 276), 9. jan. (nr. 277), 16. jan. (nr. 278), 23. jan. (nr. 279), 30. jan. (nr. 280), 20. feb. (nr. 283), 27. feb. (nr. 284), 6. marts (nr. 285), 13. marts (nr. 286), 3. april (nr. 289), 17. april (nr. 291), 1. maj (nr. 293), 29. maj (nr. 297), 12. juni (nr. 299), 19. juni (nr. 300) og 17. juli (nr. 304) samt igen 23. okt. (nr. 318) og 24. dec. (nr. 327).

I trykt udgave: Bind 21 side 262 linje 26

◀ **P.L. Møller ... i »Fædrelandet« ... ærbødig trods min Artikels Haan mod ham** : sigter til P.L. Møllers artikel »Til Hr. Frater Taciturnus, Høvidsmand for 3die Afdeling af 'Stadier paa Livets Vei'« i *Fædrelandet*, nr. 2079, den 29. dec. 1846, sp. 16665 (*Bl. art.*, s. 233). I denne artikel, der er underskrevet »Deres ærbødigste P.L. Møller«, svarede Møller kort på SKs artikel »En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet«, signeret »Frater Taciturnus, Høvidsmand for 3die Afdeling af 'Stadier paa Livets Vei'«, i *Fædrelandet*, nr. 2078, den 27. dec. 1846, sp. 16653-16658 (jf. SV2 13, 459-467). SK, alias Frater Taciturnus (261,14), tog her til genmæle mod den nærgående kritik af *Stadier paa Livets Vei* (1845), som Møller havde skrevet i sit essay »Et Besøg i Sorø« i *Gæa, æsthetisk Aarbog 1846*, udg. af P.L. Møller, Kbh. 1846, s. 144-187. SK identificerede i øvrigt Møller med *Corsaren* (266,5) og gjorde desuden opmærksom på, at han ikke ville acceptere, at han ikke var blevet skældt ud af bladet, men kun rost, og sluttede med følgende bøn: »Gid jeg nu blot maatte komme i 'Corsaren'«. – **P. L. Møller**: Peder Ludvig Møller (1814-65), da. forfatter, digter og kritiker, redigerede 1843 det polemiske blad *Arena* og udgav 1845-47 den æstetiske årbog *Gæa*. Møller bidrog desuden med artikler i forskellige blade, således også »i 'Corsaren' (Adskillige satiriske Kritiker og Digte)«, som han selv oplyste i T.H. Erslews *Almindeligt Forfatter-Lexicon* bd. 1-3, Kbh. 1843-53 (jf. ktl. 954-969); bd. 2, 1847, s. 406. – **»Fædrelandet«**: det yngste af de to førende liberale blade (det andet var *Kjøbenhavnsposten*), grundlagt 1834, fra slutningen af 1839 ændret fra ugeblad til dagblad. Foruden at kæmpe for frihed og for folkets deltagelse i statslivet – i opposition mod enevælden – søgte det også at fremme de nationale forhold, Slesvigs danskhed og Nordens enhed. Efter enevældens fald i marts 1848 fungerede det nærmest som organ for de nationalliberale ministre.

I trykt udgave: Bind 21 side 262 linje 29

◀ **Thi sagde jeg ham jo selv ... hidse Pøbelen paa mig** : Udsagnet sigter til de forhånelser, SK var udsat for under affæren med *Corsaren* (262,26). Det er faldet i en samtale og har ikke kunnet verificeres.

I trykt udgave: Bind 21 side 262 linje 34

◀ **havt en tilfældig Begunstigelse: Formue** : SKs far døde i 1838 og efterlod sig en formue, der i 1839

blev opgjort til o. 125.000 rigsdaler, som SK og hans ældre bror Peter Christian arvede (jf. F. Brandt og E. Thorkelin *Søren Kierkegaard og pengene*, 2. udg., Kbh. 1993 [1935], s. 67). SKs formueforhold i 1846-48 lader sig kun fastlægge omtrentligt; men af sine arvede aktier solgte han den sidste o. 2. marts 1847, mens den sidste kgl. obligation blev afhændet o. 14. dec. 1847 (jf. *Søren Kierkegaard og pengene*, s. 69-71). Herefter havde SK ingen renteindtægter af aktier og obligationer og måtte i de kommende år yderligere udhule formuen. Den 24. dec. 1847 så han sig nødsaget til også at sælge sin ejendom på Nytorv, Vestre kvarter, matrikel nr. 2, i dag Frederiksberggade 1 (se kort 2, B2-3); købesummen var 22.000 rigsdaler. P.C. Kierkegaard lod sin første prioritet på 7.000 rigsdaler blive stående i ejendommen; SK fik en anden prioritet på 5.000 rigsdaler og modtog i jan. 1848 10.000 rigsdaler kontant (jf. *Søren Kierkegaard og pengene*, s. 83-85). For en del af indtægterne fra hussalget købte SK kgl. obligationer, som han i 1848 tabte 700 rigsdaler på, da obligationskurserne faldt pga. krig (320,10); for resten købte han aktier, som han derimod ikke synes at have tabt på (se NB7:114, s. 138, og *Søren Kierkegaard og pengene*, s. 86-90).

I trykt udgave: Bind 21 side 264 linje 8

◀ **At søge en Embedsstilling, mit oprindelige Forsæt** : sigter til, at SK allerede efter udgivelsen af *Enten – Eller* (1843), igen efter udgivelsen af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846) og derefter gang på gang overvejede at holde op som forfatter og søge præsteembede på landet. Se fx NB:7 og NB:57 (i SKS 20, 19 og 51) samt NB2:136 (i SKS 20, 194). Se også kap. 3, »Styrelsens Part i mit Forfatterskab«, i anden del af *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (260,17), s. 66 (SV2 13, 611).

I trykt udgave: Bind 21 side 264 linje 13

◀ **min pecuniaire Bekymring** : 264,8.

I trykt udgave: Bind 21 side 264 linje 15

◀ **disse forvirrede Tider** : 259,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 264 linje 15

◀ **Nº 2 af en Cyclus ... Afhandlinger (det Almene ... den særlige Enkelte)** : dvs. »De dialektiske Forhold: det Almene, den Enkelte, den særlige Enkelte« (259,2).

I trykt udgave: Bind 21 side 264 linje 26

◀ **Exceptioner** : undtagelser, indsigelser, hævdelser af det modsatte.

I trykt udgave: Bind 21 side 264 linje 28

◀ **Forførerens Dagbog** : 261,9.

I trykt udgave: Bind 21 side 264 linje 29

◀ **jeg udsatte mig for Pøbelen** : hentyder til, at SK, alias Frater Taciturnus (261,14), selv havde bedt om at blive angrebet i *Corsaren*, jf. artiklen »En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjestebudet« (262,29). Bønnen blev gentaget i artiklen »Det dialektiske Resultat af en literair Politi-Forretning«, signeret Frater Taciturnus, i *Fædrelandet*, nr. 9, den 10. jan. 1846, sp. 65-68 (jf. SV2 13, 468-471), hvor det hedder: »Mere kan jeg ikke gjøre for Andre, end selv at begjære at blive udskjeldt.«

I trykt udgave: Bind 21 side 264 linje 30

◀ **den hele Productivitet, der ligger færdig** : 260,6.

I trykt udgave: Bind 21 side 264 linje 32

◀ **i tidligere Tid kom Dommeren** : hentyder formentlig til de 'dommere', der if. Dommerbogen i GT blev sendt af Gud til at lede Israel og frelse det fra afgudsdyrkelse og fjender. Dommertiden dækkede perioden fra Josva til Samuel. Her kan dog også være tænkt på Johannes Døber (294,30).

I trykt udgave: Bind 21 side 265 linje 5

◀ **nu i 48** : 259,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 265 linje 9

◀ **Styrelsen** : dvs. Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 265 linje 9

◀ **Mynster (...)** nydt det ... at bortgive Embeder : Som biskop over Sjællands stift var Mynster (262,19) den da. kirkes primas, han var kongens personlige rådgiver i gejstlige spørgsmål (også når kirkelige embeder skulle besættes), han var medlem af stænderforsamlingen, hvor han i høj grad gjorde sin magt og indflydelse gældende, han havde sæde i en lang række styrende organer, han havde været primus motor i udarbejdelsen af den autoriserede oversættelse af NT-1819, af en ny ritualbog og af et tillæg til *Den evangelisk-kristelige Psalmebog* osv. Mynster var således en af kirkens og rigets mægtigste mænd.

I trykt udgave: Bind 21 side 265 linje 13

◀ »en **Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger**« : 259,2.

I trykt udgave: Bind 21 side 265 linje 20

◀ **Den øvrige Productivitet ... mærket: digterisk Forsøg - uden Myndighed** : Da SK i nov. 1848 overvejede at udgive *Sygdommen til Døden* og »*Den bevæbnede Neutralitet*« samt de tre skrifter: »*Kommer hid alle I som arbeide og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile*«, »*Salig Den, som ikke forarges paa mig*« og »*Fra Høiheden vil han drage Alle til sig* i ét bind under titlen *Fuldendelsens samtlige Værker* el. *Fuldbringelsens samtlige Værker*, føjede han til i marginen: »De tre: Kommer hid; salig Den som ikke forarges; fra Høiheden fik saa et særskilt Titelblad: Forsøg til at indføre Christendom i Christenheden; men paa Foden af Titelbladet: digterisk Forsøg - uden Myndighed« (se NB8:15, s. 152f.).

I trykt udgave: Bind 21 side 265 linje 21

◀ »**Den bevæbnede Neutralitet**« ... saa nøiagtigt som muligt : »*Den bevæbnede Neutralitet*« var opr. tænkt som et tidsskrift, hvis program skulle være: »at give Samtiden et bestemt og ikke-redupliceret Indtryk af hvad jeg siger mig selv at være, hvad jeg vil o: s: v:« (se NB6:61, s. 44). Senere, da SK overvejede at føje den som tillæg til *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (260,17), blev titlen ændret til »*Den bevæbnede Neutralitet eller min Position som christelig Forfatter i Christenheden*« (jf. *Pap. X 5 B 106-109*, s. 287-302). Heri hedder det: »selv udgiver Digteren eller rettere Digter-Dialektikeren sig ikke for at være Idealet, endnu mindre dømmes han noget eneste Menneske« (*Pap. X 5 B 107*, s. 293).

I trykt udgave: Bind 21 side 265 linje 23

◀ **Goldschmidt** : 262,23.

I trykt udgave: Bind 21 side 266 linje 3

◀ »**Corsaren**« var i den Tid han redigerede den : Goldschmidt grundlagde det satiriske og politiske ugeskrift *Corsaren* i okt. 1840 og var det republikanske blads egentlige redaktør indtil okt. 1846. Da bladet blev søsat den 8. okt. 1840, rummede det to programartikler. I den første, »En Toast, der kan gjælde som Program«, bliver det fastslået, at *Corsaren* ønsker at være i opposition til såvel de konservative som de liberale og udgøre et midtpunkt herimellem. I den anden, »Det egentlige Program«, gør Goldschmidt gældende, at *Corsaren* ikke vil virke i snæver, politisk henseende, men skal være et organ for »Folkemeningen« og derved have »Interesse for alle Klasser af Læsere«. *Corsaren* bragte sig i konstant konflikt med censuren. Under den såkaldt »store Corsarsag« i 1842 fik Goldschmidt 24 dages fængsel og en bøde på 200 rigsdaler; ved en højesteretsdom 7. juni 1843 blev han idømt livsvarig censur. I løbet af sit første halve år havde *Corsaren* da også hele seks skinredaktører, mens Goldschmidts navn glimrer ved sit fravær i de første tre årgange og først viser sig fra og med nr. 161, hvor han, anført nederst på bagsiden, figurerer som bladets forlægger. Ved det kgl. »Amnesti-Rescript« af 24. jan. 1848 og fortolkningen af det den 28. jan., som blev udstedt i forbindelse med tronskiftet, blev Goldschmidt fritaget for den livsvarige censur, jf. *Nord og Syd* (266,7) bd. 1, s. 273.

I trykt udgave: Bind 21 side 266 linje 5

◀ **Nu siger han (...)** etsteds i Nord og Syd ... et ironisk Standpunkt over dem : hentyder til kap. 2, »Forsvar for Udgiveren«, i artiklen »Svar til 'Fædrelandet' af 24de, 27de, 29de og 31te December 1847«, i *Nord og Syd. Et Maanedskrift*, red. og udg. af M. Goldschmidt, bd. 1, første kvartal 1848, Kbh. 1848, s. 209-255; s. 223f.: »Det andet Svar, Udgiveren med Rette kunde give, indeholdes i det Spørgsmaal: Naar har jeg havt en anden politisk Mening end nu? I Corsaren? - Men herpaa vilde man svare: Ja, det er et Fif! Komme vi med Artikler af Corsaren, saa svarer du, at det var Ironi. / Vi ville derfor gjøre opmærksom paa den lange Række af Artikler i Corsaren, fra dens Tilblivelse indtil G. forlod den, hvori er udtalt den samme Mening som nu. Han paatager sig det moralske Ansvar endog for de første 21 Nummere, der redigeredes af Flere, som først forlode Bladet, da Politifølgelserne begyndte. Der er først Programmet (8de October 1840), hvori er udtalt ganske de samme Anskuelse som i Maanedskriftet, kun mere dunkelt, vi kunde næsten sige: mere instinctmæssig udtrykte. Udgiveren overholdt dem ikke; den Rolle, han paatog sig, at staae rolig og upartisk mellem alle Partier, var for svær for hans Ungdom, Mangel paa Erfaring og Kundskaber; det comiske og satiriske Element, der fandt saa meget Bifald hos det store Publikum, rev ham med, og istedetfor at tildele alle Partier, som dengang strede saa stærkt og lidenskabeligt, deres Ret, benyttede han deres Uret til

æsthetisk-vittige Forsøg. Corsaren fik en Character, en negativ Character, hvori det var umuligt at gjøre nogen Forandring. Den indre Trang til at udtale sig positivt, tilfredsstillende Udgiveren ved Romanen 'En Jøde', et Bind Fortællinger og ved leilighedsvis at indsmugle nogle Corpus-Artikler i Corsaren«. – Den anmeldelse af *Nord og Syd i Fædrelandet*, som Goldschmidt henviser til, udkom i fire dele, i nr. 305, den 24. dec. 1847, sp. 2433-28; i nr. 306, den 27. dec. 1847, sp. 2441-44; i nr. 308, den 29. dec. 1847, sp. 2457-61; og i nr. 310, den 31. dec. 1847, sp. 2473-78.

I trykt udgave: Bind 21 side 266 linje 7

◀ **Corsaren var liberal, tærskede paa Christian VIII ... o: s: v:** : Med 'liberal' sigtes til oppositionen mod enevælden i Danmark, der fra o. 1835 gik under den uofficielle samlebetegnelse 'de Liberale', hvis foretrukne organ var *Fædrelandet* (262,29), men også aviser som *Kjøbenhavnsposten* og *Den Frisindede* gav spalteplass til liberale skribenter. – **Christian VIII:** (1786-1848), konge siden 1839. Om angrebene på Chr. VIII i *Corsaren*, se Goldschmidts *Livs Erindringer og Resultater* bd. 1-2, Kbh. 1877; bd. 1, s. 282-291.

I trykt udgave: Bind 21 side 266 linje 16

◀ **Iod jeg ... et lille Vink falde til Goldschmidt ... mod Regjering** : jf. NB3:20.b.a: »Yttringen var, at det var Nonsens at være ironisk og tillige Partigænger, som blot angreb Regjeringen, Ironie maa tage Alle – hvor jeg netop viste ham [Goldschmidt], hvor feig han var mod Publikum. En saadan Total-Ironie Iod sig saa vel tænke netop som eiendommelig for det Moderne«, SKS 20, 255.

I trykt udgave: Bind 21 side 266 linje 20

◀ **Prof Nielsen (i Aarhus ved Realskolen)** : Knud Christian Nielsen (1798-1872), da. skolemand; fra 1821 lærer ved og fra 1832 sammen med V.A. Borgen bestyrer for det von Westenske Institut i København; fra 1839 rektor for den videnskabelige realskole i Århus og efter sin afsked herfra i 1853 udnævnt til titulær prof. Goldschmidt kendte K.C. Nielsen fra sin skolegang på det von Westenske Institut og blev indbudt til at besøge ham i Århus i 1846 foranlediget af udgivelsen af *En Jøde* (267,9), jf. hans *Livs Erindringer og Resultater* (266,16) bd. 1, s. 371.

I trykt udgave: Bind 21 side 266 linje 28

◀ **han udødeliggjorde mig** : 267,6 og 267,7.

I trykt udgave: Bind 21 side 266 linje 34

◀ **han i 48 henvendte sig til Chr. VIII** : Har ikke kunnet verificeres. Af de Audiensrapporter, der er bevaret på Rigsarkivet for perioden, fra Goldschmidt vendte tilbage fra sin udenlandsrejse i efteråret 1847 og til Chr. VIII's (266,16) død den 20. jan. 1848, figurer Goldschmidt ikke.

I trykt udgave: Bind 21 side 266m linje 1

◀ **i den senere Tid ikke havde angrebet ham** : I det »Program«, Goldschmidt giver for sit månedsskrift *Nord og Syd* (266,7) bd. 1, s. 1-34, som udkom i dec. 1847, støtter han Chr. VIII's svar på de anførte krav om ændring af konstitutionen, »at han vilde foretage Reformen i Forvaltningen, men ikke i Forfatningen«, s. 26ff. Om Goldschmidts tidligere angreb på Chr. VIII, 266,16.

I trykt udgave: Bind 21 side 266m linje 4

◀ **Oppositionen** : Goldschmidt angreb den liberale opposition (266,16) både i sit »Program« og i sit »Svar til 'Fædrelandet' af 24de, 27de, 29de og 31te December 1847«, i *Nord og Syd* (266,7) bd. 1, især s. 8-22 og s. 211-221.

I trykt udgave: Bind 21 side 266m linje 5

◀ **vende Negativiteten mod mig** : hentyder til, at SK, alias Frater Taciturnus, selv havde bedt om at blive angrebet i *Corsaren* (264,30).

I trykt udgave: Bind 21 side 267 linje 4

◀ **P. L. Møllers Angreb** : 262,29.

I trykt udgave: Bind 21 side 267 linje 5

◀ **ligger ogsaa i mine Papirer en lille Artikel** : sigter til et udkast til en kort artikel »Bøn til Corsaren« (formentlig fra 1845), signeret Victor Eremita (260,4). Heri hedder det: »grusomme og blodtørstige Corsar, stormægtigste Sultan (...) dræb mig, men gjør mig ikke udødelig! (...) O! lad Dig bevæge til Medlidenhed, stands din ophøiede grusomme Naade, dræb mig som alle Andre« (jf. *Pap.* VI B 192, s. 268f.).

I trykt udgave: Bind 21 side 267 linje 6

◀ **Udødeliggjørelsen** : jf. Frater Taciturnus' artikel »Det dialektiske Resultat af en literair Politi-Forretning« (264,30), hvor han skriver med henvisning til SK: »En i dette Blad Roest og Udødeliggjort« (SV2 13, 468). Hermed sigtes til, at Goldschmidt tidligere havde givet nogle af SKs bøger en rosende omtale i *Corsaren*. Da SK således i 1841 udsendte *Om Begrebet Ironi*, der blev anmeldt af en af *Corsarens* løse medarbejdere, mente Goldschmidt, at anmelderen var gået for let hen over afhandlingens indhold og tilføjede følgende efterskrift: »Naar vi nu herefter indrømme, at Hr. Kierkegaards Afhandling uagtet dette forbausende Sprog er interessant for dem, som have Taalmodighed til at gjenneumlæse den, saa bevise vi formeentlig ved denne Tilstaaelse – vel at mærke, naar den er sat i Forbindelse med Ovenstaaende, Hr. K. al den Retfærdighed, der bør vederfares ham« (*Corsaren*, nr. 51, sp. 8). Goldschmidt anmeldte sammesteds den 10. marts 1843 *Enten – Eller* og roste SK til skyerne: »Denne Forfatter er en mægtig Aand, han er en Aandsaristocrat, han spotter over den hele Menneskeslægt, viser dens Jammerlighed; men han har en Berettigelse dertil, han er en usædvanlig Aand« (*Corsaren*, nr. 129, sp. 1). Endelig blev SK omtalt positivt den 14. nov. 1845, hvor hans pseudonym Victor Eremita fremhævedes på Orla Lehmanns bekostning: »da Lehmann vil døe og blive glemt, men Victor Eremita aldrig døer« (*Corsaren*, nr. 269, sp. 14). Se også det første angreb på SK alias Frater Taciturnus i artiklen »Hvorledes den omvandrende Philosoph fandt den omvandrende virkelige Redacteur af 'Corsaren'« i *Corsaren*, nr. 276, den 2. jan. 1846, hvor Frater Taciturnus siger til *Fædrelandet*: »Nu skal De desuden see et lille Beviis paa min Fiffighed. Det fordømte Blad kunde faae isinde at sætte mig deri og gjøre mig udødelig, udødelig i Corsaren – min Ven! det holder jeg ikke af«, sp. 5.

I trykt udgave: Bind 21 side 267 linje 7

◀ **»Jøden«** : *En Jøde. Novelle af Adolph Meyer*, udg. og forlagt af M. Goldschmidt, Kbh. 1845, ktl. 1547 (forkortet *En Jøde*). Adolph Meyer var pseudonym for Goldschmidt. SK havde ladet sin pseudonym Frater Taciturnus omtale bogen positivt i artiklen »Det dialektiske Resultat af en literair Politi-Forretning« (264,30): »Hr. Goldschmidt, der fortjener Ære for at have udgivet en god Bog (og det er i det mindste mit Ønske, at Paaskjønnelsen velvilligen og rigeligen og opmuntrende maa vorde ham til Deel)« (SV2 13, 468).

I trykt udgave: Bind 21 side 267 linje 9

◀ **»at han som Barn havde lidt meget o: s: v:«** : hentyder til, at de kristne børn gør hovedpersonen i *En Jøde* Jacob Benedixen fortræd, forfølger ham og kalder ham 'Jødesmaus'; han har ingen legekammerater, men føler sig ensom og adskilt fra den øvrige verden, jf. *En Jøde*, s. 18f. og s. 42f. Da han kommer i skole i København, bliver han igen udsat for forfølgelser og drillerier fra de andre drenge, der råber 'Jøde!' el. 'Hep, hep!' til ham, og som siden omgiver ham med tavshed og kulde, jf. *En Jøde*, s. 123ff. og 132ff. Dette omtales også i anmeldelsen af *En Jøde* i *Berlingske Tidende*, nr. 283, den 27. nov. 1845, og i *Nordisk Literatur-Tidende*, udg. af J.F. Giødwad og P.C. Ploug [som tillægsblad til *Fædrelandet* om søndagen, hvor avisen ikke udkom], nr. 2, den 11. jan. 1846, sp. 9-13.

I trykt udgave: Bind 21 side 267 linje 10

◀ **sagt om at jeg beundrer den** : 267,7.

I trykt udgave: Bind 21 side 267 linje 18

◀ **den lille Artikel i Fædrelandet** : »Det dialektiske Resultat af en literair Politi-Forretning« (264,30 og 280,35). – **Fædrelandet**: 262,29.

I trykt udgave: Bind 21 side 267 linje 20

◀ **Mag. K.** : Magister Kierkegaard. SK forsvarede sin disputats *Om Begrebet Ironi* for magistergraden den 29. sept. 1841.

I trykt udgave: Bind 21 side 267 linje 21

◀ **faae igjen mange Subscribenter** : sigter til *Nord og Syd* (266,7), der if. et brev, dateret 30. maj 1848, fra Goldschmidt til P.L. Møller allerede havde over 1200 abonnenter i første kvartal af 1848, jf. *Breve fra og til Meir Goldschmidt*, udg. af Morten Borup, bd. 1, Kbh. 1963, s. 154; se nere stabiliserede tallet sig på o. 1500. Om antallet af abonnenter på *Corsaren*, 305,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 267 linje 37

◀ **Artiklen om P.L.M.** : »En omreisende Æsthetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet« (262,29).

I trykt udgave: Bind 21 side 267 linje 40

◀ **fik han fat i mig paa Gaden ... behandlede ham endog koldt** : Om SKs og Goldschmidts sammentræf
9 af 72 sider

og samtaler på gaden efter P.L. Møllers udgivelse af *Gæa* (262,29) og efter SKs udgivelse af »En omreisende Æstetikers Virksomhed, og hvorledes han dog kom til at betale Gjæstebudet« fortæller Goldschmidt i sine *Livs Erindringer og Resultater* (266,16) bd. 1, s. 422-427. Han bemærker, at »Kierkegaard ved de personlige Møder gjorde Alt saa upersonligt«, s. 424.

I trykt udgave: Bind 21 side 268 linje 1

◀ **hele Læset af Skjeldsord var væltet over mig** : dvs. efter den lange række af satiriske artikler om og tegninger af SK i *Corsaren* (262,26).

I trykt udgave: Bind 21 side 268 linje 4

◀ **mødte jeg ham paa Gaden (...) jeg kaldte ad ham ... iagttaget mod ham** : jf. Goldschmidts *Livs Erindringer og Resultater* (266,16) bd. 1, s. 428f., hvor han fortæller, hvordan SK mødte ham i Myntergade »og gik mig forbi med et stort, yderst forbitret Blik uden at ville hilse eller have Hilsen«. Goldschmidt fortsætter: »Det store, vilde Blik havde det ved sig, at det ligesom trak Tæppet bort fra den højere Ret, som Kierkegaard hidtil havde pukket paa, og som jeg ikke havde kunnet, men heller ikke villet se, skjøndt jeg vel anede den. Det anklagede og trykkede mig: 'Corsaren' havde sejret i Striden; men selv havde jeg faaet et falsk Nr. 1. Men tillige rejste sig i dette indholdstunge Øjeblik en Protest i mit Sind: jeg var ikke saadan at se ned paa, og jeg kunde bevise det. Inden jeg gennem Gaderne kom hjem, stod det fast, at jeg vilde opgive 'Corsaren'«.

I trykt udgave: Bind 21 side 268 linje 4

◀ **Treiben** : ty. uvæsen.

I trykt udgave: Bind 21 side 268 linje 29

◀ **Corsaren var det Negative over Partierne** : 266,7.

I trykt udgave: Bind 21 side 268 linje 32

◀ **nu vil han igjen staae over Partierne - positivt** : sigter til det politiske ideal, Goldschmidt opstiller i »Program« for sit månedsskrift *Nord og Syd* (266,7) bd. 1, s. 1-34, især s. 14f.: »en Stat, hvori denne [dvs. kristendommens] Tanke hersker, hvor der ikke er lagt Baand paa Medlemmernes gode Evner, hvor Alle i deres Tilværelse forefinde den største Lethed og Bekvemmelighed for deres ærlige Virken eller detmindste ikke møde nogen unødvendig Hindring; hvor Enhver kan søge saa megen Oplysning, som han ønsker, og hvor der altsaa ikke er lagt Tvang paa Yttring og indbyrdes Udvexling af Tanker, paa Forsken efter Sandhed og Meddelelse af Forskningens Resultater; hvor Lovene kun have til Hensigt at modarbejde de onde Evner og i Tilfælde af Overtrædelse ikke at hævne, men at forbedre; hvor Staten selv, som Kjærlighedens Repræsentant, bøder paa uforskyldte Ulykker – en saadan Stat kalder man en fri Stat.« I sit »Svar til 'Fædrelandet' af 24de, 27de, 29de og 31te December 1847«, hvor Goldschmidt indledningsvis citerer dette stykke fra programmet, skriver han videre: »Programmet forudsætter den gode Villie og de gode Evner hos Folket, fordi alt Godt er nedlagt i et Folk, og os Alle, Opposition og Ikke-Opposition, tilkommer det at bringe disse slumrende gode Kræfter i Virksomhed; det forudsætter idetmindste den gode Villie hos Regeringen, og hændtes det engang, at Statens Hersker ikke havde den, saa vilde han have Undseelse for Folket, naar dette kunde optræde som en myndig Mand«, *Nord og Syd* bd. 1, s. 216.

I trykt udgave: Bind 21 side 268 linje 33

◀ **at det Negative er Gjennemgangen** : jf. anden del af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846), kap. 2, pkt. 2, »Den eksisterende subjektive Tænkning er i sit Existents-Forhold til Sandheden ligesaa negativ som positiv, har ligesaa megen Comik som han væsentligen har Pathos, og er bestandigt i Vorden, ∴ Stræbende«, i *SKS* 7, 80ff.

I trykt udgave: Bind 21 side 268 linje 34

◀ **For ham bliver saa »Corsaren« det Negative ... et Udviklings Moment i hans Liv** : jf. den korte biografiske skitse, som Goldschmidt leverer i sit »Svar til 'Fædrelandet' af 24de, 27de, 29de og 31te December 1847«, i *Nord og Syd* (266,7) bd. 1, s. 225-229. Her skriver han s. 226f.: »Corsaren talte indirecte, satirisk, destruerende; den kunde maaskee rive et Huus ned, men ikke lægge en Steen til et nyt. Dette blev tilsidst, som 'Fædrelandet' siger, 'Hr. G. utaaleligt'. Han forlod altsaa Corsaren, opgav den store Indtægt, han havde deraf, og reiste.« Og i en note føjer Goldschmidt til: »Men vi 'fordømme' aldeles ikke Corsaren. Det er stadig vor Mening, at den var et Blad, der er berettiget i enhver Literatur, naar det faaer skabt sig et Publikum og bliver rigtigt opfattet. Den stod i Veien for G.'s Udvikling, og desaarsag forlod han den«, s. 227.

I trykt udgave: Bind 21 side 268 linje 35

◀ **Forbedringshuset** : sigter til den forbedring, som straffefanger burde blive genstand for, når de hensattes på åremål i Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset på Christianshavn (se kort 2, C4).

I trykt udgave: Bind 21 side 268 linje 37

◀ **Styrelsens**: Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 268 linje 41

◀ **Emolumenter** : fordele; embedsindtægter, biindtægter.

I trykt udgave: Bind 21 side 269 linje 7

◀ **givet Penge til** : lagt el. føjet penge til, givet penge i tilgift (278,11).

I trykt udgave: Bind 21 side 269 linje 8

◀ **incasseret Forhaanelser** : sigter til de forhånelser, SK var udsat for under affæren med *Corsaren* (262,26).

I trykt udgave: Bind 21 side 269 linje 8

◀ **item** : lat. ligeledes, endvidere.

I trykt udgave: Bind 21 side 269 linje 9

◀ **Oppositionen** : 266,16.

I trykt udgave: Bind 21 side 269 linje 17

◀ **den senere Productivitet (...)** digterisk uden Myndighed : 265,21.

I trykt udgave: Bind 21 side 269 linje 21

◀ **Bonaventura ... citerer af Provbr. 21, d: desideria occidunt pigrum** : henviser til Bonaventuras skrift *Diaetae salutis (Frelsens livsførelse)*, første afsnit, »De peccatis« (»Om synderne«), kap. 7, »De acedia« (»Om livslede«), i *Sancti Bonaventurae opusculorum tomus secundus (Den hellige Bonaventuras mindre skrifter i to bind)* bd. 1-2, Paris 1647, ktl. 435-436; bd. 1, s. 290, venstre sp. A. I venstre margin er anført referencen »Prov. 21. d«, en forkortelse for Liber Proverbiorum Salomonis, lat. Salomons Ordsprogs Bog, 21d ('d' er en afsnitinddeling, der stammer fra den tid, da Bibelen kun var inddelt i kapitler, ikke i vers; denne underinddeling af et kapitel i fjerdedele med bogstaver stammer fra kardinal Hugh fra St. Cher, og 'd' betegner den fjerde fjerdedel af et kapitel). I hovedteksten bringes de første ord af det, der i dag svarer til Ordsp 21,15: »desideria occidunt pigrum«, lat. »Den dovnes ønsker slår ham ihjel«, citeret efter den lat. bibeloversættelse *Vulgata*. Ktl. angiver Lugd., dvs. Lugduni (Lyon) 1647, som formentlig er fejl for Paris 1647. Der udkom en udgave i Lyon 1668 af *Sancti Bonaventurae opera omnia* i 7 bd.; her findes *Mindre skrifter* i bd. 6, og det citerede sted s. 277. – **Bonaventura**: el. Giovanni Fidanza (o. 1217-74), ital. teolog og mystiker; efter at have studeret i Paris trådte han o. 1243 ind i fransiskanerordenen, hvor han fik ordensnavnet Bonaventura. Han studerede teologi, blev doktor og prof. i Paris og 1257 ordensgeneral for fransiskanerne. Kort før sin død blev han af pave Gregor IX udnævnt til kardinal og biskop af Albano. Han var den første store fransiskanske teolog og efterlod sig et omfattende forfatterskab af bibelske kommentarer, skolastisk teologi, meditationer og mystik samt over 400 prædikener, en række ordensskrifter og en biografi af den hellige Frans. – **acedia**: lat. ligegyldighed, åndelig lathed, livslede.

I trykt udgave: Bind 21 side 269 linje 26

◀ **Reen- og Skjønkriver** : En 'renskriver' er en skriver, som bruges til at afskrive el. renskrive, mens en 'skjønkriver' er en, der har en smuk håndskrift, el. en, der skriver i overensstemmelse med en banal el. populær smag, gerne i forskønnende el. falsk idealiserende retning.

I trykt udgave: Bind 21 side 270 linje 1

◀ **Mag. M. Hamerich** : Martin Johannes Hammerich (1811-81), da. teolog, skolemand og litteraturhistoriker; blev i 1836 magister på afhandlingen *Om Ragnaroksmythen og dens Betydning i den oldnordiske Religion* (den første disputats på da., som SK modtog med dedikation, ktl. 1950). Hammerich var i slutningen af 1830'erne medstifter af og formand for det liberale studentersamfund, fra 1841-44 konstitueret docent i sanskrit og fra 1842 bestyrer for Borgerdydskolen på Christianshavn. Sine pædagogiske tanker fremlagde han i afhandlingen *Om det mundtlige Foredrag, hvorfor og hvorledes det bør udvikles i vort Underviisningsvæsen*, Kbh. 1841, og sine sokratiske undervisningsprincipper i afhandlingen *Om den rette Grundighed, i Anledning af den store Trængsel af Lærefag*, Kbh. 1847. I sit bibliotek havde SK *Sakuntala*,

Skuespil i syv Optrin af Kaladisas, overs. og forklaret af M. Hammerich, Kbh. 1845, ktl. 1941.

I trykt udgave: Bind 21 side 270 linje 1

◀ **»det tyske Overhoved-Spørgsmaal«** : jf. *Berlingske Tidende*, nr. 40, den 15. feb. 1849, hvor det under overskriften »Tydskland« bl.a. berettes: »Frankfurt, d. 9de Febr. Den østerrigske Regjerings Svar paa det preussiske Circulaire er nu ankommen til Frankfurt. Erklæringerne om Overhoveds-Spørgsmaalet ere meget tvetydige, kun saa meget kan man med Bestemthed see deraf, at hvis der skal træde en Keiser i Spidsen for Tydskland, saa maa denne Keiser hedde *Franz Joseph*.«

I trykt udgave: Bind 21 side 270 linje 4

◀ **Den leer bedst som leer sidst** : ordsprog, optegnet som nr. 1582 i N.F.S. Grundtvigs *Danske Ordsprog og Mundheld*, Kbh. 1845, ktl. 1549, s. 60.

I trykt udgave: Bind 21 side 270 linje 8

◀ **Wie es euch gefällt** : den ty. titel på A.W. Schlegels oversættelse af Shakespeares lystspil *As You Like It* (*Som man behager*), jf. *Shakspeare's dramatische Werke*, overs. af A.W. v. Schlegel og L. Tieck, bd. 1-12, Berlin 1839-41, ktl. 1883-1888; bd. 6, 1841, s. 239.

I trykt udgave: Bind 21 side 270 linje 12

◀ **Frugtstykke** : maleri med frugter m.m., stilleben.

I trykt udgave: Bind 21 side 270 linje 17

◀ **en Replik a la Falstaff ... aldeles Vanvid** : Shakespeares komiske figur Sir John Falstaff optræder i de to historiske skuespil *Henrik den Fjerde. Første del* og *Henrik den Fjerde. Anden del* samt i lystspillet *De lystige koner i Windsor*. Hvad angår hans skældsord og sammenligninger, jf. fx følgende replik i *Henrik den Fjerde. Første del*: »Tie, I Beenrad, I Prinds Skind og Been, I tørrede Øxetunge, I Tyremie [opkast], I Stokfisk. – O havde jeg blot Aande til at sige Alt hvad Du ligner! – I Skrædder-Alen, I vandrende Kaardefutteral, I Skrinkelbeen, I elendige staaende Spanskrør; – « (til prins Henrik, den senere kong Henrik V, i 2. akt, 4. scene). Og i *Henrik den Fjerde. Anden del*: »Fordi de begge har lige tynde Been; fordi han leger ret godt Skaktavl, og spiser Strandaal og Fennikel, og kan skylle brændende Lysestumper ned i Halsen paa sig tilligemed Vinen, er gal og ellevild iblandt unge Knøse, springer over Borde og Bænke, bander med god Anstand; bærer sin Støvle saa glat som et malet Been paa et Skildt, (...) thi Prindsen og han er netop to Alen af eet Stykke; Vægten af et Haar paa den Enes Vægtskaal vil vippe den andens i Veiret« (om prins Henrik og Poin i 2. akt, 4. scene). Oversættelserne skyldes P. Foersom i *William Shakspeare's Tragiske Værker*, overs. af P. Foersom og P.F. Wulff, bd. 1-9 [bd. 8-9 har titlen *Dramatiske Værker*], Kbh. 1807-25, ktl. 1889-1896; bd. 3, 1815, s. 72f., og bd. 4, 1816, s. 88f. Hvert skuespil er pagineret forfra.

I trykt udgave: Bind 21 side 270 linje 19

◀ **en af Wahlgreens Dreng** : If. Københavns *Veiviser* boede der en kattuntrykker J.P. Wallgreen på 8. Blegdam matrikel nr. 79 i årene 1821-28 og på Blegdamsvejen matrikel nr. 92 i 1829-30 (se følgende kommentar).

I trykt udgave: Bind 21 side 270 linje 23

◀ **hos Agerskov paa 8de Blegdam** : Christen Agerskov (1783-1853), fra 1801 silke- og klædehandler, boede if. Københavns *Veiviser* i årene 1821-28 på Blegdamsvejen matrikel nr. 79, gade nr. 38-42 (Blegdamsvejen løb langs Blegdams Fællede, se kort 3, B-D1-2); han er anført som indehaver af ejendommen. Den 13. feb. 1797 havde SKs far, M.P. Kierkegaard (288,35), afhændet sin handelsforretning til fætterten M.A. Kierkegaard og til Chr. Agerskov, søn af en søster til hans første kone (jf. *Adresseavisen*, nr. 45 og nr. 47, den 21. og 24. feb. 1797). Chr. Agerskov stod fadder, da SK blev døbt den 3. juni 1813. I sine *Erindringer fra Hjemmet*, Kbh. 1909, s. 51, fortæller SKs niece Henriette Lund: »Da Moder og hendes Søskende vare jævnaldrende med Børnene i det Agerskovske Hus, have de vist omgaaedes en Del. Men især var det dog Onkel Søren, som i Drengæarene jævnlig gjæstede Huset«. – **8de Blegdam**: Der lå 24 blegdamme, dvs. blegepladser, hvor lærred el. vasketøj blev lagt til blegning i solen, ml. Sortedams Sø og Blegdamsvejen, nummereret fortløbende fra Nørrebro til Østerbro.

I trykt udgave: Bind 21 side 270 linje 24

◀ **despererende** : fortvivlende.

I trykt udgave: Bind 21 side 270 linje 26

◀ **min Braad ... så stikker jeg ikke mere** : spiller på, at Sokrates sammenlignede sig med en stikkende bremse, jf. *Sokrates' Forsvarstale*, 31a, hvor han advarer sine dommere mod at dømme ham til døden: »For hvis I gør det, vil I ikke nemt kunne finde en anden af samme Slags som mig, en der – hvis jeg maa bruge et Udtryk, der maaske klinger lidt pudsigt – er blevet sat af Gud paa jeres By ligesom en Bremse paa en stor, ædel Hest, der paa Grund af sin store Krop er noget tung i det og maa holdes i Aande med Stik eller Slag. Det tror jeg virkelig har været Guds Tanke med mig: jeg bruger jo hele min Dag til at holde jer i Aande, til at drive jer frem, til at irritere hver enkelt af jer, ligesom en Bremse, der flyver fra det ene Sted af Kroppen til det andet« (*Platons Skrifter*, udg. af Carsten Høeg og Hans Ræder, bd. 1-10, Kbh. 1992 [1932-41], bd. 1, s. 281).

I trykt udgave: Bind 21 side 271 linje 6

◀ **Mynster** : 262,19.

I trykt udgave: Bind 21 side 271 linje 8

◀ **de Medlevende** : de samtidige.

I trykt udgave: Bind 21 side 271 linje 15

◀ **Martensen** : Hans Lassen Martensen (1808-84), da. teolog og præst; cand.theol. i 1832, efter en udenlandsrejse i 1834-36 privatdocent for bl.a. SK, lic.theol. i 1838, fra samme år lektor, fra 1840 ekstraordinær og fra 1850 ordinær prof. i teologi ved Københavns Universitet. Han blev udnævnt til æresdoktor i Kiel i 1840, medlem af Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab i 1841, hofprædikant i 1845 og Ridder af Dannebrog i 1847.

I trykt udgave: Bind 21 side 271 linje 18

◀ **dette Mynstersk-Goethiske** : Mynster (262,19). – **Goethiske**: Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832), ty. digter, dramatiker, essayist, jurist, statsmand og naturvidenskabsmand. I »Adskilligt om Ægteskabet mod Indsigelser« i *Stadier paa Livets Vei* (1845) udkældes Goethe som æstetiker uden patos, i SKS 6, 140-145.

I trykt udgave: Bind 21 side 271 linje 18

◀ **de Medlevende** : de samtidige.

I trykt udgave: Bind 21 side 271 linje 19

◀ **det Hele er kun een Gang hver 6te Uge ... i den pynteligste Kirke** : Som hofprædikant prædikede Martensen i Christiansborg Slotskirke. I anden halvdel af 1848 prædikede han den 23. juli, fem uger efter den 27. aug., fire uger efter den 24. sept., atter fire uger efter den 22. okt. og sidste gang syv uger efter den 10. dec. I begyndelsen af 1849 prædikede han første gang den 11. feb. og seks uger efter den 25. marts. Se bekendtgørelse over prædikanter ved kirkerne i København i *Adresseavisen*.

I trykt udgave: Bind 21 side 271 linje 28

◀ **Kongen og Dronningen** : Frederik VII (1808-63) blev konge i jan. 1848, men da han ikke var gift i 1849 (hans andet ægteskab blev opløst i 1846, og han ægtede først Louise Rasmussen (grevinde Danner) i 1850), er der formentlig tænkt på Chr. VIII (266,16) og Caroline Amalie (1796-1881), som blev viet i 1815. Det var Chr. VIII, der havde udnævnt Martensen til hofprædikant, og i sine erindringer fortæller Martensen: »Da jeg var bleven Hofprædikant, hørte Kongen mig stadigt og taledede oftere med mig om mine Prædikener«, *Af mit Levned* bd. 1-3, Kbh. 1882-83; bd. 2, 1883, s. 101. I sin dagbog skriver Chr. VIII under den 28. nov. 1847: »I Slotskirken, Martensen prædikede, der var overmaade fuldt«, og under den 1. jan. 1848: »I Slotskirken, Prof. Martensen prædikede«, se *Kong Christian VIII.s dagbøger og optegnelser*, udg. af A.M. Møller, bd. 4, 2. del, Kbh. 1995, s. 776 og s. 781. Se også den følgende kommentar.

I trykt udgave: Bind 21 side 271 linje 29

◀ **det forholder sig til Selskabslivet ... høre M.** : I sine erindringer *Af mit Levned* bd. 2, 1883, s. 86, skriver Martensen: »Kirken var altid fuld, som den, Gud være takket, har været det til denne Dag, og blandt Tilhørerne vare baade Mænd og Qvinder, der hørte til de ædleste og meest dannede i Hovedstaden. Mynster og A.S. Ørsted hørte saaledes til mine stadige Tilhørere.« Desuden bemærker han: »Ved at blive Hofprædikant, kom jeg ogsaa i Forhold til en Kreds af Samfundet, med hvilken jeg hidtil ikke havde haft Berørelse«, bd. 2, s. 99; hvorefter han fortæller, hvorledes han jævnligt deltog i Chr. VIII's søndagstafler sammen med kunstnere og videnskabsmænd. Videre om enkedronning Marie Sophie Frederike: »Efter Kongens Befaling maatte jeg med den øvrige Hofgeistlighed skifteviis prædike for hende i Gemakket. I dette Gemak paa Amalienborg indfandt sig efter Indbydelse eller dertil given Tilladelse en Kreds af Mennesker, af

hvilke Flere ellers aldrig kom i Kirke, men betragtede det som en stor Lykke at have Adgang til denne Gudstjeneste, fordi Dronningen efter Gudstjenesten gav en Cour og ved denne pleiede at tale med hver Enkelt«, s. 112.

I trykt udgave: Bind 21 side 271 linje 30

◀ **Dyrehaugsbakken** : et marked med boder, gøgl og andre folkelige forlystelser ved Kirsten Piils kilde i Jægersborg Dyrehave nord for København; markedet holdt åben fra 24. juni til 2. juli.

I trykt udgave: Bind 21 side 271 linje 33

◀ **Lighed mell. Msk og Msk** : hentyder formentlig til, at parolerne om 'frihed, lighed og broderskab' fra den store revolution i 1789 igen blev ført i felten under 'februarrevolutionen' i Paris i 1848, nu både af borgere og arbejdere (jf. fx *Fædrelandet*, nr. 58, den 3. marts 1848, sp. 449), hvilket hurtigt medførte, at kravet om lighed også blev fremført i andre europæiske lande, i Danmark især af Bondevennerne, et selskab, der repræsenterede landalmuen (jf. fx *Fædrelandet*, nr. 79, den 25. marts 1848, sp. 617). Se journalen NB4:113, i SKS 20, 338.

I trykt udgave: Bind 21 side 272 linje 3

◀ **exsecutivt** : udøvende, iværksættende.

I trykt udgave: Bind 21 side 272 linje 3

◀ **at ville modtage det underhaanden ... udgive det for sit Eget** : hentyder formentlig til Rasmus Niensens tolv forelæsninger over Jesu liv, senere udg. som *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed* (262,3). Om SKs samtaler med Rasmus Nielsen, 273,1.

I trykt udgave: Bind 21 side 272 linje 20

◀ **Visby** : Carl Holger Visby (1801-71), da. teolog og præst, cand.theol. 1823, fra 1826 præst ved Domhuskapellet og Blåtårn samt ved Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset på Christianshavn og Tårnene i Kastellet, hvilket han fra 1830 forenede med at være kapellan ved Vor Frelzers Kirke på Christianshavn, indtil han i 1844 blev sognepræst ved samme kirke.

I trykt udgave: Bind 21 side 272 linje 23

◀ **Fastelavns-Søndag** : faldt i 1849 på den 18. feb., hvor Visby prædikede ved højmessens kl. 10 i Vor Frelzers Kirke (bekendtgjort i *Adresseavisen*, nr. 44, den 17. feb. 1849). Prædiketeksten til fastelavns søndag var Matt 3,13-17 om Jesu dåb, jf. *Forordnet Alter-Bog* (260,21), s. 47.

I trykt udgave: Bind 21 side 272 linje 23

◀ **den Pagt ... indgaaet ... ogsaa fornyet** : sigter til den pagt, der indgås i dåben, jf. dåbsritualet: »Thi Daaben er ikke Ureenligheds Aflæggelse paa Kiødet, men en god Samvittigheds Pagt med Gud formedelst Jesu Christi Opstandelse«, *Forordnet Alter-Bog*, s. 243, og som fornys og bekræftes ved konfirmationen. Jf. forordning om konfirmation af 13. jan. 1736, art. 11, if. hvilken præsten foreholder konfirmanderne, »deres Daabes Pagts Vigtighed, og opvækker dem til vel at betænke, at de nu skal selv igientage deres Fadders Løfte; Derpaa spørger han enhver især: (...) Om han vil blive i saadan sin Daabes Pagt til sin sidste salige Ende; Saa maae han det med et tydeligt Ja bekræfte, og give ham sin Haand derpaa«.

I trykt udgave: Bind 21 side 272 linje 24

◀ **R. Nielsen har jeg draget til mig** : I sommeren 1848 besluttede SK at drage Rasmus Nielsen til sig for »idetmindste at gjøre et Forsøg paa ved privat Samtale at sætte en Anden ind i Sagen«, efter at Nielsen »selv noget iforveien havde søgt Tilnærmelse« (*Pap. X 6 B 93*, s. 102, skrevet i sommeren 1850). Forholdet, der blev problemfyldt, udmøntede sig i en række breve (se fx journalen NB6:2, 67 og 78) og samtaler på spadsereture om torsdagen; i udkast til en ikke anvendt artikel fra 1849-50 fortæller SK, at han siden midten af 1848 »i Regelen [har] talt med ham een Gang hver Uge« (*Pap. X 6 B 124*, s. 164). Se også journalen NB6:1 og 74 samt NB7:6.

I trykt udgave: Bind 21 side 273 linje 1

◀ **fra Christian VIII Tid** : sigter formentlig til, at tiden under Chr. VIII (266,16) ofte blev bedømt som æstetisk, selvbehagelig og uden lidenskab, jf. fx prologen til *Adam Homo, Et Digt* af Fr. Paludan-Müller, bd. 1-3, Kbh. 1842-49; bd. 1, s. 1-7. Se desuden begyndelsen af kap. 11 i Goldschmidts *Livs Erindringer og Resultater* (266,16) bd. 1, s. 395-404.

I trykt udgave: Bind 21 side 273 linje 5

◀ **vrøvler min Sag ud i Form af gemytlig Passiar** : formentlig i sine tolv forelæsninger over Jesu liv, senere udg. som *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed* (262,3).

I trykt udgave: Bind 21 side 273 linje 8

◀ **R:N** : Rasmus Nielsen (262,3).

I trykt udgave: Bind 21 side 273 linje 12

◀ **tegner det op og meddeler det** : formentlig i sine tolv forelæsninger over Jesu liv, senere udg. som *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed* (262,3).

I trykt udgave: Bind 21 side 273 linje 13

◀ **»en saadan Extraordinair« som han er fremstillet i N° 2** : 262,9.

I trykt udgave: Bind 21 side 273 linje 18

◀ **hævede en Forlovelse** : sigter til det endegyldige brud på forlovelsen med Regine Olsen den 11. okt. 1841 (299,11).

I trykt udgave: Bind 21 side 273 linje 21

◀ **gjort Alt for at mit Exempel ... ikke at gifte sig** : 367,36.

I trykt udgave: Bind 21 side 273 linje 25

◀ **Regjeringen** : Indtil enevældens fald den 21. marts 1848 bestod regeringen af Det kgl. Gehejmestatsråd, den enevældige konges statsråd, hvor han af sine ministre lod sig foredrage forestillinger og sager fra diverse kollegier og departementer i centraladministrationen. Gehejmestatsrådets formelle grundlag var givet ved kgl. åbent brev af 29. april 1814. Den 21. marts 1848 blev det opløst og dagen efter erstattet af Det kgl. Statsråd under forsæde af Frederik VII, der her optrådte som konstitutionel og ikke enevældig konge.

I trykt udgave: Bind 21 side 274 linje 8

◀ **Levebrød** : dvs. præsternes levebrød.

I trykt udgave: Bind 21 side 274 linje 9

◀ **Accomodation** : tilpasning, lempelse; bekvemmelighed.

I trykt udgave: Bind 21 side 274 linje 15

◀ **hvad jeg sagde til Christian VIII ... at jeg var en Privat** : hentyder til SKs første audiens hos Chr. VIII (266,16) lørdag den 13. marts 1847 på Amalienborg Slot, jf. »Allerunderdanigst Rapport Fra Adjudant du jour den 13de Marts 1847«, hvor »Magister Kirkegaard« er anført som nr. 21 af i alt 31 (Audiens-Rapporter 1846-1848 på Rigsarkivet). Sine udtalelser til kongen har SK refereret i en tilbageskuende optegnelse fra januar 1849 i journalen NB9:41, s. 220,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 274 linje 17

◀ **Mynster** : 262,19.

I trykt udgave: Bind 21 side 274 linje 26

◀ **det om den Extraordinaire** : 262,9.

I trykt udgave: Bind 21 side 275 linje 4

◀ **Exceptioner** : undtagelser; indvendinger.

I trykt udgave: Bind 21 side 275 linje 5

◀ **telegraphere** : meddele ved telegraf; signalere.

I trykt udgave: Bind 21 side 275 linje 7

◀ **en Poeniterende** : en angrende, bodgørende.

I trykt udgave: Bind 21 side 275 linje 8

◀ **de Medlevende** : de samtidige.

I trykt udgave: Bind 21 side 275 linje 16

◀ **»En Cyclus ethisk-religieuse Smaa-Afh.«** : 259,2.

I trykt udgave: Bind 21 side 275 linje 31

◀ **det om Adler** : dvs. nr. 5 »Psychologisk Opfattelse af Mag. Adler som Phænomen og som Satire over den hegelske Philosophie og Nutiden« (259,2 og 261,24).

I trykt udgave: Bind 21 side 275 linje 31

◀ **en Medlevende** : en samtidig.

I trykt udgave: Bind 21 side 275 linje 34

◀ **en heel Undersøgelse** : sigter til *Bogen om Adler* fra 1846 (261,24).

I trykt udgave: Bind 21 side 275 linje 35

◀ **Nº 3 som er et senere Arbeide** : nr. 3 »Har et Menneske Lov til at lade sig ihjelslaae for Sandheden?« er fra 1847 (259,2), mens det om Adler er fra 1846 (se foregående kommentar).

I trykt udgave: Bind 21 side 276 linje 1

◀ **Nº 2 og 3** : dvs. nr. 2 »De dialektiske Forhold: det Almene, den Enkelte, den særlige Enkelte« og nr. 3 »Har et Menneske Lov til at lade sig ihjelslaae for Sandheden?« (259,2).

I trykt udgave: Bind 21 side 276 linje 4

◀ **andet Oplag af Enten - Eller** : 260,4.

I trykt udgave: Bind 21 side 276 linje 6

◀ **en Quart med hele den sidste Productivitet** : Da SK i nov. 1848 overvejede at udgive den sidste produktivitet under titlen *Fuldendelsens samtlige Værker* (265,21), noterede han i marginen: »Hellere maaskee: Fuldbringelsens samtlige Værker og Bogen skulde være i Quart« (se NB8:15, s. 151).

I trykt udgave: Bind 21 side 276 linje 7

◀ **3 Noter til min Forf. V.** : »Tre 'Noter' betræffende min Forfatter-Virksomhed« (260,17).

I trykt udgave: Bind 21 side 276 linje 9

◀ **»Synspunktet for min Forf. V** : *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (260,17).

I trykt udgave: Bind 21 side 276 linje 12

◀ **telegrapherende** : 275,7.

I trykt udgave: Bind 21 side 276 linje 12

◀ **at jeg saadan har forandret mig lidt i Aarene** : jf. »Første Afsnit. A. Tvetydigheden eller Dupliciteten i hele Forfatterskabet, om Forfatteren er en æsthetisk eller en religius Forfatter« i *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed*, udg. af P.C. Kierkegaard, Kbh. 1859, s. 5-8. Her benægter SK, at han er »en æsthetisk Forfatter, der saadan i Tidens Løb har forandret sig og saadan er blevet religius Forfatter«, s. 7 (SV2 13, 556).

I trykt udgave: Bind 21 side 276 linje 17

◀ **Styrelsens Bistand** : jf. kap. 3, »Styrelsens Part i mit Forfatterskab«, i anden del af *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed*, s. 49-71 (SV2 13, 595-616). – **Styrelsens**: Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 276 linje 20

◀ **pathetisk** : højtideligt og følelsesfuldt; lidenskabeligt.

I trykt udgave: Bind 21 side 276 linje 26

◀ **simplement** : fr. simpelt, ubetinget.

I trykt udgave: Bind 21 side 276 linje 29

◀ **en Embedsbestilling** : 264,13.

I trykt udgave: Bind 21 side 276 linje 29

◀ **Fastelavns-Mandag** : i 1849 den 19. feb.

I trykt udgave: Bind 21 side 276 linje 38

◀ **Ifior paa den Dag besluttede jeg, at udgive christelige Taler** : Fastelavns mandag faldt i 1848 den 6. marts. I *EP V*, der dækker 1848, oplyser H. Gottsched i en note: »Ifølge modtagen Oplysning fra Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri blev Manuskriptet til de 'Christelige Taler' leveret af S. K. til Bogtrykkeriet den 6. Marts 1848«, s. 41. Se også optegnelsen NB4:118, i *SKS 20*, 346. *Christelige Taler* blev annonceret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 100, den 25. april 1848.

I trykt udgave: Bind 21 side 276 linje 38

◀ **Nº 1 og Nº 2 i en Cyclus** : dvs. nr. 1 »Noget om hvad man kunde kalde 'Præmisse-Forfatter'« og nr. 2 »De dialektiske Forhold: det Almene, den Enkelte, den særlige Enkelte« (259,2).

I trykt udgave: Bind 21 side 277 linje 3

◀ **nogen** anden Maade: noget.

I trykt udgave: Bind 21 side 277 linje 10

◀ **»en Cyclus ethisk-religieuse Afh.« ... fra en ældre Tid** : *En Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger* blev tilrettelagt i sommeren 1848 (259,2).

I trykt udgave: Bind 21 side 277 linje 13

◀ **Compositum** : komposition, blanding.

I trykt udgave: Bind 21 side 277 linje 14

◀ **det oprindelig større Værk ... og en egen Opsats tilføjet Nº 3** : Det større værk er *Bogen om Adler* fra 1846, hvoraf det meste om A.P. Adler (261,24) er udeladt på nær nr. 5 »Psychologisk Opfattelse af Mag. Adler som Phænomen og som Satire over den hegelske Philosophie og Nutiden« (259,2 og 261,24). Den tilføjede opsats nr. 3 er »Har et Menneske Lov til at lade sig ihjelslaae for Sandheden?« fra 1847 (259,2).

I trykt udgave: Bind 21 side 277 linje 14

◀ **»Synspunktet o: s. v:«** : *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (260,17).

I trykt udgave: Bind 21 side 277 linje 18

◀ **skrevet i en Tilstand, hvor jeg ikke ventede ... selv at udgive det** : hentyder formentlig til, at SK anså det for en mulighed, at han kunne blive mishandlet og slået ihjel i 1848 efter udgivelsen af *Christelige Taler* (276,38), se fx NB4:131, i *SKS 20*, 350.

I trykt udgave: Bind 21 side 277 linje 19

◀ **var jeg ... reist til Udlandet ifior Foraar** : se fx NB4:77 og 158, i *SKS 20*, 324f. og 360f.

I trykt udgave: Bind 21 side 277 linje 21

◀ **2^{det} Oplag af Enten - Eller** : 260,4.

I trykt udgave: Bind 21 side 277 linje 29

◀ **de 3 Noter** : »Tre 'Noter' betræffende min Forfatter-Virksomhed« (260,17).

I trykt udgave: Bind 21 side 277 linje 29

◀ **blive anseet i sin Tid for en Skurk** : nemlig i anledning af at have brudt forlovelsen med Regine Olsen

den 11. okt. 1841 (299,11), jf. not15:4.l, i SKS 19, 436. Se også det brev, SK sendte i slutningen af okt. 1841 fra Berlin til sin ven Emil Boesen, jf. B&A bd. 1, s. 71f.

I trykt udgave: Bind 21 side 277 linje 31

◀ **en Smule Betryggelse for min Fremtid** : hentyder til SKs økonomiske bekymringer som følge af, at han ikke længere havde renteindtægter, men måtte tære på sin formue (264,8).

I trykt udgave: Bind 21 side 278 linje 1

◀ **Min oprindelige Tanke ... søge en lille Embeds-Stilling** : 264,13.

I trykt udgave: Bind 21 side 278 linje 9

◀ **sat Penge til** : Indtil 1847 havde SK været sin egen forlægger, dvs. han havde selv forestået og finansieret produktionen af sine bøger, der blev solgt i kommission. Men efter udgivelsen af *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand*, der udkom den 13. marts 1847, indgik han i august en aftale med forlagsboghandler C.A. Reitzel om, at Reitzel dels overtog udgifterne ved trykning af *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand* og betalte SK et engangshonorar på 225 rigdaler herfor, dels for 1200 rigsdaler købte restoplaget af *Gjentagelsen, Frygt og Bæven, Philosophiske Smuler, Begrebet Angest, Forord, Stadier paa Livets Vei, Tre Taler ved tænkte Leiligheder, Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift og En literair Anmeldelse*, som Reitzel alle havde haft i kommission; *Enten - Eller* var på det tidspunkt udsolgt. Jf. Reitzels protokol over *Forhandlinger med Forfattere, Redacteurer &c 1835-1858*, s. 27 (i arkiv hos C.A. Reitzels Boghandel).

I trykt udgave: Bind 21 side 278 linje 11

◀ **Ordre** : ordrer.

I trykt udgave: Bind 21 side 278 linje 18

◀ **allerede mere end een Gang før lagt til Side ell. henlagt** : jf. fx NB10:19, s. 265.

I trykt udgave: Bind 21 side 277m linje 2

◀ **sætte (...) en æsthetisk og en religious Productivitet i Ligevægt** : jf. »Første Afsnit. A. Tvetydigheden eller Dupliciteten i hele Forfatterskabet, om Forfatteren er en æsthetisk eller en religious Forfatter« i *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (276,17), s. 5-8 (SV2 13, 555-558).

I trykt udgave: Bind 21 side 278 linje 24

◀ **Selv i Volumen er der Ligevægt** : dvs. ligevægt i omfang mellem det, SK forstår som den æstetiske produktivitet, og det, han forstår som den religiøse produktivitet. Med den æstetiske produktivitet tænkes på: *Enten - Eller* (1843), *Gjentagelsen* (1843), *Frygt og Bæven* (1843), *Philosophiske Smuler* (1844), *Begrebet Angest* (1844), *Forord* (1844), *Stadier paa Livets Vei* (1845) og *Krisen og en Krise i en Skuespillerindes Liv* (1848), i alt o. 1990 sider. Med den religiøse produktivitet tænkes på: de seks hefter med opbyggelige taler (1843-44), *Tre Taler ved tænkte Leiligheder* (1845), *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand* (1847), *Kjerlighedens Gjerninger* (1847) og *Christelige Taler* (1848), i alt o. 1675 sider. Jf. den korte, selvstændige sammenfatning af *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed*, som SK udgav i 1851 under titlen *Om min Forfatter-Virksomhed*, hvor han skiver om forholdet mellem den æstetiske og den religiøse produktivitet fra 1843 til 1849: »'Afsluttende Efterskrift' er Midtpunktet, og - hvad da naturligtvis kun gjør Fordring paa at være en Curiositet - saa nøiagtigt, at selv Quantum af Præstation foran og efter er noget nær lige stort, naar man da, som jo er i sin Orden, regner 18 opbyggelige Taler med til den blot religiøse Produktivitet«, s. 10 (SV2 13, 531). Det bemærkes, at SK her ikke omtaler *Tre Taler ved tænkte Leiligheder*. Om *En literair Anmeldelse* (1846) skriver han i en note, at den »fulgte saa umiddelbart paa 'Afsluttende Efterskrift', at den næsten er samtidig, og er jo en Frembringelse af mig qva Critiker ikke qva Forfatter«, s. 11 (SV2 13, 532).

I trykt udgave: Bind 21 side 278 linje 26

◀ **Afsluttende Efterskrift er Midtpunktet** : se den foregående kommentar. I *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (276,17), s. 7 og s. 32, kaldes *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* af Johannes Climacus, udg. af S. Kierkegaard, Kbh. 1846, for »Vendepunktet« (SV2 13, 557 og 580).

I trykt udgave: Bind 21 side 278 linje 26

◀ **De 3 Noter** : »Tre 'Noter' betræffende min Forfatter-Virksomhed« (260,17).

I trykt udgave: Bind 21 side 278 linje 28

◀ **Xstus (...)** »Sandheden« : jf. Joh 14,6, hvor Jesus siger om sig selv: »Jeg er vejen og sandheden og livet«.

I trykt udgave: Bind 21 side 278 linje 33

◀ **Latterens Martyrium** : hentyder til, at SK blev genstand for latter pga. af de satiriske angreb og karikaturtegninger, som blev bragt i *Corsaren* (262,26).

I trykt udgave: Bind 21 side 279 linje 2

◀ **vis comica** : lat. 'komisk kraft', evne til at fremkalde det komiske; også: sans for komik.

I trykt udgave: Bind 21 side 279 linje 14

◀ **selv commendere Latteren til at sigte paa mig** : hentyder til, at SK, alias Frater Taciturnus, selv havde bedt om at blive angrebet i *Corsaren* (264,30). – **commendere**: kommandere.

I trykt udgave: Bind 21 side 279 linje 18

◀ **Ney commenderede Soldaterne, der skjød ham** : Michel Ney (1769-1815), fr. marskal, en af Napoleon I's hærførere, blev i 1815 stillet for en krigsret i Paris, anklaget for højforræderi og dømt til døden. Den 7. dec. om morgenen blev han ført ud i Luxemburghaven, hvor han atter benægtede at have forrådt sit fædreland, udråbte et leve for Frankrig og kommanderede selv soldaterne til at affyre de dræbende skud. Jf. fx F.A. Brockhaus *Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände. (Conversations-Lexikon.)*, 8. udg., bd. 1-12, Leipzig 1833-37 [1796-1811], ktl. 1299-1310; bd. 7, 1835, s. 799.

I trykt udgave: Bind 21 side 279 linje 19

◀ **Den, der maa udføre Ordren** : sigter til M.A. Goldschmidt (262,23).

I trykt udgave: Bind 21 side 279 linje 20

◀ **»Efterskriften« af Anticlimachus** : jf. et omslag af et foldet ark, hvor SK midtpå har skrevet: »Det Fornødne, hvis 'En Cyclus ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger' eller N° 2 deraf skal udgives pseudonymt.« Forneden til venstre har han tilføjet: »Climacus og Anticlimachus / en dialektisk Opfindelse / af / Anticlimachus. / skrevet i 49.« Og forneden til højre: »Kan udgives særskilt med følgende lille Forord / Ligesom Joh: Climacus har skrevet, udgivet og *tilbagekaldt* en Bog, til hvilken han har skrevet en Efterskrift: saaledes – nei ikke saaledes, thi jeg har ingen Bog skrevet, jeg lader blot som havde jeg skrevet og udgivet en – og saa kommer Ligheden: saaledes har jeg skrevet denne Efterskrift til en Bog, som jeg ved en Fiction tænkes at have skrevet« (*Pap. X 6 B 44 og 46-47, s. 52f.*). I omslaget er indlagt udkast til »Climacus og Anticlimachus. / En dialektisk Opfindelse. / af / Anticlimachus. / Efterskrift« (*Pap. X 6 B 48, s. 53-55*). Det fire sider lange udkast bærer spor af heftning; på første side har SK med blyant overstreget pagineringen 269. Da manuskriptet til nr. 6 i *En Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger* (259,2) slutter med pagineringen 268, har udkastet været tænkt som afslutning på denne samling af afhandlinger. – **Anticlimachus**: 'Mod-Climacus', dvs. modsætning el. modpol til Climacus (se følgende kommentar). Anticlimachus el. Anti-Climacus nævnes første gang som en mulig ny pseudonym i NB5:8, i SKS 20, 373.

I trykt udgave: Bind 21 side 279 linje 25

◀ **Climachus er jo tidligere bekendt** : Pseudonymet Johannes Climacus er forfatter af *Philosophiske Smuler* (1844) og af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846 (278,26)). Navnet Climacus hentyder formentlig til den gr. teolog og munk Johannes Klimax el. på lat. Climacus (o. 525-616), der levede 40 år som eneboer ved foden af Sinajbjerget og var forfatter til værket *Κλίμαξ τοῦ παραδείσου* (gr. (Klímax toû paradeísou), på lat. *Scala paradisi, Paradisstigen*), heraf hans tilnavn. Se i øvrigt den fyldigere kommentar i SKS K4, 197.

I trykt udgave: Bind 21 side 279 linje 28

◀ **i en tidligere Journal (fra Sommeren 48) ... noget Dæmonisk** : se NB6:81, s. 62.

I trykt udgave: Bind 21 side 279 linje 31

◀ **Goldschmidt** : 262,23.

I trykt udgave: Bind 21 side 280 linje 15

◀ **Han ønskede at blive Forf, og henvendte sig ... til mig** : har ikke kunnet verificeres. I sine *Livs Erindringer og Resultater* (266,16) bd. 1, s. 364-366, udpeger Goldschmidt selv P.L. Møller som den, der fik ham til at skrive sin første roman *En Jøde* (267,9), som udkom i slutningen af 1845. Året efter (samtidig

med, at han afhændede *Corsaren* (262,23) udgav Goldschmidt *Fortællinger af Adolph Meyer*; heri findes bl.a. fortællingen »Min Onkels Tømmerplads«, som opr. havde været trykt i P.L. Møllers *Gæa* 1846 (262,29).

I trykt udgave: Bind 21 side 280 linje 23

◀ **for om muligt at rive ham ud af den Forvildelse ... med »Corsaren.«** : 268,4.

I trykt udgave: Bind 21 side 280 linje 25

◀ **hilse ell. gaae med det Menneske paa Gaden** : Om SKs og Goldschmidts sammentræf og samtaler på gaden i 1841-42 og efter udgivelsen af *En Jøde* i 1845 (267,9) fortæller Goldschmidt i sine *Livs Erindringer og Resultater* (266,16) bd. 1, s. 275-280 og s. 371-373. Om deres møder på gaden i 1846, 268,1.

I trykt udgave: Bind 21 side 280 linje 28

◀ **indulgerede** : tilgav, så igennem fingre med.

I trykt udgave: Bind 21 side 280 linje 30

◀ **det Eneste han havde beundret ... paa Prent udtalt** : 267,7.

I trykt udgave: Bind 21 side 280 linje 32

◀ **den lille Artikel** : »Det dialektiske Resultat af en literair Politi-Forretning« (264,30). Heri nævnes Goldschmidt direkte, og om *Corsaren* (266,5) hedder det, at dens »faldne Aandrighed med samt dens skjulte Hjelpere: den vulgivage [omvandrende] Vittigheds Professionister og Næringsdrivende skal og bør literairt ignoreres, ligesom borgerligt de offentlige Fruentimmer« (SV2 13, 468f.).

I trykt udgave: Bind 21 side 280 linje 35

◀ **tidligere trykte Bøger, jeg selv har beundret og udødeliggjort** : 267,7.

I trykt udgave: Bind 21 side 280 linje 35

◀ **Et østerlandsk Ordsprog siger: ... han lyver to Gange** : sigter til ordsproget: »Wer Jemanden lobt, dann schmäht, der lügt zweimal«, som citeres i den 829. nat i *Tausend und eine Nacht. Arabische Erzählungen*, overs. af G. Weil, bd. 1, udg. af A. Lewald, Stuttgart 1838, bd. 2-4, Pforzheim 1839-41, ktl. 1414-1417; bd. 4, s. 353.

I trykt udgave: Bind 21 side 281 linje 4

◀ **At »tie« er i Reflexionen: at kunne tale ... ikke absolut Taushed** : I et udkast til en fortsættelse af »De dialektiske Forhold: det Almene, den Enkelte, den særlige Enkelte«, mens det endnu var tænkt som »Bilag I« til *Bogen om Adler* (261,24), skriver SK om 'den Extraordinaires' tavshed: »Han er ganske som andre Mennesker, taler som andre Mennesker om hvad der forefalder, – Ingen kan derfor vide, at han tier. Man kan nemlig tie paa to Maader, man kan tie bomstille, men saa er Taushedden mistænkelig, eller man kan tale om alt muligt Andet, at tie er i Reflexionen at fortie. Og dog er det [overordentlige] hændt ham, og der lever et Menneske, som med et Liv indviet i hellig Beslutning arbejder i al Taushed« (*Pap.* VIII 2 B 12, s. 58; se også 11,1).

I trykt udgave: Bind 21 side 281 linje 9

◀ **som naar Tyrannen ... forvandlede de Martredes Skrig til Musik** : sigter til tyrannen Falaris (570/65 - 554/49 f.Kr.) i Agrigent på Sicilien og det torturinstrument i form af en kobbertyr, som han anvendte, når han skulle stege sine fanger; kobbertyren havde fløjter i næseborene, så fangernes skrig blev forvandlet til musik. Jf. den gr. satiriker Lukians skrift *Phalaris*, 1, 11f., i *Luciani Samosatensis opera*, stereotyp udg., bd. 1-4, Leipzig 1829, ktl. 1131-1134; bd. 2, s. 256f., og i *Lucians Schriften* bd. 1-4, Zürich 1769-73, ktl. 1135-1138; bd. 4, s. 234-239. Se også »Diapsalmata«, i første del af *Enten – Eller*, i *SKS* 2, 27.

I trykt udgave: Bind 21 side 281 linje 14

◀ **hine Herlige, der lede for Sandheden** : jf. det faste udtryk 'de el. hine Herlige' for de martyrer, der i kristendommens første århundreder blev henrettet pga. af deres kristne bekendelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 281 linje 16

◀ **Blodpenge** : hentyder til Matt 27,6, hvor de tredive sølvpenge, som Judas Iskariot modtog fra ypperstepræsterne for at forråde Jesus (301,23), kaldes 'blodpenge'.

I trykt udgave: Bind 21 side 281 linje 19

◀ **den behagelige Time** : dvs. den tid, prædikenen tog.

I trykt udgave: Bind 21 side 281 linje 22

◀ »**De Dannede**« : 271,30.

I trykt udgave: Bind 21 side 281 linje 24

◀ **Landbyeprest** : landsbypræst.

I trykt udgave: Bind 21 side 281 linje 33

◀ **de Medlevendes** : de samtidiges.

I trykt udgave: Bind 21 side 282 linje 6

◀ **in toto** : lat. i det hele, overhovedet.

I trykt udgave: Bind 21 side 282 linje 10

◀ **Styrelsens Anpart** : 276,20.

I trykt udgave: Bind 21 side 282 linje 11

◀ **de Svar, som Christus giver Fristeren** : jf. beretningen i Matt 4,1-11 om Jesu fristelse i ørkenen, efter at han havde fastet 40 dage og 40 nætter og til sidst led sult. Da fristeren kom og sagde til ham: »Hvis du er Guds søn, så sig, at stenene her skal blive til brød«, svarede Jesus: »Der står skrevet: 'Mennesket skal ikke leve af brød alene, men af hvert ord, der udgår af Guds mund.'« Da Djævelen derpå stillede ham på templets tinde i Jerusalem og sagde til ham: »Hvis du er Guds søn, så styrk dig ned. For der står skrevet: / Han vil give sine engle befaling, / og de skal bære dig på hænder, / så du ikke støder din fod på nogen sten«, svarede Jesus: »Der står også skrevet: 'Du må ikke udæske Herren din Gud.'« Og da Djævelen til sidst tog ham med til et højt bjerg, viste ham alle verdens riger og deres herlighed og sagde til ham: »Alt dette vil jeg give dig, hvis du vil kaste dig ned og tilbede mig«, svarede Jesus: »Vig bag mig, Satan! For der står skrevet: 'Du skal tilbede Herren din Gud og tjene ham alene.'« – Matt 4,1-11 var prædiketekst til første søndag i fasten (jf. *Forordnet Alter-Bog* (260,21), s. 49f.), der i 1849 faldt på den 25. feb.

I trykt udgave: Bind 21 side 282 linje 25

◀ **Corsaren** : 266,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 283 linje 2

◀ **en Jøde** : dvs. M.A. Goldschmidt (262,23).

I trykt udgave: Bind 21 side 283 linje 3

◀ **Fornuftens Gudinde ... var et offentligt Fruentimmer** : jf. fx *Karl Friedrich Beckers Verdenshistorie, omarbejdet af Johan Gottfried Woltmann*, overs. af J. Riise, bd. 1-12, Kbh. 1822-29, ktl. 1972-1983 (forkortet *Beckers Verdenshistorie*); bd. 11, 1827, s. 532: »Ødelæggerne af det christelige Kirkevæsen opfandt *Fornuftens Cultus*, og helligholdt samme for første Gang den 10de November 1793 i *Notre Dame Kirken*. En berygtet Skiøge blev som Fornuftens Gudinde kiørt halvnøgen paa en Triumphvogn til Alteret, og der hædret med Hymner og Røgelse.«

I trykt udgave: Bind 21 side 283 linje 4

◀ **jeg var den Angribende** : 280,35.

I trykt udgave: Bind 21 side 283 linje 14

◀ **Muhamed ... vil være en Prophet** : se følgende kommentar. – **Muhamed**: Muhamed ibn Abdallah ibn Abdel-Muttalib (o. 570-632), arab. profet og feltherre, grundlægger af muhamedanismen el. islam. Han blev født i Mekka, hvor han modtog åbenbaringer; herfra flygtede han til Medina i 622, fra hvilket år muslimerne (arab. 'de troende') regner deres tidsregnings begyndelse. – **Coranen**: el. Koranen (arab. 'fremsigelse', 'læsning'), muhamedanernes hellige skrift, der indeholder samlingen af de guddommelige åbenbaringer, som Muhamed modtog og forkyndte mellem 620 og 632. SK ejede en ty. overs., *Der Koran*, overs. af L. Ullmann, Crefeld 1840, ktl. 603.

I trykt udgave: Bind 21 side 283 linje 16

◀ **Goethe West-östlicher Divan. Sämtl. W. 6te B. p. 33 o: fl.** : sigter til afsnittet »Mahomet« i »Noten und Abhandlungen zu besserem Verständniß des West-östlichen Divans«, hvor Goethe (271,18) fortæller om Muhamed, »wie er heftig behauptet und betheuert: er sey Prophet und nicht Poet und daher auch sein Coran als göttliches Gesetz und nicht etwa als menschliches Buch, zum Unterricht oder zum Vergnügen, anzusehen.« *Goethe's Werke. Vollständige Ausgabe letzter Hand* bd. 1-60, Stuttgart og Tübingen 1827-42 (ktl. 1641-1668, bd. 1-55, 1827-33, forkortet *Goethe's Werke*); bd. 6, 1827, s. 33-38; s. 33.

I trykt udgave: Bind 21 side 283m linje 1

◀ **jeg frivilligt udsatte mig for at blive udleet** : 264,30.

I trykt udgave: Bind 21 side 283 linje 21

◀ **den simple Classe** : byalmuen, arbejdere og småhandlende.

I trykt udgave: Bind 21 side 283 linje 23

◀ **Numerus** : lat. tal, antal, den store mængde; massen.

I trykt udgave: Bind 21 side 283 linje 30

◀ **hedt (...) det Onde kommer fra Fyrsterne, fra Geistligheden** : Udtrykket har ikke kunnet identificeres. Jf. *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (276,17), s. 45f., hvor SK skriver: »Er det Konger og Keisere, Paver og Biskopper – og Magten, der er det Onde, saa maa han [den væsentlige religiøse forfatter] ogsaa være kjendelig paa, at han er Gjenstand for disses Angreb« (SV2 13, 592).

I trykt udgave: Bind 21 side 284 linje 9

◀ **Det som jeg i forskellige Skrifter har udviklet om Samtidigheden** : jf. især *Philosophiske Smuler* (1844), kap. 4, »Den samtidige Discipels Forhold«, i SKS 4, 258-271; »Kommer hid alle I som arbeide og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile«, nr. IV, »Christendommen som det Absolute; Samtidigheden med Christus« (SV2 12, 82-86); »Salig Den, som ikke forarges paa mig« (SV2 12, 97-166, specielt s. 116ff.); og *Fra Høiheden vil han drage Alle til sig*, nr. VI (SV2 12, 257-282). Om de tre sidste skrifter, 260,6 og 265,21.

I trykt udgave: Bind 21 side 284 linje 17

◀ **Middelalderens Opfattelse af Kristus som Forbilledet ... ligne Ham** : hentyder til den udbredte fremhævelse af Kristus som forbillede og dermed af 'imitatio Christi', Kristi efterfølgelse, i middelalderen, især i munkebevægelserne og i mystikken. Fx lagde Bernhard af Clairvaux (12. årh.) vægt på efterfølgelsen af Kristus i fattigdom, ydmyghed og lidelse; passionsmystikken betragtede efterfølgelsen af Kristi lidelse som vej til fuldkommenhed, mens den kvietistiske mystik dels talte om, at sjælen skulle efterfølge Kristi korsdød, dels pegede på, at den enkelte skulle efterligne Kristus i stræben efter dyd, især den rene kærlighed til Gud. Thomas a Kempis' fire bøger *De imitatione Christi (Om Kristi efterfølgelse, 369,11)* bidrog stærkt til udbredelsen af tanken om Kristi efterfølgelse, der satte sit dybe præg på fromhedslivet i det 15. årh.

I trykt udgave: Bind 21 side 285 linje 3

◀ **bekæmpede Luther ... at ville gøre Kristus blot til Forbilledet** : 296,21. Om Luther, 260,21.

I trykt udgave: Bind 21 side 285 linje 6

◀ **urgerede** : hævdede; fremhævede.

I trykt udgave: Bind 21 side 285 linje 10

◀ **»den ængstede Samvittigheds Kamp og Nød«** : I NB:79, i SKS 20, 69, henføres udtrykket til Luther, jf. fx hans forklaring over evangeliet til første søndag i advent i *En christelig Postille* (260,21) bd. 1, s. 15-30, især s. 18, s. 20f. og s. 27f. Se endvidere artiklen »Gewissen« i *Geist aus Luther's Schriften oder Concordanz*, udg. af F.W. Lomler, G.F. Lucius, J. Rust, L. Sackreuter og E. Zimmermann, bd. 1-4, Darmstadt 1828-31, ktl. 317-320; bd. 2, 1829, s. 327-346.

I trykt udgave: Bind 21 side 285 linje 18

◀ **saa ofte oplyste i afsluttende Efterskrift** : jf. *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (278,26), i SKS 7, 394, 510 og 550 noten.

I trykt udgave: Bind 21 side 285 linje 28

◀ **Gud-Mennesket** : dvs. Kristus, der som det menneske, i hvem Gud åbenbarede sig, forener den

guddommelige og den menneskelige natur i sig.

I trykt udgave: Bind 21 side 286 linje 2

◀ **fortjene** : tjene til.

I trykt udgave: Bind 21 side 286 linje 18

◀ **den simple Classe** : 283,23.

I trykt udgave: Bind 21 side 286 linje 30

◀ **lært den at lee af mig** : 279,2.

I trykt udgave: Bind 21 side 286 linje 32

◀ **Text om at Christus uddrev dem som kiøbsloge i Templet** : jf. beretningen om tempelrensningen i Matt 21,12-13: »Og Jesus gik ind i Guds Tempel, og uddrev alle dem, som solgte og kiøbte i Templet, og omstødte Vexelerernes Borde og Duekræmmernes Stole. Og han sagde til dem: der er skrevet: mit Huus skal kaldes et Bedehuus, men I have gjort det til en Røverkule« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 288 linje 8

◀ **der blev spyttet paa ham** : If. Matt 26,67 blev Jesus spyttet i ansigtet under forhøret af ypperstepræsterne i Rådet, og if. Matt 27,30 spyttede den rom. statholders soldater på Jesus, efter at de havde tornekronet og hånet ham.

I trykt udgave: Bind 21 side 288 linje 22

◀ **Afladets o: D^s: Oprindelse - dets Udartelse** : Den praksis at give aflad har sin oprindelse i middelalderen og sin grund i den rom.-katolske lære om, at det kun er syndernes evige straffe, der er blevet udslettet ved Kristi død, derimod ikke de timelige straffe for de synder, der er blevet begået efter dåben. Disse timelige straffe, som præsten ved absolutionen efter skriftemålet pålægger den angrende, kan kirken give aflad for, fordi den råder over en skat af overskydende gode gerninger, skabt af Kristi og helgenernes fortjenester. I kraft af denne skat kan de timelige straffe mildnes, forkortes el. helt eftergives; dette kan dog kun komme dem til gode, der har gjort sig værdige dertil ved anger og syndsbevidsthed i skriftemålet, og som har udført de pålagte bodsøvelser og udredt de fornødne ofre. I den sene middelalder, da denne afladspraksis kom til at spille en større og større rolle, udartede den efterhånden, så mange tog det let med anger og skriftemål og i stedet købte afladsbreve, der gav kirkelig forsikring om eftergivelse af de timelige straffe her på jorden og i skærsilden.

I trykt udgave: Bind 21 side 288 linje 31

◀ **cfr. Liguori Betrachtungen und Gebetbuch ... p. 599. note** : jf. *Vollständiges Betrachtungs- und Gebetbuch von dem heiligen Alphons von Liguori. Neu aus dem Italienischen übersetzt von einem Priester aus der Versammlung des allerheiligsten Erlösers*, Aachen 1840, ktl. 264 (forkortet *Vollständiges Betrachtungs- und Gebetbuch von Liguori*), s. 599, noten: »Man kann täglich, wenn man dies Gebet verrichtet 100 Tage und an den Mittwochen 300 Tage Ablass gewinnen; am 19. März und am 3. Sonntage nach Ostern, so wie, wenn man es täglich betet, kann man jeden Monat einen vollkommenen Ablass gewinnen«. – **Liguori**: Alfonso Maria de Liguori (1696-1787), ital. biskop, stiftede 1732 redemptoristkongregationen, blev helgenkåret i 1839.

I trykt udgave: Bind 21 side 288 linje 34

◀ **min Fader** : Michael Pedersen Kierkegaard (1756-1838); løste i 1780 borgerskab som hosekræmmer i København, opnåede otte år senere tilladelse til at importere kolonialvarer og videresælge dem en gros, trak sig i en alder af 40 år tilbage med en betragtelig formue, som han i tiden efter forøgede, formentlig som rentier og investor. Efter sin første kones død giftede han sig i 1797 med Ane Lund, med hvem han fik syv børn, hvoraf SK var den yngste. Bosatte sig i 1805 i Østergade 9 (se kort 2, C2), indtil han i 1809 købte ejendommen på Nytorv (264,8), hvor han boede til sin død.

I trykt udgave: Bind 21 side 288 linje 35

◀ **1rd** : 1 rigsdaler. Den da. møntfod var ved forordning af 31. juli 1818 delt i rigsbankdaler (i samtiden ofte blot kaldt 'rigsdaler' og forkortet 'rd'), mark og skilling sådan, at der gik 6 mark på en rigsdaler og 16 skilling på 1 mark; på 1 rigsdaler gik således 96 skilling.

I trykt udgave: Bind 21 side 288 linje 36

◀ **Mynsters Prædikener** : sigter især til Mynsters (262,19) *Prædikener paa alle Søn- og Hellig-Dage i Aaret*, 3. oplag, bd. 1-2, Kbh. 1837 [1823], ktl. 229-230 og 2191 (forkortet *Prædikener paa alle Søn- og Hellig-Dage*); men der kan også være tale om hans prædikener fra tiden i Spjellerup, *Prædikener* bd. 1, 3. opl., Kbh. 1826 [1810], bd. 2, 2. opl., Kbh. 1832 [1815], ktl. 228 og ktl. 2192.

I trykt udgave: Bind 21 side 288 linje 36

◀ **den Prædiken (...) som jeg havde hørt i Kirken** : Mynster (262,19) var fra 1820 til 1828, da han blev slotspræst, skriftefader for SKs far. Det er formentlig i den periode, SK som barn har hørt Mynster prædike. Den 20. april 1828 blev SK konfirmeret af Mynster i Trinitatis Kirke.

I trykt udgave: Bind 21 side 289 linje 1

◀ **min oprindelige Tanke ... et lille Embede paa Landet** : 264,13.

I trykt udgave: Bind 21 side 289 linje 15

◀ **den Gang ... at have gjort Lykke i Verden** : efter i feb. 1843 at have udgivet *Enten - Eller*, som vakte stor opmærksomhed og blev vel modtaget.

I trykt udgave: Bind 21 side 289 linje 16

◀ **en Poeniterende** : en angrende, bodgørende.

I trykt udgave: Bind 21 side 289 linje 19

◀ **raade mig selv** : styre selv, bestemme selv, følge mit eget hoved.

I trykt udgave: Bind 21 side 289 linje 20

◀ **bestandig har sagt, at den Plads var ledig: en Forf. der vidste at holde op** : se fx NB9:79, s. 251,26-27.

I trykt udgave: Bind 21 side 289 linje 27

◀ **Forsøg til at indføre Christendommen ... uden Myndighed** : 265,21.

I trykt udgave: Bind 21 side 289 linje 28

◀ **ikke gør mig selv til Missionairen** : jf. fx nr. 2 »Et Ord om min Forfatter-Virksomheds Forhold til 'hiin Enkelte« i »Tre 'Noter' betræffende min Forfatter-Virksomhed« (260,17). Her opfatter SK sig selv som uendelig underordnet i forhold til 'Missionairen', fordi 'Missionairen' ikke blot bruger kategorien 'den Enkelte', men tillige gør det med myndighed, modsat SK, der blot 'gør opmærksom' på kategorien 'den Enkelte', og netop uden myndighed (se *Pap.* IX B 63,6, s. 362, og *SV2* 13, 653). I øvrigt identificerer SK 'Missionairen' og 'Martyren' i et udkast til en ikke anvendt forlængelse af nr. 2 (se *Pap.* IX B 63,12 og 63,13, s. 371f.).

I trykt udgave: Bind 21 side 289 linje 30

◀ **Det er jo ogsaa udført** : 265,21.

I trykt udgave: Bind 21 side 289 linje 31

◀ **naar det ligger trykt** : sigter formentlig til *Fuldendelsens samtlige Værker* el. *Fuldbringelsens samtlige Værker*, der dog ikke var trykt, men lå færdigskrevet (265,21 og 276,7).

I trykt udgave: Bind 21 side 289 linje 33

◀ **ikke mere Raad til at være Forfatter** : 264,8.

I trykt udgave: Bind 21 side 290 linje 1

◀ **hvor ofte ... sagt dette, at et Orlogskib først faaer sin Ordre paa Dybet** : jf. fx journalen JJ:369: »Naar en Skipper seiler ud med sin Pæreskude veed han i Almdl. hele Touren forud; men en Orlogs-Mand stikker i Søen og først paa Dybet faaer han sin Ordre«, *SKS* 18, 262,22-24. – **Orlogskib**: krigsskib med mindst to lag svære kanoner.

I trykt udgave: Bind 21 side 290 linje 6

◀ **Først vilde jeg have ophørt umiddelbart efter Enten - Eller** : 264,13.

I trykt udgave: Bind 21 side 290 linje 13

◀ **Saa vilde jeg have ophørt ved Afsluttende Efterskrift** : 264,13.

I trykt udgave: Bind 21 side 290 linje 15

◀ **Pøbel-Forfølgelsen** : sigter til affæren med *Corsaren* (262,26 og 279,2).

I trykt udgave: Bind 21 side 290 linje 17

◀ **endt ved christelige Taler og reist, men kom ikke til at reise** : *Christelige Taler* udkom 25. april 1848 (276,38). Hvad angår SKs planer om at holde op som forfatter og rejse bort i længere tid i 1848, se fx NB4:77 og 158, i SKS 20, 324f. og 361, samt især NB7:114, s. 138f. – **kom ikke til at reise**: 320,10.

I trykt udgave: Bind 21 side 290 linje 20

◀ **Styrelsen** : Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 290 linje 21

◀ **3 religiøse Skrifter som de 3 efter afsluttende E.** : nemlig *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand*, som udkom 13. marts 1847, *Kjerlighedens Gjerninger*, der udkom 29. sept. 1847, og *Christelige Taler*, som udkom 25. april 1848. *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* var udkommet 28. feb. 1846.

I trykt udgave: Bind 21 side 290 linje 23

◀ **et Par ethisk-religiøse Smaa-Afhandlinger** : SK tænker her formentlig på kun at udgive nr. 2 »De dialektiske Forhold: det Almene, den Enkelte, den særlige Enkelte«, nr. 3 »Har et Menneske Lov til at lade sig ihjelslaae for Sandheden?« og nr. 6 »Om Forskjellen mellem et Genie og en Apostel« af *En Cyclus ethisk-religiøse Afhandlinger* (259,2).

I trykt udgave: Bind 21 side 290 linje 27

◀ **3 venskabelige Noter** : dvs. »Tre 'Noter' betræffende min Forfatter-Virksomhed« (260,17). Da SK besluttede at føje de tre noter som bilag til *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed*, gav han dem titlen »Tre venskabelige 'Noter' betræffende min Forfatter-Virksomhed«, men slettede igen ordet 'venskabelige' (se *Pap.* IX B 58).

I trykt udgave: Bind 21 side 290 linje 28

◀ **Det om »den Enkelte« forekommer i ethvert af de pseudonyme Skrifter** : jf. nr. 2 »Et Ord om min Forfatter-Virksomheds Forhold til 'hiin Enkelte'« i »Tre 'Noter' betræffende min Forfatter-Virksomhed« (260,17): »I ethvert af de pseudonyme Skrifter forekommer paa een eller anden Maade dette om den Enkelte« (*Pap.* IX B 63,6, s. 358, og SV2 13, 644).

I trykt udgave: Bind 21 side 290 linje 34

◀ **derom er det jo at Pseudonymerne dreie sig ... den særlige Enkelte** : jf. fortsættelsen af citatet i den foregående kommentar: »men der [i de pseudonyme skrifter] er overveiende den Enkelte den, æsthetisk bestemt, i eminent Forstand Enkelte, den Udmærkede o. D.« (*Pap.* IX B 63,6, s. 358, og SV2 13, 644).

I trykt udgave: Bind 21 side 290 linje 35

◀ **stillede allerede Assessoren ... det m: H: t: Exceptionen fra at gifte sig** : sigter formentlig til »Ligevægten mellem det Æsthetiske og Ethiske i Personlighedens Udarbeidelse« i anden del af *Enten – Eller* (1843), i SKS 3, 153-314; 309-313. – **Assessoren**: Wilhelm, assessor i landsover- samt hof- og stadsretten i København (i dag byretten), forfatter af B's papirer i anden del af *Enten – Eller*. – **Exceptionen**: undtagelsen.

I trykt udgave: Bind 21 side 291 linje 3

◀ **Saa kom Frygt og Bæven** : *Frygt og Bæven. Dialektisk Lyrik* af Johannes de silentio, Kbh. 1843, udkom den 16. okt. samtidig med *Gjentagelsen* (se følgende kommentar).

I trykt udgave: Bind 21 side 291 linje 5

◀ **Gjentagelsen** : *Gjentagelsen. Et Forsøg i den eksperimenterende Psychologi* af Constantin Constantius, Kbh. 1843, udkom den 16. okt. (se foregående kommentar).

I trykt udgave: Bind 21 side 291 linje 5

◀ **det psykologiske Experiment** : »'Skyldig?' - 'Ikke-Skyldig?' En Lidelseshistorie. Psychologisk Experiment« af Frater Taciturnus i *Stadier paa Livets Vei. Studier af Forskjellige. Sammenbragte, befordrede til Trykken og udgivne* af Hilarius Bogbinder, Kbh. 1845, udkom den 30. april.

I trykt udgave: Bind 21 side 291 linje 5

◀ **Pseudonymerne (...) som Bøger** : dvs. de pseudonyme skrifter fra *Enten - Eller* til *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*.

I trykt udgave: Bind 21 side 291 linje 7

◀ **den Afhandling de dialektiske Forhold ... den særlig Enkelte** : nr. 2 »De dialektiske Forhold: det Almene, den Enkelte, den særlige Enkelte« af *En Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger* (259,2).

I trykt udgave: Bind 21 side 291 linje 11

◀ **den Afhandling: ... at lade sig slaae ihjel for Sandheden** : nr. 3 »Har et Menneske Lov til at lade sig ihjelslaae for Sandheden?« af *En Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger* (259,2).

I trykt udgave: Bind 21 side 291 linje 13

◀ **Formue** : 264,8.

I trykt udgave: Bind 21 side 291 linje 17

◀ **med Guds Bistand** : 276,20.

I trykt udgave: Bind 21 side 291 linje 17

◀ **Et saadant** : formentlig 'et sådant menneske', som viser tilbage til 'en reen ethisk Figur'.

I trykt udgave: Bind 21 side 291 linje 24

◀ **item** : lat. ligeledes, endvidere.

I trykt udgave: Bind 21 side 291 linje 31

◀ **en Fredags Prædiken** : prædiken ved altergang om fredagen. Der blev hver fredag kl. 9 holdt skriftemål og altergang i Vor Frue Kirke i København, hvor der foruden skriftetalen under skriftemålet også blev holdt en kort prædiken mellem skriftemålet og altergangen.

I trykt udgave: Bind 21 side 292 linje 5

◀ **de Ord i Phillipenserne: »det at leve er mig Xstus«** : Fil 1,21, hvor Paulus skriver: »Thi det at leve er mig Christus, og at døe en Vinding« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 292 linje 5

◀ **I evangelisk Psalmebog ... I Dødens Stund høitidelig** : citat fra 6. strofe i nr. 5 »O store Gud! vi love dig« i *Evangelisk-christelig Psalmebog, til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt*, Kbh. 1845, ktl. 197 (forkortet *Evangelisk-christelig Psalmebog*), s. 13. Mindre ortografiske afvigelser. Salmen er en oversættelse af »Te deum laudamus« (se følgende kommentar) og skyldes i den her foreliggende ordlyd måske historikeren og embedsmanden Ove Malling el. biskop J.C. Schönheyder (i Trondhjem i Norge). *Evangelisk-christelig Psalmebog* var tidens officielle kirkesalmebog; den var udarbejdet på initiativ af biskop N.E. Balle, autoriseret i 1798 og stærkt præget af rationalismen. Udgaven fra 1845 indeholder biskop Mynsters »Tillæg til den evangelisk-christelige Psalmebog«, autoriseret i 1845 (265,13).

I trykt udgave: Bind 21 side 292 linje 9

◀ **Te deum laudamus** : lat. »Gud, vi lover dig«, hymne fra det 4. årh., første gang overs. til da. i 1528.

I trykt udgave: Bind 21 side 292m linje 1

◀ **Bekymring for mit Udkomme** : 264,8.

I trykt udgave: Bind 21 side 292 linje 19

◀ **Det var ... min Tanke at gaae paa Landet som Præst** : 264,13.

I trykt udgave: Bind 21 side 292 linje 20

◀ **maieutiske**: af gr. ('maieúesthai') at forløse (en fødende). Hentyder til Sokrates' (se følgende kommentar) jordemoderkunst, som består i ved samtale at forløse en anden, der i forvejen er svanger med en viden, som han blot har glemt og nu må hjælpes til at generindre. Jf. fx Platons dialog *Theaitetos*, 148e-151d.

I trykt udgave: Bind 21 side 293 linje 6

◀ **Socrates** : Sokrates (o. 470-399 f.Kr.) er ved siden af Platon og Aristoteles den berømteste gr. filosof. Han udviklede sin filosofi i dialog med sine samtidige og har intet skriftligt efterladt, men hans karakter og lære er blevet skildret af tre samtidige forfattere, Aristofanes, Xenofon og Platon. Sokrates blev af en folkedomstol i Athen dømt til døden for at antage andre guder end de af staten anerkendte og for at forføre og fordærve ungdommen; han blev henrettet med et bæger gift, som han tømte med sindsro.

I trykt udgave: Bind 21 side 293 linje 14

◀ **Systematikerne tale saaledes om Sokrates** : Med 'systematikerne' tænkes der først og fremmest på Hegel, jf. fx *Om Begrebet Ironi* (1841), hvor SK skriver, at »Hegel selv etsteds siger, at der ved Sokrates ikke saa meget kan være Tale om Speculationen som om individuelt Liv« (SKS 1, 215,10f.). Se Hegels *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, udg. af C.L. Michelet, bd. 1-3, Berlin 1836, ktl. 557-559; bd. 2, hvor det om Sokrates hedder: »Seine Philosophie, als die das Wesen in das Bewußtseyn als ein Allgemeines Setzte, ist als seinem individuellen Leben angehörig anzusehen; sie ist nicht eigentliche spekulative Philosophie, sondern ein individuelles Thun geblieben«, i *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Werke. Vollständige Ausgabe* bd. 1-18, Berlin 1832-45; bd. 14, s. 95 (ub. bd. 18, s. 491).

I trykt udgave: Bind 21 side 293 linje 17

◀ **brugte sin Person saa meente man det var a la Andersen** : Jf. P.L. Møllers essay »Et Besøg i Sorø« i *Gæa, æsthetisk Aarvog 1846* (262,29), s. 173f., hvor 'en Anden' siger, at han har det imod SKs pseudonyme skrifter, »at hver Gang man troer at kunne hengive sig til en reen litterær Nydelse, kommer Forf. En i Veien med sin egen etiske og religiøse Udvikling, som Ingen egentlig spørger om, som kan privat være meget respektabel, men ikke har løst Tegn til den obejective Litteraturs Langelinie; han begaaer den samme Feil, som man har bebrejdet Digteren Andersen, at han lader hele sin indre Livsudvikling foregaae for Alles Øine.« - **a la**: fr. i smag med, på samme måde som. - **Andersen**: Hans Christian Andersen (1805-75), da. forfatter.

I trykt udgave: Bind 21 side 293 linje 18

◀ **Systemet** : referer til SKs tidligere polemik, ikke kun specifikt mod det filosofiske system, som Hegel selv udfolder i *Encyklopädie der philosophischen Wissenschaften*, men også mere generelt mod hegelianismen, herunder især den da., bl.a. J.L. Heiberg og Rasmus Nielsens søgen efter at opbygge et altomfattende logisk system (se fx *Begrebet Angest*, i SKS 4, 356,26-33, og *Forord*, i SKS 4, 478,18, og 525,19-21, med tilhørende kommentarer). Med 'Systemet' synes SK altså mere generelt at hentyde til det filosofiske forsøg på at forstå og forklare verden i dens enhed ved hjælp af abstrakte logiske kategorier el. diskursiv tænkning. Den mest omfattende polemik mod 'Systemet' fremsætter SK i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, se fx SKS 7, 22-26 og 103-120.

I trykt udgave: Bind 21 side 293 linje 23

◀ **auctor** : lat. autor, ophavsmand; forfatter.

I trykt udgave: Bind 21 side 293 linje 24

◀ **exsecutor** : executor, lat. udøver, udførende.

I trykt udgave: Bind 21 side 293 linje 24

◀ **andet Oplag af Enten - Eller** : 260,4.

I trykt udgave: Bind 21 side 293 linje 28

◀ **at være religiøs Forf.** : 276,17.

I trykt udgave: Bind 21 side 293 linje 30

◀ **søger en geistlig Ansættelse** : 264,13.

I trykt udgave: Bind 21 side 293 linje 31

◀ **en saadan Sindrigthed i det Hele** : 278,24 og 278,26.

I trykt udgave: Bind 21 side 294 linje 5

◀ **denne hele Bekymring for Embede og Udkomme** : 264,13 og 264,8.

I trykt udgave: Bind 21 side 294 linje 8

◀ **Kommer hid; Salig den, som ikke forarges** : 260,6 og 265,21.

I trykt udgave: Bind 21 side 294 linje 13

◀ **i det ene af dem forundt mig at belyse Christend.** : sigter formentlig til »Salig Den, som ikke forarges paa mig.« *En bibelsk Fremstilling og christelig Begrebs-Bestemmelse.*

I trykt udgave: Bind 21 side 294 linje 14

◀ **»Synspunctet«** : *Synspunctet for min Forfatter-Virksomhed* (276,17).

I trykt udgave: Bind 21 side 294 linje 19

◀ **og oprindelig**: også.

I trykt udgave: Bind 21 side 294 linje 22

◀ **Sygdommen til Døden** : *Sygdommen til Døden. En christelig psykologisk Udvikling til Opbyggelse og Opvækkelse*, som er skrevet i perioden jan. til maj 1848, blev udg. 30. juli 1849 under pseudonymet Anti-Climacus (279,25) med SK som udgiver.

I trykt udgave: Bind 21 side 294m linje 1

◀ **fordum var en Dommers Bodsprædiken** : hentyder måske til Johannes Døber, se Matt 3,1-12, og Mark 1,1-8.

I trykt udgave: Bind 21 side 294 linje 30

◀ **Scribe** : Augustin Eugène Scribe (1791-1861), fr. dramatiker, beherskede det parisiske teaterliv gennem 40 år med sine henved 350 operatekster, vaudeviller og komedier, hvor elskov og kærlighed ofte afsløres som en flygtig illusion. Mellem 1824 og 1874 var Scribe den mest spillede dramatiker på Det kgl. Teater, hvor han ved J.L. Heibergs mellemkomst fik opført o. 100 stykker.

I trykt udgave: Bind 21 side 294 linje 37

◀ **Qvit** : fri, fritaget; fri for gensidige fordringer og forpligtelser.

I trykt udgave: Bind 21 side 295 linje 8

◀ **Jo galere jo bedre** : talemåde med betydningen: jo værre/mere tosset jo bedre. Talemåden bruges som omkvæd i den afsluttende sang el. »Vaudeville« i J.H. Wessels sørgespil *Kierlighed uden Strømper* (1772), jf. *Samlede Digte af Johan Herman Wessel*, udg. af A.E. Boye, Kbh. 1832, s. 71-73.

I trykt udgave: Bind 21 side 295 linje 9

◀ **»er det tilladt at lade sig slaae ihjel for Sandheden«** : nr. 3 »Har et Menneske Lov til at lade sig ihjelslaae for Sandheden?« af *En Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger* (259,2).

I trykt udgave: Bind 21 side 295 linje 20

◀ **Enten - Eller** : 260,4.

I trykt udgave: Bind 21 side 295 linje 23

◀ **»et Par ethisk-religieuse Afhandlinger«** : 290,27.

I trykt udgave: Bind 21 side 295 linje 24

◀ **det at blive slaaet ihjel** : 277,19.

I trykt udgave: Bind 21 side 295 linje 29

◀ **Den virkelige Johannes Climacus (... scala paradisi)** : 279,28.

I trykt udgave: Bind 21 side 296 linje 1

◀ **der gives kun faa Hellige ... cfr. Liguori Betrachtungs und Gebetbuch ... p. 570** : da. gengivelse af 28 af 72 sider

citat fra *Vollständiges Betrachtungs- und Gebetbuch von Liguori* (288,34), s. 569f.: »Es giebt wenige Heilige, und wenn wir selig und heilig werden wollen, so müssen wir leben, wie Wenige, sagt Johannes Climacus«. I sit eksemplar af bogen, som opbevares i Kierkegaard Arkivet på Det Kongelige Bibliotek, har SK markeret citatet med en lodret blyantstreg i marginen (*Pap. X 6 C 2,19*, s. 460).

I trykt udgave: Bind 21 side 296 linje 2

◀ **»Pseudonymerne kun ventede at faae faa Læsere«** : jf. »En første og sidste Forklaring« (299,23), hvor SK skriver om pseudonymerne: »mange Læsere kunne de ikke vente eller ønske«, *SKS 7*, 572. Jf. også et ikke anvendt udkast til nr. 2 »Et Ord om min Forfatter-Virksomheds Forhold til 'hiin Enkelte'« i »Tre 'Noter' betræffende min Forfatter-Virksomhed« (260,17): »mange Læsere, hvad Pseudonymerne heller ikke mene at have« (*Pap. IX B 63,7*, s. 362). – **Pseudonymerne**: 291,7.

I trykt udgave: Bind 21 side 296 linje 7

◀ **den æsthetiske Produktivitet »blev majeutisk brugt til at faae Msk. fat.«** : jf. et ikke anvendt udkast til nr. 2 »Et Ord om min Forfatter-Virksomheds Forhold til 'hiin Enkelte'« i »Tre 'Noter' betræffende min Forfatter-Virksomhed« (260,17): »'Enten - Eller' maatte gaae forud at der *maieutisk* maatte begyndes med æsthetisk Productivitet (Pseudonymerne) for om muligt at faae Menneskene fat« (*Pap. IX B 63,7*, s. 362). – **majeutisk**: 293,6.

I trykt udgave: Bind 21 side 296 linje 8

◀ **Hvor mange Læsere har ikke Enten - Eller havt** : 289,16. *Enten - Eller*, der udkom 20. feb. 1843 i et oplag på 525 eksemplarer, var udsolgt o. to år efter sin udgivelse, jf. tekstredøgørelsen i *SKS K2-3*, 60f.

I trykt udgave: Bind 21 side 296 linje 11

◀ **Goethe bemærker ... at Jødernes Mord paa Ægypterne ... Gjæsten Verten** : sigter til afsnittet »Israel in der Wüste« i »Noten und Abhandlungen zu besserem Verständniß des West-östlichen Divans«, hvor Goethe (271,18) fortæller: »Unter dem Schein eines allgemeinen Festes lockt man Gold- und Silbergeschirre den Nachbarn ab, und in dem Augenblick da der Aegypter den Israeliten mit harmlosen Gastmahlen beschäftigt glaubt, wird eine umgekehrte sicilianische Vesper unternommen; der Fremde ermordet den Einheimischen, der Gast den Wirth, und, geleitet durch eine grausame Politik, erschlägt man nur den Erstgeborenen, um, in einem Lande, wo die Erstgeburt so viele Rechte genießt, den Eigennutz der Nachgeborenen zu beschäftigen, und der augenblicklichen Rache durch eine eilige Flucht entgegen zu können.« *Goethe's Werke* (283m,1) bd. 6, 1827, s. 158-184; s. 165. Jf. 2 Mos 11-12. – **sicilianske Vesper**: hentyder til mordet på fr. embedsmænd og besættelsessoldater uden for Palermo på Sicilien i påsken 1282, hvor franskmandene deltog i sicilianernes vesper; mordet gav anledning til et oprør på hele øen (jf. fx afsnittet »Den sicilianske Vesper. (Den 30te Marts 1282)«, i *Beckers Verdenshistorie* (283,4) bd. 5, 1823, s. 53-58). Vesper er betegnelse for en gudstjeneste (aftensang) sidst på eftermiddagen ved solnedgang i Den rom.-katolske Kirke.

I trykt udgave: Bind 21 side 296 linje 15

◀ **Jødernes Forhold til hele Europa i vor Tid** : Jødernes forhold i Europa var genstand for en omfattende debat i 1840'erne, jf. fx tre føljetonartikler »Jødernes Stilling i Europa. (Efter Alexander Weill i La Revue Judépendante)« i *Fædrelandet*, nr. 1908, den 9. juni 1845, sp. 15291-95; nr. 1909, den 10. juni 1845, sp. 15299-303; og nr. 1910, den 11. juni 1845, sp. 15307-11. Heraf fremgår det, at jøderne ved en bevidst sekularisering og emancipation bliver mere og mere integreret og ved at tage universitetsuddannelser kommer til at beklæde en række høje embeder, hvorved de vinder større og større indflydelse. I den anden artikel citeres det afgørende reformprogram i tre artikler fra Frankfurt: »1) 'Vi erkjende i den mosaiske Religion Muligheden af en ubegrændset Uddannelse.' 2) 'Den under Navn af Talmud betegnede Samling af Controverser, Afhandlinger og Forskrifter har hverken i dogmatisk eller praktisk Henseende nogensomhelst Autoritet for os.' 3) 'Vi hverken vente eller ønske nogen Messias, der skal føre Israeliterne tilbage til Palæstina. Vi kjende ikke noget andet Fødeland end det, hvori vi ere fødte, og til hvilket vi knyttes ved borgerlig Forhold.'« Dette program blev betragtet som en jødisk revolution. I begyndelsen af 1848 blev der i det eng. parlament gjort forsøg på at indføre en lov om 'Jødeemancipation', men den blev ved anden behandling forkastet af Overhuset den 25. maj, jf. *Fædrelandet*, nr. 145, den 2. juni 1848, sp. 1146.

I trykt udgave: Bind 21 side 296 linje 18

◀ **Luther ... at han er en Gave ... har Troen at annamme** : jf. fx »Dr. Morten Luther's Fortale« i *En christelig Postille* (260,21) bd. 1, s. XII-XIV: »Paa det du (...) ej skal gjøre Christus til en Moses, som om Han intet Videre var, end en Lærer og et Mønster [forbillede], hvilket andre Helgene jo ogsaa ere, eller som om Evangeliet var en Lære- og Lovbog: da fatte du Christum, Hans Ord, Gjerning og Lidelse, paa en *dobbelt* Maade, rigtignok nemlig ogsaa som et Exempel, der foreholdes dig til Efterfølgelse, som St. Petrus siger, I Epistel 2, 21: *Christus haver lidt for os og efterladt os et Exempel*. Som du altsaa seer, at Han beder, faster,

hjælper og forbarmer sig over Menneskene, saa skal du og gjøre mod dig selv og din Næste. Men det er det Mindste af Evangeliet, og dermed fortjener det endnu ikke Evangelii-Navn, thi heri er Christus dig ej til større Baade [gavn], end en anden Helgen. Hans Liv bliver hos Ham Selv, og hjælper dig endnu intet. Kort at sige, denne Maade gjør ingen Christen, den gjør kun Hyklere. Det maa komme langt højere med dig. – Dog maa Man indrømme, at dette nu i lang Tid har været den allerbedste Maade at prædike paa, en Maade, som endda er brugt sparsom nok. – / Thi det er Evangeliets Grund og Hovedstykke, at du, inden du griber Christum som et Mønster, antager og erkjender Ham som en Skjænk og Gave, som Gud har givet dig til Ejendom, saa du, naar du seer eller hører, at Han gjør eller lider Noget, ikke omtvivler, at Christus med denne sin Gjerning og Lidelse er din, og at du kan forlade dig ligesaafuldt derpaa, som om du selv havde gjort det, ja, som om du var den samme Christus. (...) / Naar du nu saaledes har Christum til din Saligheds Grundvold og Hovedgode, da følger det andet Stykke, at du nemlig ogsaa tager Ham til Mønster, og opoffrer dig for din Næstes Tjeneste, som du seer, at Han har opoffret sig for dig. (...) See derfor just herpaa! Christus, som en Gave, nærer din Tro og gjør dig til en Christen; men Christus, som et Exempel, øver dine Gjerninger. Disse gjøre dig ikke til en Christen, men de gjøres af dig, saasnt du er vorden en Christen. Samme Forskjel som der nu er paa Gave og Exempel, er der ogsaa paa Tro og Gjerninger. (...) / Naar du da seer, hvorledes Han virker og hjælper alle dem, som Han kommer til og som bringes til Ham, da skal du vide, at Troen virker det Samme i dig og at Han ved Evangeliet tilbyder din Sjæl samme Hjælp og Naade. Holder du stille her og lader dig husvale, da har du grebet det, da er Christus din, da er Han skjænket dig til Gave, saasandt du troer, at det er Ham, som husvaler og hjælper dig. Dernæst er det fornødent, at du følger Ham som et Mønster, idet du ligeledes hjælper din Næste og er ham til en Gave og et Exempel. (...) Dette dobbelte Gode, Gave og Exempel, have vi i Christo.« – **Luther:** 260,21.

I trykt udgave: Bind 21 side 296 linje 21

◀ **det Vers af Luther: hør mig Du Pabst o: s: v:** : sigter til verset: »Hør mig, du Pavst, jeg være vil / din Pestilents, mens du er til! / Naar jeg er død, skal du forgaa: / det siger Luther, vår derpaa!« Optegnet under nr. 7334 i E. Mau *Dansk Ordsprogs-Skat* bd. 1-2, Kbh. 1879; bd. 2, s. 118. Verset findes ofte aftrykt i Luthers lille Katekismus, fx i *Dr. M. Luthers lille Catechismus*, Kbh. 1841, bag på titelbladet, men ikke i *Dr. Morten Luthers liden Catechismus*, Kbh. 1849, ktl. 189.

I trykt udgave: Bind 21 side 296 linje 31

◀ **det Lutherske med Troen** : sigter til det centrale begreb i Luthers lære om retfærdiggørelse og i hans opgør med den rom.-katolske teologi: 'sola fide', lat. 'ved troen alene', som han især fandt udtrykt i Rom 3,28. I sin oversættelse af dette vers skærpede han Paulus' udtryk, »at et menneske gøres retfærdigt ved tro, uden lovgerninger«, ved at tilføje ordet 'allein': »daß der Mensch gerecht werde ohne des Gesetzes Werke, allein durch den Glauben«, *Die Bibel, oder die ganze Heilige Schrift des alten und neuen Testaments, nach der deutschen Uebersetzung D. Martin Luthers. Mit einer Vorrede vom Prälaten Dr. Hüffell*, Karlsruhe og Leipzig 1836, ktl. 3 (forkortet *Die Bibel, oder die ganze Heilige Schrift, nach der deutschen Uebersetzung D. Martin Luthers*).

I trykt udgave: Bind 21 side 297 linje 6

◀ **høre »en Betragtning« om Søndagen** : hentyder til en i tiden alm. anvendt betegnelse for prædiken, jf. fx J.P. Mynsters prædiken på 4. søndag efter helligtrekonger, »Betragtninger over Jesu Undergierninger«, nr. 13 i *Prædikener paa alle Søn- og Hellig-Dage* (288,36) bd. 1, s. 154-167.

I trykt udgave: Bind 21 side 297 linje 16

◀ **At komme til Verden for at frelse Mskene** : jf. fx Joh 3,16-17 og 12,47.

I trykt udgave: Bind 21 side 297 linje 29

◀ **odium generis humani** : lat. 'had til menneskeheden'. Citat fra den rom. historieskriver Tacitus' *Annales* (lat. *Årbøger*), 15. bog, kap. 44, 4, jf. *C. Cornelii Taciti opera ex recensione Ernestiana*, udg. af I. Bekker, Berlin 1825, ktl. 1282, s. 347. Her fortælles det, at de kristne, som var mistænkt for at have forårsaget Roms brand under kejser Nero, ikke så meget blev dømt for brandstiftelse som for deres had til menneskeheden. I sin oversættelse gengiver J. Baden udtrykket med »Had til det menneskelige Kiøn«, *Cajus Cornelius Tacitus* bd. 1-3, Kbh. 1773-97, ktl. 1286-1288; bd. 2, 1775, s. 282.

I trykt udgave: Bind 21 side 297 linje 37

◀ **det siger jo Xstd. ogsaa selv: at den er Had til Verden** : jf. fx Luk 14,26 og Joh 12,25.

I trykt udgave: Bind 21 side 297 linje 37

◀ **en Poeniterende** : en angrende, bodgørende.

I trykt udgave: Bind 21 side 298 linje 6

◀ **hvad Middelalderen ... hudflette mig selv** : hentyder til, at fx selvpiskning – en askese, som var kendt fra de tidlige kristne eneboere og munke – i middelalderen blev betragtet som et specielt virkningsfuldt bodsmiddel; under indtryk af tiggermunkenes bodsprædikener trængte selvpiskning i det 13. årh. også frem blandt lægfolket. Særlig opmærksomhed vakte flagellanterne el. svøbebrødrene, som i hhv. det 13. og 14. årh. drog rundt i flokke, mens de piskede deres nøgne overkroppe og lovpriste Kristus, som havde ladet sig piske for dem.

I trykt udgave: Bind 21 side 298 linje 6

◀ **Xstus var selv Gud** : 286,2.

I trykt udgave: Bind 21 side 298 linje 13

◀ **Apostlene vare kaldte af ham** : jf. Matt 4,18-22 (kaldelsen af Simon Peter, Andreas, Jakob og Johannes); Mark 2,14 (kaldelsen af Levi); Joh 1,43 (kaldelsen af Filip); og ApG 9,3-19 (kaldelsen af Paulus).

I trykt udgave: Bind 21 side 298 linje 14

◀ **De 3 venskabelige Noter** : dvs. »Tre venskabelige 'Noter' betræffende min Forfatter-Virksomhed« (290,28).

I trykt udgave: Bind 21 side 298 linje 21

◀ **Det Ord af Pilatus: »hvad er Sandhed«** : Joh 18,38 (298,30). – **Pilatus**: Pontius Pilatus, rom. præfekt i Judæa og Samaria (26-36 e.Kr.); i Joh 18 kaldes han statholder, mens han i Matt 27 med urette benævnes landshøvding.

I trykt udgave: Bind 21 side 298 linje 29

◀ **da han sagde: see hvilket Msk** : Efter at Pilatus havde ladet Jesus piske og soldaterne havde sat en tornekrone på hans hoved, givet ham en purpurkappe på, hånet og slået ham, førte Pilatus ham ud til de forsamlede folk for at vise, at han ikke fandt ham skyldig, og sagde til dem: »see, hvilket Menneske!« Joh 19,5 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 298 linje 30

◀ **Xstus som er Sandheden staaer jo for Pilatus** : sigter til beretningen i Joh 18,33-38 om Pilatus' forhør af Jesus. Da Pilatus midt i forhøret halvt konstaterende sagde til Jesus: »Så er du altså konge?« svarede Jesus: »Du siger, jeg er konge. Derfor er jeg født, og derfor er jeg kommet til verden, for at jeg skal vidne om sandheden. Enhver, som er af sandheden, hører min røst.« Herpå sagde Pilatus: »Hvad er sandhed?« Om Kristus som sandheden, se Joh 14,6, hvor Jesus siger om sig selv: »Jeg er vejen og sandheden og livet«.

I trykt udgave: Bind 21 side 298 linje 30

◀ **hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 21 side 299 linje 3

◀ **Koltoff idag (i en Prædiken over de Ord af Lidelses Historien)** : Ernst Wilhelm Kolthoff (1809-90), da. teolog og præst, blev lic.theol. i 1834, forelæste i en periode som privatdocent ved Københavns Universitet, var 1837-41 anden residerende kapellan ved Vor Frelzers Kirke på Christianshavn, fra 1843 anden residerende kapellan ved Holmens Kirke, indtil han i 1845 blev residerende kapellan (1856-80 sognepræst) ved Helligåndskirken i København. I fastetiden var der tradition for at holde særlige fastepredikener om mandagen og tirsdagen i Helligåndskirken, hvor der blev prædikeret over afsnit af lidelseshistorien. If. prædikantbekendtgørelserne i *Adresseavisen* synes Kolthoff ikke at have prædikeret ved nogle af disse fastegudstjenster; der findes dog ingen bekendtgørelse i aviserne for tirsdag den 13. marts. Derimod prædikede han ved højmesse søndag den 18. marts 1849, der var midfaste søndag, hvor prædiketeksten var beretningen om Jesu bispisning af de fem tusind, Joh 6,1-15, og atter ved aftensangen på Mariæ bebudelses dag søndag den 25. marts 1849. Ved aftensangen blev der normalt prædikeret over epistelteksten, men Koltoff kan have valgt at prædike over de anførte ord fra lidelseshistorien. – **de Ord af Lidelses Historien**: jf. »Vor Herres Jesu Christi Lidelses Historie« i *Forordnet Alter-Bog* (260,21), s. 274f. Lidelseshistorien er en sammenskrivningen af de fire evangeliers forskellige beretninger om Kristi lidelseshistorie, der strækker sig fra skærtorsdag aften, da Jesus gik ud til Oliebjerget sammen med sine disciple, til påskelørdag, da ypperstepræsterne fik Pilatus til at vogte Jesu grav med soldater.

I trykt udgave: Bind 21 side 299 linje 5

◀ **hiin lille Pige** : Regine Olsen (1822-1904), som SK var forlovet med fra den 10. sept. 1840 til den 11. okt. 1841.

I trykt udgave: Bind 21 side 299 linje 11

◀ **Creti og Pleti** : nedsættende udtryk for alle slags folk, hvem som helst; opr. betegnelse for kong Davids livgarde, jf. 2 Sam 15,18; 20,7; 1 Kong 1,38.44.

I trykt udgave: Bind 21 side 299 linje 19

◀ **Efterskriften til »Afsluttende Efterskrift«** : sigter til det upaginerede og af SK signerede efterskrift »En første og sidste Forklaring« til *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (278,26 og 290,23), i *SKS 7*, 569-573.

I trykt udgave: Bind 21 side 299 linje 23

◀ **overtog blot Ansvarligheden for Pseudonymerne** : hentyder til følgende udtalelse om pseudonymerne i »En første og sidste Forklaring«: »Juridisk og literairt er Ansvar mit«, og til bønningen om, at enhver, der vil citere en ytring fra en af de pseudonyme bøger, da vil »dele saaledes imellem os, at Yttringen qvindeligt tilhører den Pseudonyme, Ansvar et borgerligt mig«, *SKS 7*, 570 og 571. Med 'Pseudonymerne' sigtes der til alle de pseudonyme skrifter og artikler fra 1843 til 1846, dvs. fra *Enten - Eller* til og med *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*.

I trykt udgave: Bind 21 side 299 linje 24

◀ **hypothetice** : foreløbigt, indtil videre; hypotetisk.

I trykt udgave: Bind 21 side 299 linje 25

◀ **»efter hvad jeg havde forstaaet«** : hentyder formentlig til udtrykket: »Hvad jeg saadan kjender til Pseudonymerne« i »En første og sidste Forklaring«, *SKS 7*, 572.

I trykt udgave: Bind 21 side 299 linje 26

◀ **Oplysningen om Pseudonymernes Structur, som findes i Afsl. Eft.** : sigter til Johannes Climacus' gennemgang af de pseudonyme skrifter i tillægget »Henblik til en samtidig Stræben i dansk Literatur« i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, i *SKS 7*, 228-273.

I trykt udgave: Bind 21 side 299 linje 26

◀ **en Trediemand** : nemlig Johannes Climacus (279,28) som forfatter af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*.

I trykt udgave: Bind 21 side 299 linje 27

◀ **Slutningen af Kjerlighedens Gjerninger (... at anprise Kjerlighed)** : sigter til nr. X, »Den Kjerlighedens Gjerning at anprise Kjerlighed«, i *Kjerlighedens Gjerninger. Nogle christelige Overveielser i Talers Form* af S. Kierkegaard, Anden Følge, Kbh. 1847, s. 173-190 (SV2 9, 405-422).

I trykt udgave: Bind 21 side 299 linje 28

◀ **»den Selvkjerligste« »maa ... paatager sig at anprise Kjerlighed«** : jf. *Kjerlighedens Gjerninger*, Anden Følge, s. 186-190 (SV2 9, 418-422); især s. 186: »Lad os vove et saadant digterisk Forsøg, hvor vi slet Intet have med den virkelige Verden at skaffe, men kun i Tanke-Fjernheden gjenemgaae den Tanke, at anprise Kjerlighed. Skulde der, digterisk forstaaet, af et Menneske tales ganske sandt om den sande Kjerlighed, saa er et Dobbelt fornødent: *Taleren maa gjøre sig selv til den Selvkjerlige, og Talens Indhold maa være, om det at elske en u-elskelige Gjenstand*«; og s. 188: »Men er Taleren den Selvkjerlige, eller for at tænke det ganske fuldkomment, den Selvkjerligste (...) ja saa kan han frit tale om Selvfornegtelsens Kjerlighed, gladere ved at have gjort sig selv til den Selvkjerligste end hiin eenfoldige Vise [Sokrates] ved at være den Styggeste« (SV2 9, 418 og 420).

I trykt udgave: Bind 21 side 299 linje 29

◀ **Et ... lille Vink ... i Anmeldelsen af de to Tidsaldere** : jf. *En literair Anmeldelse. To Tidsaldre, Novelle af Forfatteren til »en Hverdagshistorie«, udgiven af J.L. Heiberg. Kbhv. Reitzel 1845, anmeldt af S. Kierkegaard, Kbh. 1846, s. 94, noten: »Heldigvis har jeg som Forfatter aldrig søgt eller haft noget Publikum, men glad været nøiet med 'hiin Enkelte', hvorfor jeg paa Grund af denne Indskrænkethed næsten er bleven til et Ordsprog« (SV2 8, 101). Jf. også s. 96f., hvor SK hentyder til affæren med »den literaire Foragtelighed«, dvs. *Corsaren*, og den deraf følgende mishandling af publikum (SV2 8, 102f.).*

I trykt udgave: Bind 21 side 299 linje 31

◀ **Paa de senere enkelte Skrifter staaer ... »digterisk« (...)** »Uden Myndighed« : 265,21, se også den følgende kommentar.

I trykt udgave: Bind 21 side 300 linje 2

◀ **»Til Opvækkelse i Inderlighed«** : Tilbageskuende noterer SK i 1849 el. 1850 om titelbladene på de to skrifter: »Kommer hid alle I, som arbeide og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile« og »Salig Den, som ikke forarges paa mig«, fra den tid i 1848, da de var i hans eget navn: »Hvert Skrift havde sin Titel. Det første: Kommer hid alle I, som arbeide og ere besværede – og paa Titelbladet stod saa: *Digterisk – Uden Myndighed*, til Indøvelse i Christendom, til Opvækkelse i Inderlighed. Det andet Skrift: 'Salig Den, som ikke forarges paa mig' havde paa Titlen det Samme som nu: en bibelsk Fremstilling og christelig Begrebsbestemmelse, men saa: til Opvækkelse i Inderlighed, uden Myndighed« (*Pap. X 5 B 76*, s. 280; se også *X 5 B 77*). Om de to skrifter, 260,6 og 265,21.

I trykt udgave: Bind 21 side 300 linje 6

◀ **det Skrift »Kommer hid Alle I o: s: v:«** : 260,6 og 265,21.

I trykt udgave: Bind 21 side 300 linje 12

◀ **intet bestemt Hensyn taget til Christi Indtog i Jerusalem** : sigter til, at der i »Kommer hid alle I, som arbeide og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile« kun to gange indirekte hentydes til Jesu indtog i Jerusalem, nemlig i »B. Hans Livs andet Afsnit« (andet afsnit af »II. Indbyderen«). Første gang med sætningen: »Og hvo [hvem] er saa han, han, der i dette Optog dog endnu er Gjenstand for de Mægtiges Efterstræbelser?« *Indøvelse i Christendom* af Anti-Climacus, Kbh. 1850, s. 60f. (SV2 12, 72). Anden gang med sætningerne: »Er han, Indbyderen, er han en afsindig Sværmer: Optoget svarer dertil (...). En Lærer, en Viis, eller hvad man saadan vil kalde ham, et Slags forulykket Genie, der siger sig selv at være Gud – omgiven af en Skare Pøbel, som jubler, han selv ledsaget af nogle Toldere, dømte Personer og Spedalske; nærmest om ham hans udvalgte Kreds, Apostlene«, *Indøvelse i Christendom*, s. 61 (SV2 12, 73). At disse henvisninger har voldt SK vanskeligheder, fremgår af, at han under den videre bearbejdelse af manuskriptet senere i 1849 flere gange viser tilbage til stedet her i NB10 (se *Pap. X 5 B 74, 76, 77* og 80). Han overvejer at lade hentydningen udgå (jf. *Pap. X 5 B 85* og 300,23), men ombestemmer sig: »Vanskeligheden undgaaes ganske simpelt ved at der ikke bruges det Ord 'Indtog' (som retter Tanken paa det bestemte Historiske) men det Ord 'Optog' (som forresten nok ogsaa allerede staaer der) saa Talen kun er om hans Optræden i Almindelighed, og saa kan den Passus blive staaende.« Hvorpå han tilføjer: »Ja ganske rigtigt: det staaer i det oprindelige Manuscript« (*Pap. X 5 B 86*). – Beretningen om Jesu indtog i Jerusalem findes i forskellige versioner i NT, se Matt 21,1-11; Mark 11,1-11; Luk 19,28-40; og Joh 12,12-19.

I trykt udgave: Bind 21 side 300 linje 14

◀ **Hvad forøvrigt Indtoget angaaer ... et Triumphtog** : Da SK overvejede at udelade hentydningen til Jesu indtog i Jerusalem (se foregående kommentar), bemærkede han: »Sandt nok, der staaer ikke, at hermed ligefrem er meent Indtoget paa Palmesøndag; sandt nok, at Indtoget dog alligevel ikke kan have været et absolut Triumphtog, da alle de Magter, der formaaede Noget, vare ham imod, saa det kun er Mængden der jubler, medens Disciplene først forstaae det Hele bag efter (cfr. Joh: XII,16). Men alligevel maa det dog have været seirrigt for Chrstus, siden Pharisæerne selv sige (Joh: XII,19) I udrette slet Intet, see al Verden gaaer efter ham, og siden Lazari Opvækkelse gaaer lige forud [Joh 11]. Det er det sidste Glimt, Tilløbet til Undergangen, det er for rigtig at faae Fart til at styrte« (*Pap. X 5 B 85*).

I trykt udgave: Bind 21 side 300 linje 23

◀ **sat Udelukkelse af Synagogen ... paa at lade sig hjælpe af ham** : hentyder til Joh 9,22 (300m,1); se også Joh 12,42 og 16,2. Dette omtales også i det afsnit, hvor der hentydes til Jesu indtog i Jerusalem, jf. *Indøvelse i Christendom*, s. 61 (SV2 12, 73).

I trykt udgave: Bind 21 side 300 linje 26

◀ **der siges »mon nogen af Folkets Lærere høre ham, men Hoben«** : jf. Joh 7,48-49, hvor farisæerne siger: »Mon nogen af de Øverste haver troet paa ham, eller af Pharisæerne? Men denne Hob, som ikke kiender til Loven, er forbandet« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 300 linje 27

◀ **Selskab med Syndere og Toldere** : I de tre første evangelier er der adskillige beretninger om, at Jesus omgikkes toldere og syndere, som var foragtede. Dette omtales også i det afsnit, hvor der hentydes til Jesu indtog i Jerusalem, jf. *Indøvelse i Christendom*, s. 60 (SV2 12, 72).

I trykt udgave: Bind 21 side 300 linje 29

◀ **digterisk rigtigt opfattet hans Liv i to Afsnit** : sigter til de to underafsnit »A. Hans Livs første Afsnit« og »B. Hans Livs andet Afsnit« under »II. Indbyderen«, jf. *Indøvelse i Christendom*, s. 46-59 og s. 60-63 (SV2 12, 58-71 og 71-75).

I trykt udgave: Bind 21 side 300 linje 33

◀ **de enkelte hellige Ord, der blive benyttede** : dvs. ord og vendinger fra NT. Først og fremmest Jesu ord »Kommer hid til mig Alle, som arbeide og ere besværede og jeg vil give Eder Hvile«, Matt 11,28 (NT-1819). Men også fx: Joh 9,22 (300,26); Matt 8,20; Joh 19,5; Matt 9,3 og Joh 10,36; Luk 18,32; Matt 20,27-28; Matt 7,6; Joh 3,2; Matt 7,29; Matt 9,16; Matt 14,17; 1 Kor 2,9; Luk 23,35; Joh 2,4; 7,30; og 8,20; Fil 2,6-7; Matt 11,23; Matt 28,19-20. Hertil kommer hentydningerne til Jesu indtog i Jerusalem (300,14).

I trykt udgave: Bind 21 side 301 linje 14

◀ **den Blindfødtes Forældre ... hvo der har hjulpet deres Søn** : hentyder til beretningen i Joh 9 om Jesu helbredelse af en blindfødt mand. Da jøderne ikke troede på, at manden havde været blind og fået sit syn, forhørte de hans forældre, der bekræftede, at han var født blind, men i øvrigt unddrog sig for at tage stilling til helbredelsen og opfordrede jøderne til at spørge ham selv. Herefter hedder det: »Det sagde hans forældre, fordi de var bange for jøderne; jøderne havde nemlig allerede besluttet, at den, der bekendte Jesus som Kristus, skulle udelukkes af synagogen« (9,22).

I trykt udgave: Bind 21 side 300m linje 1

◀ **I Luc: 19, 37 staaer: Disciplenes ganske Hob lovede Gud o: s: v:** : »Men der han [Jesus] nu kom nær ved Nedgangen af Olie-Bierget, begyndte Disciplenes ganske Hob gladelig at love Gud med høi Røst over alle de kraftige Gierninger, som de havde seet« (NT-1819). Luk 19,37 indgår i beretningen om Jesu indtog i Jerusalem (300,14).

I trykt udgave: Bind 21 side 300m linje 4

◀ **Judas** : Judas Iskariot, en af Jesu tolv apostle.

I trykt udgave: Bind 21 side 301 linje 22

◀ **forstod sig paa Penge** : if. Joh 12,6 og 13,29 var det Judas, der stod for den fælles pengekasse. I beretningen i Joh 12,1-11 om Maria, der salver Jesus med kostbar nardusolie, fortælles det, at Judas spurgte, hvorfor denne olie ikke i stedet var blevet solgt for 300 denarer og pengene givet til de fattige. »Det sagde han ikke,« fortælles det videre, »fordi han brød sig om de fattige, men fordi han var en tyv; han var nemlig den, der stod for pengekassen, og han stak noget til side af det, der blev lagt i den« (12,6).

I trykt udgave: Bind 21 side 301 linje 22

◀ **at faae 30 Secler for en saa Foragtet som Xstus** : hentyder til beretningen i Matt 26,14-16 om Judas, der opsøgte ypperstepræsterne og spurgte dem, hvad de ville betale ham for at forråde Jesus til dem; og de betalte ham 30 sølvpenge (281,19). NT-1819 har 'Sølv-Pennige'. 'Secler' er flertal af 'sekel', en hebr. vægtenhed (8,5, 11,4 el. 13,6 g af hhv. guld, sølv el. kobber), derefter møntenhed af tilsvarende værdi.

I trykt udgave: Bind 21 side 301 linje 23

◀ **Heiberg vilde nu bruge denne Polemik mod mig, vilde ignorere** : sigter formentlig til, at J.L. Heiberg ikke tog til genmæle over for de angreb, der blev rettet mod ham i *Forord* af Nicolaus Notabene (1844), især i nr. II, III, IV, VII og VIII (se SKS 4, 479-484, 485, 486-488, 497-507 og 508-526). Allerede i *Begrebet Angest* af Vigilius Haufniensis (1844) var Heiberg blevet angrebet i en note (se SKS 4, 327, noten). SKs polemiske angreb skyldtes først og fremmest Heibergs letfærdige anmeldelse af *Enten - Eller* (1843) under titlen »Litterær Vintersæd« i nr. 24 (1. marts 1843, ktl. U 56) af *Intelligensblade* (bd. 2, s. 285-292), som Heiberg udgav fra marts 1842 til marts 1844 (i alt 4 bd.), og hans kritik af *Gjentagelsen* (1843) i artiklen »Det astronomiske Aar« i *Urania. Aarbog for 1844*, udg. af Heiberg, Kbh. [1843], ktl. U 57, s. 97-102. Hertil kom, at SK var filosofisk uenig med Heiberg, der havde stået som en af fortalere for den da. hegelianisme. – **Heiberg**: Johan Ludvig Heiberg (1791-1860), da. digter, redaktør, litteratur- og teaterkritiker, hegeliansk filosof og formidler. Efter at have været lektor i dansk ved universitetet i Kiel 1822-25 blev Heiberg 1829 udnævnt til titulær prof. og fungerede 1830-36 som docent i logik, æstetik og da. litteratur ved Den kgl. militaire Høiskole. Fra 1829 tillige ansat som teaterdigter og fast oversætter ved Det kgl. Teater, hvis direktør han blev i 1849.

I trykt udgave: Bind 21 side 301 linje 30

◀ **Martensen vilde ignorere mig** : sigter formentlig til, at Martensen (271,18) ikke tog til genmæle over
34 af 72 sider

for SKs mange indirekte, spydige og polemiske udfald imod ham, fx i *Philosophiske Smuler* (1844), *Begrebet Angest*, *Forord* og *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (278,26). Da SK anså Martensen, der var en nær ven af Heiberg og havde anmeldt flere af hans skrifter, for at være hegelianer, var han både filosofisk og teologisk uenig med ham.

I trykt udgave: Bind 21 side 302 linje 2

◀ **Magnus Eirikson kom op ... i Klasse med mig** : Magnús Eiríksson (1806-81), islandsk teolog og forfatter, blev cand.theol. i 1837 fra Københavns Universitet og levede derefter som privatmanuduktør i København, udgav nogle af SK inspirerede skrifter, jf. hans henvendelse til SK i brev af 14. okt. 1847, hvor han gentager et tidl. ytret ønske om økonomisk bistand til sit forfatterskab og bl.a. skriver, at »De dog maa have indseet, at jeg er een af de Faa, som stræbe i den samme eller en lignende Retning som De selv«, B&A bd. 1, s. 182. Han angreb Martensen i sin bog *Dr. H. Martensens trykte moralske Paragrapher, eller det saakaldte »Grundrids til Moralphilosophiens System af Dr. Hans Martensen«, i dets forvirrede, idealistisk-metaphysiske og phantastisk-speculative, Religion og Christendom undergravende, fatalistiske, pantheistiske og selvfor guderske Væsen, belyst og bedømt*, Kbh. 1846; Martensen svarede aldrig på angrebet.

I trykt udgave: Bind 21 side 302 linje 4

◀ **»Fædrelandet« ... brugt Tausheds-Polemiken** : sigter til, at *Fædrelandet* (262,29), hvori SK offentliggjorde sit angreb på P.L. Møller (262,29) og på *Corsaren* (264,30), ikke støttede ham under affæren med *Corsaren*. Jf. en optegnelse fra maj 1852 i journalen NB25: »Da jeg kastede mig mod Pøbel-Literaturen, da stod Gjødvad [J.F. Giødvad, medudg. af *Fædrelandet*] hos mig og ventede utaalmodig paa den Artikel, der var den største Tjeneste, der den Gang kunde gøres 'Fædrelandet', da de selv erkjendte, at Pøbel-Literaturens Udbredelse var saa uproportioneret, at det at ignorere ikke lod sig gjøre. – Saa handlede jeg. – Det virkede ogsaa paa sin Maade – – men jeg udsatte mig for 'Publikum' og fra det Øieblik har Bladet 'Fædrelandet' aldrig vidst, at jeg var til, formodentlig af Angest for Publikum« (*Pap.* X 4 A 543, s. 362f.). Dette betragtede SK som udtryk for, at *Fædrelandet* havde forrådt ham (se også NB9:28, s. 214).

I trykt udgave: Bind 21 side 302 linje 6

◀ **paa Dybet har faaet min Ordre** : 290,6.

I trykt udgave: Bind 21 side 302 linje 20

◀ **Katastrophen i 48** : 259,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 302 linje 22

◀ **Styrelsen** : Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 302 linje 28

◀ **Gud prøver intet Menneske over Kræfter** : spiller på 1 Kor 10,13, hvor Paulus skriver: »Gud er trofast; han vil ikke tillade, at I fristes over evne, men vil sammen med fristelsen også skabe udvej, så I ikke bukkes under.«

I trykt udgave: Bind 21 side 302 linje 32

◀ **op til Mynster** : dvs. til biskop Mynster (262,19) i bispegården i Nørregade over for Vor Frue Kirke (se *kort 2, B1*).

I trykt udgave: Bind 21 side 302 linje 33

◀ **Ansættelse ved Seminariet** : dvs. ved Det kgl. Pastorseminarium, som var oprettet i 1809 i København, og hvis undervisning i pastoralteologi (prædikenlære, katekismusundervisning, liturgi, kirkeret og sjælesorg) de teologiske kandidater måtte følge i to semestre for at kunne modtage ordination; undervisningen indbefattede en prøveprædiken, og eksamen afsluttedes med kandidatens demisprædiken. SK gik på Pastorseminariet fra nov. 1840 til sept. 1841.

I trykt udgave: Bind 21 side 302 linje 34

◀ **der blev spyttet paa Christus** : 288,22.

I trykt udgave: Bind 21 side 303 linje 30

◀ **andre Secretairer** : placeret i rangfølgens niende og laveste klasses sidste nummer (nr. 13), efter kancellisekretærer i nr. 7, krigssekretærer i nr. 9, admiralitetssekretærer i nr. 10 og kommercesekretærer i

nr. 11. Rangfølgen omfattede ni klasser inddelt i numre og var fastlagt ved forordninger af 1746 og 1808 med senere tillæg.

I trykt udgave: Bind 21 side 304 linje 4

◀ **Justitsraad** : titel tillagt personer i forskellige embeder, som var indplaceret i 5. rangklasse (titulær justitsråd) el. i 4. rangklasse ('virkelig', dvs. virkende justitsråd). Jf. forordninger af 1746 og 1808 med senere tillæg og »Titulaturer til Rangspersoner i alfabetisk Orden«, i C. Bartholin *Almindelig Brev- og Formularbog* bd. 1-2, Kbh. 1844, ktl. 933; bd. 1, s. 49-56.

I trykt udgave: Bind 21 side 304 linje 5

◀ **Ucorrecthed hos Luther ... den Fromme maa lide ... behøver Trøst** : jf. *En christelig Postille* (260,21) bd. 2, s. 329-338. Epistelprædiken til 3. søndag efter trinitatis over 1 Pet 5,1-11 er inddelt i fire afsnit. Under »I. *Det første Stykke handler om Ydmyghed*« taler Luther (260,21) om, at ydmyghed gør menneskene »elskede af Gud og Mennesker«, s. 329, 2. sp.; at man skal vise ydmyghed »med Lyst og Kjærlighed, hvis du ikke vil have Guds Vrede og Menneskers Fjendskab«, s. 329, 2. sp.; at Peter ikke simpelthen siger: »Gud straffer de Hoffærdige – men: Gud modstaaer dem, Gud modsætter sig dem«, s. 330, sp. 1; og at enhver, der ydmyger sig med tillid til Guds nåde, er »med disse Ord: »De Ydmyge giver han Naade« – forjættet, at du ej alene skal have Menneskenes Velbehag, men ogsaa Guds Velsignelse dertil, og være et unyttigt Menneske baade for Gud og Verden«, s. 330, sp. 2. Under »II. *Kaster al Eders Sorg paa ham, thi han sørger for Eder*« taler Luther om, at den ydmyge lider »Verdens Trods. Overmod og Formastelse«, og at man dagligt ser, »hvorledes de fromme plages og forfølges«, s. 331, sp. 2. Ind imellem giver han med citater fra Sl 55,23 og 37,5 anvisninger på, hvorledes den kristne, der i anfægtelse, modstand og sorg siger: »O, hvad skal der blive af mig? Hvorledes skal jeg komme igjennem?«, skal kaste det fra sig på Gud »med al Frimodighed og Glæde«, s. 331, sp. 1 - 332, sp. 2.

I trykt udgave: Bind 21 side 304 linje 10

◀ **kaster al Eders Sorg paa Gud** : jf. 1 Pet 5,7: »Kaster al Eders Sorg paa ham, thi han sørger for Eders«, som det gengives i *En christelig Postille* bd. 2, s. 329. Se Luthers oversættelse: »Alle eure Sorge werfet auf ihn; denn Er sorget für euch«, *Die Bibel, oder die ganze Heilige Schrift, nach der deutschen Uebersetzung D. Martin Luthers* (297,6).

I trykt udgave: Bind 21 side 304 linje 15

◀ **de Dage, da Xstus var død** : fra langfredag om eftermiddagen til påskemorgen.

I trykt udgave: Bind 21 side 304 linje 23

◀ **Peder havde fornægtet ham** : sigter til beretningen i Matt 26,69-75 om apostlen Peter, der fornægtede Jesus tre gange under forhøret af ham hos ypperstepræsten Kajfas. – **Peder**: en af de tolv apostle. Hans egl. navn er Simon, mens Peter (NT-1819 bruger formen Peder) er et tilnavn (det gr. ord 'pétros', der betyder 'sten', er ikke et alm. gr. navn, men en oversættelse af det aramaiske Kefas, jf. Joh 1,42), se fx Matt 16,13-20.

I trykt udgave: Bind 21 side 304 linje 23

◀ **et Ord af Luther i Prædiken ... paa tredie Søndag i Trinitatis** : sigter til Luthers epistelprædiken over 1 Pet 5,1-11 (304,10) i *En christelig Postille* (260,21) bd. 2, s. 329-338; s. 337f. Her lader Luther Peter sige: »Jeg for min Part har jo været saa svag, som du nogensinde kan vorde. Vil du ikke troe det, saa ihukom, hvad der vederfores mig i Ypperstepræsten Caiphas's Huus, da jeg havde isinde at gaae i Fængsel og Død med min Herre. Aldrig saasnart angreb en Pige mig med et Ord, før jeg faldt, fornægtede og forsvor min kiære Frelser paa det Grueligste. Og i den Nød laae jeg tre samfulde Dage: jeg havde Ingen, som trøstede mig, naar jeg undtager, at min kiære Herre endda gav mig faldne Mand et venligt Øjekast.« Luther føjer til, at Peters »Anfægtninger neppe har havt sin Lige«, s. 337, sp. 1.

I trykt udgave: Bind 21 side 304 linje 25

◀ **Summa summarum** : lat. 'summernes sum'; den samlede mængde, det endelige resultat.

I trykt udgave: Bind 21 side 305 linje 1

◀ **ikke engang har eet eneste litterært Tidsskrift** : Der var i 1849 intet da. litterært tidsskrift. Det sidste bd. af det fynske tidsskrift *For Litteratur og Kritik*, grundlagt i 1843, var udkommet i jan. 1848, og *Nordisk Litteratur-Tidende* (267,10) udkom kun i 1846. De øvrige store litterære tidsskrifter *Maanedsskrift for Litteratur*, *Tidsskrift for Litteratur og Kritik* samt *Journal for Litteratur og Kunst* var ophørt i hhv. 1838, 1842 og 1844.

I trykt udgave: Bind 21 side 305 linje 4

◀ **Pøbelagtighedens Organ har 3000 Subscribenter ... stiger Aar efter Aar** : I midten af 1840'erne havde *Corsaren* (266,5) henved 3000 abonnenter, så man pyntede formentlig noget på tallene, da man den 21. nov. 1845 (nr. 270, sp. 14) i en lille annonce sidst i bladet gjorde gældende: »Det er os en altfor stor Fornøjelse, at i 'Corsarens' sjette Aargang Oplaget bliver udsolgt, til at vi ikke høitidelig skulde proclamere det. Nu behøver der kun at komme et Par hundrede Abonnenter til for at fylde det runde Tal 5000.« Selv skriver Goldschmidt i *Livs Erindringer og Resultater* (266,16) bd. 1, s. 264: »Efterhaanden fik 'Corsaren', tildels vistnok formedelst den Opsigt, som Beslaglæggelser og Aktioner vakte, en Mængde Abonnenter (skjøndt aldrig over 3000, den blev aldrig et Almueblad)«.

I trykt udgave: Bind 21 side 305 linje 5

◀ **et usselt Honorar som Forf** : På SKs tid benyttede forfatterne forskellige muligheder, når de skulle udgive deres bøger. De kunne være honorarforfattere, dvs. modtage et honorar fra det forlag, der udgav deres bøger; SK modtog for første gang forfatterhonorar i 1847 i forbindelse med udgivelsen af *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand* (278,11). De kunne også udgive deres bøger på eget forlag, el. de kunne som SK være deres egen forlægger og udgive deres bøger i kommission på et kommercielt forlag.

I trykt udgave: Bind 21 side 305 linje 7

◀ **udødeliggjort af Pøbelagtigheden** : 267,7.

I trykt udgave: Bind 21 side 305 linje 15

◀ **uafhængig** : sigter formentlig dels til, at SK var økonomisk uafhængig pga. sin formue (264,8), dels til, at han aldrig blev afhængig af noget embede (264,13, se også NB10:89, s. 302f.).

I trykt udgave: Bind 21 side 305 linje 16

◀ **Firma** i Literaturen: det mærke el. forfatternavn, hvorunder en skribent skrev.

I trykt udgave: Bind 21 side 305 linje 17

◀ **gjør Skridtet** : hentyder til, at SK, alias Frater Taciturnus, selv havde bedt om at blive angrebet i *Corsaren* (264,30).

I trykt udgave: Bind 21 side 305 linje 18

◀ **tie Alle** : hentyder til, at der ikke blev taget til genmæle over for *Corsaren* under dens angreb på SK (262,26) og den deraf følgende offentlige latterliggørelse af SK (279,2).

I trykt udgave: Bind 21 side 305 linje 22

◀ **National-Forræderie** : spiller på udtrykket 'Crimen læsæ majestatis' (lat. 'majestætsforbrydelse').

I trykt udgave: Bind 21 side 305 linje 24

◀ **1000 lønnede christelige Præster** : If. registrene i *Geistlig Calender for Aaret 1848*, Kbh [1848, afsluttet den 18. jan. 1848], ktl. 378, var der o. 890 hovedsogne i kongeriget Danmark (dvs. uden hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg) og o. 1050 ansatte præster, herunder biskopper og provster; hertil kommer ca. 120 personlige kapellaner.

I trykt udgave: Bind 21 side 305 linje 36

◀ **Jeg har ikke mere Raad til at være Forf.** : 264,8.

I trykt udgave: Bind 21 side 306 linje 10

◀ **Trediemand** : en tredje person, som er sagen og forholdet mellem de to uvedkommende; en udenforstående.

I trykt udgave: Bind 21 side 306 linje 23

◀ **lide det af 100,000 Msk** : Ved folketællingen 1. feb. 1845 var der 126.787 indbyggere i København.

I trykt udgave: Bind 21 side 306 linje 34

◀ **en passant** : fr. i forbigående, flygtigt; lejlighedsvis.

I trykt udgave: Bind 21 side 307 linje 15

◀ **Pøbelagtighedens Organ** : dvs. *Corsaren* (266,5).

I trykt udgave: Bind 21 side 307 linje 19

◀ **givet Signal til Pøbelen at kalde mig blot med mit Fornavn ... raabes efter mig** : *Corsaren* ses ikke at have brugt SKs fornavn. Jf. nr. 279, den 23. jan. 1846, sp. 1, hvor Frater Taciturnus bringes til at sige: »Naar jeg nu gaaer ud at spadserer, saa pege Folk ad mig og sige: Der gaaer Taciturnus den Frygtelige! Det var ham, der slog 'Corsaren' til Krøbling.«

I trykt udgave: Bind 21 side 307 linje 20

◀ **Saaledes har Hostrup i ethvert af sine Stykker** : Jens Christian Hostrup (1818-92), da. teolog og forfatter. Han var 1841-44 alumne på Regensen, hvor han efter teologisk embedseksamen i nov. 1843 og i anledning af Den akademiske Læseforenings sammenlægning med Studenterforeningen skrev studenterkomedien *Gjenboerne*, der første gang blev opført på Hofteatret ved Christiansborg den 20. feb. 1844. Heri optrådte en teologistuderende regensianer ved navn Søren Kirk, hvis navn og replikker tydeligt alluderede til SK. Ved komediens senere opførelser blev Søren Kirk ændret til Søren Torp, således også i den trykte udgave, *Gjenboerne. Vaudeville-Komedie*, Kbh. 1847. Komedien blev første gang opført på Det Kgl. Teater den 27. juni 1846; i begyndelsen af 1849 blev den opført den 8. og 26. jan., den 18. marts og den 15. april. Om komediens opførelse i provinsen, se NB:43, og om dens opførelse i Norge, se NB3:55, i SKS 20, 45 og 272f., og kommentarerne dertil. Endvidere optræder der en student ved navn Søren Torp i Hostrups *En Spurv i Tranedans. Folkekomedie* fra 1846, udg. i 1848. Komedien blev opført i Studenterforeningen og i Odense i 1846 og første gang på Det Kgl. Teater den 17. aug. 1848, i 1849 den 30. jan. og den 20. marts.

I trykt udgave: Bind 21 side 307 linje 23

◀ **har nu Carit Etlar ogsaa faaet en saadan Person** : Carit Etlar, pseudonym for Johan Carl Christian Brosbøll (1816-1900), da. forfatter. I hans *Tonne gaaer i Krigen. Comedie med Sang*, Kbh. 1849, hedder en af 'Bønderne' Søren. Komedien blev første gang opført på Det Kgl. Teater den 16. feb. 1849 og igen den 17., 20. og 21. feb. samt den 4. og 15. marts.

I trykt udgave: Bind 21 side 307 linje 24

◀ **saaledes - Prof. Heiberg** : sigter til *En Søndag paa Amager, Vaudeville i een Act*, udg. af J.L. Heiberg (301,30), Kbh. 1848, ktl. U 61 (den anonyme forfatter var hans kone, skuespillerinden Johanne Luise Heiberg). Heri hedder en af de tre 'Amagere' Søren. Vaudevillen blev første gang opført på Det kgl. Teater den 5. marts 1848; i begyndelsen af 1849 blev den opført den 2. og 17. jan., den 11. og 28. feb., den 15. og 25. marts samt den 25. og 30. april.

I trykt udgave: Bind 21 side 307 linje 25

◀ **den Replik: I skulle have fulgt de Yngres Raad** : I 18. scene af *En Søndag paa Amager*, s. 56f., siger Søren til Mikkelsen, 'Lods paa Dragø': »vi Unge har da ogsaa Lov at tale med; vilde vi tie, saa saae det galt ud nuomstunder.« Mikkelsen letter på hatten og siger: »God Aften, Søren! er du der? ja det er nødvendigt, at du gi'er dit Besyv med.« Og Søren svarer: »Hvad vil I sige dermed, Skipper Mikkelsen? Har I Lyst, skal jeg vise Jer, at jeg er Karl for min Hat.«

I trykt udgave: Bind 21 side 307 linje 31

◀ **senere raabes der Hurra for Søren** : I 18. scene af *En Søndag paa Amager*, s. 57, råber alle: »Sørens og Mikkelsens Skaal! Hurra!«

I trykt udgave: Bind 21 side 307 linje 33

◀ **reclamerede** : klagede over, gjorde indsigelse imod.

I trykt udgave: Bind 21 side 307 linje 35

◀ **Potensation** : forstærkning, skærpelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 308 linje 13

◀ **have gjort et andet Msk. ulykkelig** : hentyder formentlig til den ulykke, SK forvoldte sin tidligere forlovede Regine Olsen ved bruddet på forlovelsen (273,21 og 299,11).

I trykt udgave: Bind 21 side 308 linje 24

◀ **at reise** : 320,10.

I trykt udgave: Bind 21 side 308 linje 26

◀ **jeg kan det ikke anderledes** : alluderer til Luthers svar, da han på Rigsdagen i Worms 1521 blev bedt om med klare ord at erklære, om han ville tilbagekalde sin af kirken fordømte lære: »Hier stehe ich; ich kann nicht anders, Gott helfe mir! Amen!« C.F.G. Stang *Martin Luther. Sein Leben und Wirken*, Stuttgart 1838, ktl. 790, s. 123.

I trykt udgave: Bind 21 side 308 linje 30

◀ **rammet** : ramt.

I trykt udgave: Bind 21 side 309 linje 1

◀ **Det som ligger færdig til at udgives** : 260,6.

I trykt udgave: Bind 21 side 309 linje 9

◀ **Medlevende** : samtidig.

I trykt udgave: Bind 21 side 309 linje 19

◀ **Xsti Sjels-Lidelse** : Om Kristi 'sjælslidelser', se beretningen i Matt 26,36-46 om Jesus i Getsemane Have, hvor det fortælles, at han »blev grebet af sorg og angst« og sagde til Peter og de to Zebedæussønner, som han havde taget med sig: »Min sjæl er fortvivlet til døden«, v. 37-38. Jf. også parallelberetningen i Luk 22,39-46, hvor det yderligere fortælles om Jesus: »I sin angst bad han endnu mere indtrængende, og hans sved blev som bloddråber, der faldt på jorden«, v. 44.

I trykt udgave: Bind 21 side 309 linje 27

◀ **denne sidste Udgivelse af Bøger** : 260,6.

I trykt udgave: Bind 21 side 310 linje 21

◀ **accommodationsviis** : som en lempelse; som en bekvemmelighed.

I trykt udgave: Bind 21 side 310 linje 31

◀ **Omgangen med Ham har været min eneste Fortrolige** : spiller formentlig på Job 29,4, hvor Job i Jens Møllers oversættelse siger: »da Guds Fortrolighed var over mit Paulun«, *Det Gamle Testaments poetiske og prophetiske Skrifter, efter Grundtexten paa ny oversatte* af J. Møller og R. Møller, bd. 1-3, Kbh. 1828-30 (ctl. 86-88 og ctl. 89-91); bd. 1, s. 63.

I trykt udgave: Bind 21 side 311 linje 7

◀ **pathetisk** : lidenskabelig, eftertrykkelig.

I trykt udgave: Bind 21 side 311 linje 16

◀ **reise** : 320,10.

I trykt udgave: Bind 21 side 311 linje 18

◀ **Point** : fr. punkt; pointe.

I trykt udgave: Bind 21 side 311 linje 31

◀ **Prædikeforedraget** : alm. betegnelse for den holdte prædiken på SKs tid.

I trykt udgave: Bind 21 side 311 linje 31

◀ **Hos en Katholik ... at man aldrig bør gaae til Alters, uden at forpligte sig ... betræffende noget ganske bestemt** : sigter måske til A.M. de Liguori, jf. *Vollständiges Betrachtungs- und Gebetbuch von Liguori* (288,34), s. 60f. og s. 62-234, især s. 89ff.

I trykt udgave: Bind 21 side 311 linje 35

◀ **1000** : 305,36.

I trykt udgave: Bind 21 side 312 linje 14

◀ **Qvit** : befrielse, fritagelse (for gensidige fordringer el. krav).

I trykt udgave: Bind 21 side 312 linje 20

◀ **offentlige Fruentimmer** : prostituerede, ludere.

I trykt udgave: Bind 21 side 312 linje 21

◀ **forekaste** : bebrejder på en hånlig, ydmygende måde.

I trykt udgave: Bind 21 side 312 linje 23

◀ **Ironie ... ofte nok forklaret er: med heelt pathetisk Indtryk ... og Deslige** : jf. fx den korte fremstilling af Ironi i afsnittet »Det Pathetiske« i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846), i SKS 7, 455-457. – **pathetisk**: lidenskabelig.

I trykt udgave: Bind 21 side 312m linje 1

◀ **Goldschmidt** : 262,23.

I trykt udgave: Bind 21 side 312m linje 6

◀ **frivilligt udsatte mig for Corsarens Angreb** : 264,30.

I trykt udgave: Bind 21 side 312 linje 31

◀ **Antinomie** : modstrid, modsætning.

I trykt udgave: Bind 21 side 313 linje 5

◀ **credo quia absurdum** : lat. »jeg tror, fordi det er absurd (fornuftsstridigt, forrykt)«. Udsagnet er inspireret af den nordafrikanske kirkefader Tertullian, der ofte udtrykker sig i paradokser, og som i kap. 5, 4, i *De carne Christi (Om Kristi legeme)* siger: »Crucifixus est dei filius; non pudet, quia pudendum est; et mortuus est dei filius; prorsus credibile est, quia ineptum est. Et sepultus resurrexit; certum est, quia impossibile est« (»Guds søn blev korsfæstet; det skammer man sig ikke over, fordi man skal skamme sig over det; og Guds søn døde; det står helt til troende, fordi det er urimeligt. Og han blev begravet, og han er opstanden; det er sikkert, fordi det er umuligt«).

I trykt udgave: Bind 21 side 313 linje 8

◀ **den Magt som er i Himlen og paa Jorden** : spiller på Jesu ord i Matt 28,18: »Mig er givet al magt i himlen og på jorden.«

I trykt udgave: Bind 21 side 313 linje 38

◀ **Kjøbstad**-Dialektik: by i provinsen, i modsætning til en hoved- og residensstad.

I trykt udgave: Bind 21 side 314 linje 5

◀ **den ene Buxe er en Tomme længere end den anden** : sigter især til Peter Klæstrups tegninger af SK i *Corsaren* (262,26), hvor man den 9. jan. 1846 (nr. 277, sp. 4), den 23. jan. (nr. 279, sp. 1 og 2), den 30. jan. (nr. 280, sp. 11) og den 6. marts (nr. 285, sp. 9) ser SKs lapsede påklædning og bukseben af forskellig længde (se illustration 4, 11, 12, 13 og 14, i SKS K20, 41-44).

I trykt udgave: Bind 21 side 314 linje 9

◀ **Pøbel-Portionen**: klassen (især om den dannede, højere stående, finere klasse (specielt om publikum)).

I trykt udgave: Bind 21 side 314 linje 13

◀ **Landet er saa lille** : Ved folketællingen 1 feb. 1845 var der 1.350.327 indbyggere i Danmark, ekskl. hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg.

I trykt udgave: Bind 21 side 314 linje 15

◀ **det givne Blads Udbredelse** : 305,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 314 linje 15

◀ **Skraldemanden** : den mand, der med sin skralde adviserede beboerne om sin ankomst, så man kunne høre, at det var tid at bære affald ud på dagvognen (skraldevognen).

I trykt udgave: Bind 21 side 314 linje 18

◀ **det Nonsentiale** : det meningsløse, det pjattede.

I trykt udgave: Bind 21 side 314 linje 26

◀ **den naadige Frue og Frøken** : titulatur til finere gifte hhv. ugifte kvinder af borgerstanden. På denne tid havde »Moden i *Talesproget* udvidet Brugen af *Frøken* (især i Hovedstaden) saa langt ned i Borgerstanden, at den ikke kan komme videre; hvorimod Brugen af *Frue* ikke er skredet saa vidt frem hos os, som hos de Svenske«, *Dansk Ordbog* af C. Molbech, 2. forøgede udg., bd. 1-2, Kbh 1859 [1833]; bd. 1, sp. 676.

I trykt udgave: Bind 21 side 314 linje 30

◀ **det offentlige Fruentimer** : den prostituerede, luderer.

I trykt udgave: Bind 21 side 314 linje 30

◀ **see glade og gode Dage** : spiller måske på 5 Mos 5,16 og Ef 6,2-3.

I trykt udgave: Bind 21 side 315 linje 7

◀ **item** : lat. ligeledes, endvidere.

I trykt udgave: Bind 21 side 315 linje 9

◀ **omfrede** : omgive med hegn el. fred; værne om.

I trykt udgave: Bind 21 side 315 linje 11

◀ **bespottet, bespyttet** : If. Matt 27,29 (NT-1819) blev Jesus 'bespottet' af den rom. statholders soldater, og if. Mark 14,65 (NT-1819) begyndte nogle at 'bespytte' Jesus under forhøret af ypperstepræsterne i Rådet (288,22).

I trykt udgave: Bind 21 side 315 linje 28

◀ **den ængstede Samvittighed**s: 285,18.

I trykt udgave: Bind 21 side 316 linje 19

◀ **recurrere** : tage tilflugt til.

I trykt udgave: Bind 21 side 316m linje 8

◀ **so viel wie nichts** : fast udtryk på ty., svarende til 'så godt som ingenting'.

I trykt udgave: Bind 21 side 316m linje 16

◀ **andet Oplag af Enten - Eller** : 260,4.

I trykt udgave: Bind 21 side 317 linje 1

◀ **Maieutisk** : 293,6.

I trykt udgave: Bind 21 side 317 linje 5

◀ **jeg har jo aldrig udgivet mig for Forf. af det** : I »En første og sidste Forklaring« bagest i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* skriver SK i eget navn: »jeg er, som man siger, Forfatter af: Enten-Eller (**Victor Eremita**), Kjøbenhavn i Februar 1843 (...)«, og lidt senere: »Det Skrevne er da vel Mit, men kun forsaavidt jeg har lagt den *producerende* digterisk-virkelige Individualitet ham hans Livs-Anskuelse i Munden ved Replikkens Hørlighed. Thi mit Forhold er end yderligere end en Digers, der *digter* Personer og *selv* dog i Forordet er *Forfatteren*. Jeg er nemlig upersonligt eller personligt i tredie Person en Souffleur, der digterisk har frembragt *Forfattere*, hvis *Forord* atter er deres Frembringelse, ja hvis *Navne* ere det. Der er saaledes i de pseudonyme Bøger ikke et eneste Ord af mig selv«, *SKS 7*, 569f.

I trykt udgave: Bind 21 side 317 linje 7

◀ **staaer om Satan (i Hiob) at han ... kom for at speide og gennemvandre Verden** : jf. Job 1,7 og 2,2

i Jens Møllers oversættelse, hvor Satan på Herrens spørgsmål: »Hvorfra kommer du?« svarede: »fra at speide Jorden og gennemvandre den«, *Det Gamle Testaments poetiske og prophetiske Skrifter* (311,7) bd. 1, s. 2 og s. 4. – **Hiob**: gammel form for Job, hovedpersonen i Jobs Bog.

I trykt udgave: Bind 21 side 317 linje 10

◀ **Hiob taalte Alt ... da blev han utaalmodig** : Om at Job tålte alt, jf. det svar, han giver sin hustru i Job 2,10, da hun opfordrer ham til at give slip på Gud og dø: »du taler som en af de daarlige [tåbelige] Qvinder taler; skulle vi alene modtage det Gode af Gud, og ikke tage imod det Onde?« Og om at Job blev utålmodig, jf. den lange tale, han holder til sine tre venner i Job 3, da de er kommet for at vise ham medynk og trøste ham, især v. 26: »Aldrig er jeg rolig, aldrig stille, aldrig hviler jeg; men Angest er over mig«, *Det Gamle Testaments poetiske og prophetiske Skrifter* (311,7) bd. 1, s. 5 og s. 6-8; s. 8. – **Hiob**: se foregående kommentar.

I trykt udgave: Bind 21 side 317 linje 16

◀ **Hiob (IX, 20) ... om han end havde Ret ... vilde blive angst for Dommeren** : jf. Job 9,20 i Jens Møllers oversættelse: »Havde jeg end Ret, skulde dog min egen Mund fordømme mig; var jeg end fuldkommen [note: for Menneskene], skulde den fælde mig«, *Det Gamle Testaments poetiske og prophetiske Skrifter* (311,7) bd. 1, s. 21. Se også Job 9,14-16: »Hvorledes skulde jeg da kunne svare ham [Gud]? hvorledes vælge mine Ord mod ham? Thi om jeg end var retfærdig, vilde jeg ikke svare; men min Dommer vilde jeg bede om Naade. Om jeg raabte og han svarede mig, vilde jeg dog ikke troe, at han vendte sine Øren til min Røst«, s. 21. – **Hiob**: 317,10.

I trykt udgave: Bind 21 side 317 linje 25

◀ **hvad jeg i en Tale i Lidelsernes Evangelium, har udviklet** : jf. nr. IV i »Lidelsernes Evangelium. Christelige Taler«, tredje afdeling af *Opbyggelige Taler i forskellig Aand* (278,11), s. 80f. (SV2 8, 428f.).

I trykt udgave: Bind 21 side 317 linje 27

◀ **Luther siger rigtigt ... Læren om Synds-Tilladelsen** : sigter til Luthers epistelprædiken til 8. søndag efter trinitatis over Rom 8,12-17 i *En christelig Postille* (260,21) bd. 2, s. 378-385; s. 378: »Naar nemlig Gud, ved sin Naade, uden vor Fortjeneste, skjænker os Syndernes Forladelse – kjøbes eller erhverves kan den ikke – saa forfalder Man til Sikkerhed, og siger: 'O, saa behøve vi ikke, at gjøre Godt mere!' Ved Siden af Troens Lære om Naaden maa han derfor fægte herimod immerfort [uafladelig], og godtgjøre, at dette slet ikke er Mening. Thi Synden forlades jo ikke, at Man skal øve den, men at den skal ophøre. Ellers maatte det ikke hedde 'Syndsforladelse', men 'Syndstilladelse'.«

I trykt udgave: Bind 21 side 318 linje 1

◀ **En Passus ... i den første Tale af »Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen«** : jf. nr. I, »Seer til Himmels Fugle; betragter Lilien paa Marken«, i *Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen. Tre gudelige Taler*, Kbh. 1849 (udkom den 14. maj, samme dag som andet oplag af *Enten – Eller* (260,4)). Den her anførte passus havde SK skrevet, men overstreget med blyant, i marginen i konceptet (se *Pap. X 5 B 5,2*) ud for s. 21, linie 15 (SV2 11, 27,18).

I trykt udgave: Bind 21 side 318 linje 14

◀ **Commerce** : fr. samkvem; kommer, sjov.

I trykt udgave: Bind 21 side 318 linje 17

◀ **Lydighed mod Gud i Frygt og Bæven** : spiller på Fil 2,12, hvor Paulus skriver til filipperne: »Derfor, mine kære, I, som altid har været lydige: Arbejd med frygt og bæven på jeres frelse, ikke blot som da jeg var til stede, men endnu mere nu i mit fravær.«

I trykt udgave: Bind 21 side 318 linje 24

◀ **tager (...) forfængeligt** : anvender noget på en sådan måde, at det misbruges, vanhelliges, gøres til ingenting.

I trykt udgave: Bind 21 side 318 linje 26

◀ **en vis ung Pige** : SKs tidligere forlovede Regine Olsen (299,11).

I trykt udgave: Bind 21 side 318 linje 29

◀ **da ... vi skulde skilles ad ... hende, der ikke kunde undvære mig** : Forlovelsen med Regine Olsen

blev endelig brudt den 11. okt. 1841. Om adskillelsen fortæller SK i det historiske tilbageblik på forholdet i notesbog 15:4, i SKS 19, 435f.

I trykt udgave: Bind 21 side 318 linje 31

◀ **Med Jubel modtage de det Overordl. ... Undergangen allerede er antydet** : sigter til beretningen om den jublende modtagelse af Jesus under hans indtog i Jerusalem (300,14 og 300,23).

I trykt udgave: Bind 21 side 319 linje 12

◀ **Raabet: korsfæst, korsfæst** : jf. Joh 19,6 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 319 linje 16

◀ **levet som Lærer i 30 istedetfor i 3 Aar** : På SKs tid var det en udbredt kirkelig opfattelse, at Jesus var 30 år gammel, da han blev døbt af Johannes Døber, og at hans offentlige virke strakte sig over tre år. Jf. G.B. Winer *Biblisches Realwörterbuch zum Handgebrauch für Studirende, Candidaten, Gymnasiallehrer und Prediger*, 2. udg., bd. 1-2, Leipzig 1833-38 [1820], ktl. 70-71; bd. 1, s. 654-667, hvor der gøres rede for, at Jesu offentlige virksomhed if. de tre første evangelier kun strakte sig over et års tid, men if. Johannesevangeliet over ca. tre år.

I trykt udgave: Bind 21 side 319 linje 19

◀ **Accommodation** : tilpasning, lempelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 319 linje 24

◀ **ikke kom til at reise i Foraaret 48** : 320,10.

I trykt udgave: Bind 21 side 319 linje 29

◀ **solgte Huset i 47 Dec** : 264,8.

I trykt udgave: Bind 21 side 319 linje 34

◀ **Jeg lod derfor Tiden gaae hen, og leiede ikke Værelser** : Skønt SK havde solgt ejendommen på Nytorv i dec. 1847 (264,8), blev han formentlig boende indtil april flyttedag, den 27. april 1848 (se kalenderen for 1848, s. 352, og følgende kommentar).

I trykt udgave: Bind 21 side 320 linje 1

◀ **Da blev en Leilighed paa Hjørnet af Tornebuskegaden ledig ... har været forelsket i** : Den 28. jan. 1848 indgik SK en lejekontrakt med garvermester J.J. Gram (KA, D pk. 8 læg 21). Lejemålet lå på 1. sal i Grams ejendom på hjørnet af Rosenborggade (gade nr. 9) og Tornebuskegade, Klædebo kvarter, matrikel nr. 156 B (se kort 2, C1); if. kontrakten skulle indflytningen ske til april flyttedag (se foregående kommentar). Ejendommen var opført i kælder, stue og to etager i 1810; i 1846-47 byggede Gram to etager ovenpå, så den fremstod som splinterny.

I trykt udgave: Bind 21 side 320 linje 5

◀ **Jeg paabegyndte nu Trykningen af »christelige Taler« ... Correctur af dem** : 276,38. Da manuskriptet blev indleveret til trykkeriet den 6. marts og bogen udkom den 25. april 1848, må SK have læst korrektur mellem disse to datoer, formentlig i slutningen af marts og begyndelsen af april.

I trykt udgave: Bind 21 side 320 linje 8

◀ **udbrød Oprøret i Holsteen og hele Vrøvlet** : Den 20. marts 1848 modtog man i København forlydender om, at en forsamling i Rendsborg havde besluttet at proklamere en slesvigholstensk stat og i den anledning havde sendt en forhandlingsdelegation til København, hvor den kunne forventes den 22. marts. I al hast indkaldte man til et møde i Casino om aftenen den 20. marts for at drøfte en adresse til kongen med krav om et nyt og handlekraftigt ministerium for at imødegå Slesvigs frygtede løsrivelse fra Danmark. Her aftalte man at mødes på Nytorv foran Råd- og Domhuset den følgende dag kl. 11 for at ledsage Borgerrepræsentationen til Christiansborg Slot, hvor den skulle overbringe kongen en adresse med bøn om hans ministeriums afgang. Da borgerrepræsentanterne sammen med medlemmerne af Magistraten kom ud på Nytorv ved middagstid den 21. marts - beretter *Fædrelandet* samme dag, nr. 75, sp. 582 - »satte Toget sig i Bevægelse gennem Vimmelskaftet og Amagertorv til Slotspladsen. En umaadelig Menneskemasse havde, efter den igaar Aftes tagne Beslutning, forsamlet sig paa Gammeltorv udenfor Raadhuset, og afsang der, medens Communalbestyrelsen forhandlede, flere fædrelandske Sange, der med en mageløs Virkning lød ud over Torvet og de tilstødende Gader. Da Communalbestyrelsen omsider treen

[trådte] ud, sluttede vel i det mindste 10 til 15,000 Mand sig til den og ledsagede den til Slotspladsen, under Bifaldsraab, hvis Accent viste, at det var Alvor.« Samme dag opløste kongen sit gamle ministerium for endnu inden modtagelsen af den slesvigholstenske delegation den 22. marts at antage et nyt. Om aftenen den 22. marts »droge uhyre Tog omkring i Gaderne, dels syngende, dels forlangende Lys i Vinduerne, snart raabende Hurra foran de nye Ministres og andre populaire Mænds Boliger, snart tilkjendegivende en mere blandet Mening for mindre vel lidte Folk«, *Fædrelandet*, nr. 77, den 23. marts 1848, sp. 597. Den 24. marts forlod den slesvigholstenske seksmandsdelegation København sammen med et større antal tyske embedsmænd. Samme aften »var her nogen Bevægelse i Gaderne, som vedvarede til ud paa Natten og (...) ikke indskrænkede sig til Sang og Hurraraab alene, men ogsaa ledsagedes af nogle, dog ubetydelige Optøier«, *Fædrelandet*, nr. 79, den 25. marts 1848, sp. 617. Endelig den 26. marts indløb sikre efterretninger om, at fæstningen i Rendsborg var faldet i slesvigholstenernes hænder, hvorved krigen var en realitet, selvom det første slag først stod ved Bov i Sønderjylland den 9. april.

I trykt udgave: Bind 21 side 320 linje 10

◀ **Nu at reise var en Umulighed** : pga. krige og revolutioner i store dele af Europa, således i den preussiske hovedstad Berlin, hvor SK tidl. havde opholdt sig. Dog var det ikke umuligt at rejse; jf. *Berlingske Tidende*, nr. 102, den 25. april 1848, hvor personpostekspeditionen i København annoncerede, at »herfra indtil videre afgaae Dampskibe til *Travemünde Søndag, Mandag og Torsdag* Kl. 6 Morgen, medtagende Passagerer«.

I trykt udgave: Bind 21 side 320 linje 10

◀ **Saa flyttede jeg da derhen** : formentlig den 27. april 1848 (320,1 og 320,5).

I trykt udgave: Bind 21 side 320 linje 14

◀ **Leiligheden var høist uheldig** : Det er ikke klart, hvad der sigtes til, men der kan bl.a. være tale om stank fra Grams garveri, som også ses at have generet SK, efter at han i okt. 1848 var flyttet ind i en anden af Grams lejligheder, nemlig i Rosenborggade matrikel nr. 156 A (gade nr. 7), jf. en optegnelse fra sept. 1849 i journalen NB12: »Saa har Garveren hos hvem jeg boer Sommeren igjennem plaget mig med Stank« (*Pap. X 2 A 10*, s. 13).

I trykt udgave: Bind 21 side 320 linje 14

◀ **Penge-Forvirringen** : sigter formentlig til de faldende kurser på kgl. obligationer pga. af krigsudbruddet (320,10 og 328,27).

I trykt udgave: Bind 21 side 320 linje 15

◀ **i den Tid har produceret noget af det Bedste jeg har produceret** : dvs. *Sygdommen til Døden* (294m,1) samt de tre skrifter: »Kommer hid alle I som arbeide og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile«, »Salig Den, som ikke forarges paa mig« og *Fra Høiheden vil han drage Alle til sig* (260,6).

I trykt udgave: Bind 21 side 320 linje 16

◀ **til Overflod** : overflødig, tilovers.

I trykt udgave: Bind 21 side 320 linje 35

◀ **summa summarum** : 305,1.

I trykt udgave: Bind 21 side 320 linje 38

◀ **jeg kan ikke noksom takke Gud ... langt mere end jeg havde ventet** : jf. *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (276,17): »Og nu da jeg skal tale om mit Forhold til Gud; om hvad der hver Dag er gjentaget i min Bøn, som takker for det Ubeskrivelige han har gjort for mig, saa uendelig meget Mere end jeg nogensinde havde ventet«, s. 51 (SV2 13, 597).

I trykt udgave: Bind 21 side 320 linje 38

◀ **det Pecuniaire** : 320,15.

I trykt udgave: Bind 21 side 320m linje 3

◀ **skjøndt** : skønt, smukt.

I trykt udgave: Bind 21 side 321 linje 3

◀ **uni-versum** : af unus og versus, lat. egl. 'vendt til/mod ét el. én'.

I trykt udgave: Bind 21 side 321 linje 4

◀ **kaldes et »Lam«** : sigter til Joh 1,29 og 1,36, hvor Johannes Døber siger om Jesus: »Se, dér er Guds lam«. Jf. også ApG 8,32.

I trykt udgave: Bind 21 side 321 linje 6

◀ **Sagtmodighed der tjener til vor Fred** : spiller på Luk 19,42, hvor Jesus siger til Jerusalem: »Vidste blot også du på denne dag, hvad der tjener til din fred.« Jf. også Ef 4,2-3 og Jak 3,13-18.

I trykt udgave: Bind 21 side 321 linje 10

◀ **Goldschmidt** : 262,23.

I trykt udgave: Bind 21 side 321 linje 14

◀ **Corsaren** : 266,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 321 linje 15

◀ **»Jøden.«** : dvs. *En Jøde* (267,9).

I trykt udgave: Bind 21 side 321 linje 16

◀ **ach wei mir** : interjektion, der udtrykker bedrøvelse el. smerte, jf. det jiddische udråb 'oi wei mir', sjældnere 'ach wei mir', i betydningen 'ak, ve mig', her brugt til at karakterisere jøders angivelige tale. Jf. *En Jøde* (267,9), hvor Goldschmidt fortæller, hvordan »hele Klassen sværmede omkring ham [Jacob] og leende raabte Jøde! eller Ach wai mir!« s. 123.

I trykt udgave: Bind 21 side 321 linje 22

◀ **han har jo selv ... fremstillet hvad han har lidt som Jøde** : 267,10.

I trykt udgave: Bind 21 side 321 linje 23

◀ **Rotter afrettes til at udrydde Rotter** : En ældre metode til rottebekæmpelse – den stammer fra middelalderen – bestod i, at man indfangede et antal hanrotter, gerne ti, og anbragte dem i en tønde uden føde. Den svageste døde hurtigt af sult og blev ædt af de øvrige, og således fortsatte det, indtil der kun var én rotte tilbage, nemlig den største og mest aggressive. Denne kastrerede man, så den ikke kunne formere sig, og slap den løs igen. Tanken var, at den nu ville bide alle de hanrotter ihjel, som den mødte, og parre sig med hunnerne. Derved ville bestanden automatisk skrumpes ind. Hvis man lod blot én af de indfangede rotter være en hun, ville den (i drægtig tilstand) blive den sidst overlevende. Jf. Maarten 't Hart *Ratten*, 2. udg., Amsterdam 1977 [1973], s. 172f.

I trykt udgave: Bind 21 side 322 linje 11

◀ **Ølvarmerie** : Ordet og dets betydning har ikke kunnet identificeres, men refererer formentlig til den skik at hygge sig med varmt øl (og hvedebrød, se de to følgende kommentarer).

I trykt udgave: Bind 21 side 322 linje 18

◀ **gemütligt** : af ty. 'gemütlich', hyggelig, rar, venlig, hjemlig.

I trykt udgave: Bind 21 side 322 linje 19

◀ **sætte Xsti Navn paa Kagen hver Søndag** : sigter formentlig til, at man ofte forsynede 'kagen', dvs. hvedebrødet, som var søndags- og højtidsmad, med et enkelt mønster, gerne et kors. Man havde et kagestempel med et udskåret kors e.l., som man trykkede ned i brødet, inden det blev bagt.

I trykt udgave: Bind 21 side 322 linje 20

◀ **Fitterie** : egl. fedteri, uærlig optræden, hykleri.

I trykt udgave: Bind 21 side 322 linje 21

◀ **kommer hid Alle I, som arbeide og ere besværede** : jf. Jesu ord i Matt 11,28: »Kommer hid til mig Alle, som arbeide og ere besværede! og jeg vil give Eder Hvile« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 322 linje 23

◀ **et andetsteds har forklaret det** : sigter formentlig til nr. III, »Indbydelsen og Indbyderen«, under »Standningen« i »Kommer hid alle I som arbeide og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile«, jf. *Indøvelse i Christendom* (300,14), s. 64-69 (SV2 12, 76-81).

I trykt udgave: Bind 21 side 322 linje 27

◀ **er »Sandheden«** : 278,33 og 298,30.

I trykt udgave: Bind 21 side 323 linje 2

◀ **Psalmen N° 22 i den evangeliske Psalmebog** : Nr. 22 i *Evangelisk-christelig Psalmebog* (292,9), s. 28: »Alvidende! dit Øie mig randsager, Hver lønlig Drift, hver Tanke du opdager. Ei noget Ønske i mit Bryst sig rører, Før du det hører. // 2. Du følger mig paa alle mine Veie, Og du er hos mig ved mit stille Leie; Enhver min Daad, som tidt er ond, desværre! Seer du, o Herre! // 3. Gud! hvor kan jeg mig for dit Aasyn dølge? Hvor flyer jeg hen, hvor du mig ei skal følge? Foer jeg til Himlen, der er du tilstede, Der er dit Sæde. // 4. Og foer jeg ned til Havets dybe Huler, Da er du der; forgieves jeg mig skiuler. End gik jeg did, hvor Morgensol oprinder, Du der mig finder. // 5. Og kunde jeg mig ind i Natten svøbe, Den skulde mig som Middagslyset røbe; Thi Mørket selv for dig, Naturens Skaber! Sin Mørkhed taber. // 6. Lad denne Tanke mig til Viisdom vække, Lad den fra syndig Id og Daad mig skrække! Mit hele Liv, ethvert mit Skridt lad være, Dig, Gud, til Ære! // 7. Og glider jeg, lad mig dog ikke falde! Du hører dem, som dig om Hielp paakalde; Og strider jeg, er du i Kampens Hede Med Kraft tilstede.« Denne gendigtning af SI 139 er en stærkt omarbejdet version af Birgitte Cathrine Boyes salme »Alvidende! dit Øye mig randsager«, der med sine opr. elleve strofer fremkom som nr. 347 i *Psalm-Bog eller En Samling af gamle og nye Psalmer* (også kaldet »Guldbergs Salmebog«) i 1778 (autoriseret i 1783).

I trykt udgave: Bind 21 side 323 linje 8

◀ **Allestedsnærværende** : jf. fx kap. 1, »Om Gud og hans Egenskaber«, afsnit 3, § 6: »Gud er *allestedsnærværende*, og virker med sin Kraft i alle Ting allevegne. Han er ingensteds borte fra sine Skabninger«, i *Lærebog i den Evangelisk-christelige Religion indrettet til Brug i de danske Skoler* (af N.E. Balle og C.B. Bastholm, oftest omtalt som *Balles Lærebog*), Kbh. 1824 [1791], ktl. 183, s. 14. Her henvises til SI 139,7-8.

I trykt udgave: Bind 21 side 323 linje 15

◀ **dit Huus** : 323m,10.

I trykt udgave: Bind 21 side 323 linje 17

◀ **anstille nogen Betragtning** : 297,16.

I trykt udgave: Bind 21 side 323m linje 1

◀ **fornummet** : fornemmet.

I trykt udgave: Bind 21 side 323m linje 8

◀ **Guds Huus** : fast betegnelse for kirken, jf. 1 Tim 3,15, hvor der tales om at »færdes i Guds hus – det er den levende Guds kirke«.

I trykt udgave: Bind 21 side 323m linje 10

◀ **David siger: den Ugudeliges Bøn skal blive Synd (Ψ. 109,7.)** : SI 109,7: »Naar han [den ugudelige] dømmes, da skal han udgaae [gå bort] som en Ugudelig, og hans Bøn skal blive til Synd« (GT-1740). – **David**: Salmen bærer overskriften: »Til Sangmesteren, Davids Psalme«. Der er en lang jødisk og kristen tradition for at opfatte den israelitiske kong David (o. 1000-960 f.Kr.) som forfatter af de 150 salmer i Salmernes Bog i GT, skønt hans navn kun optræder i overskriften til 73 af dem. Betegnelsen 'Davids Salmer' for Salmernes Bog blev indført af Luther i hans bibeloversættelse, og vandt herfra indpas i den da. kirkelige og folkelige tradition. – **Ψ**: gr. 'Psi', gængs forkortelse for Salme (i datidens retskrivning Psalme).

I trykt udgave: Bind 21 side 323m linje 24

◀ **vistnok** : ganske vist, helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 21 side 324m linje 6

◀ **Luthers Lære om Troen** : 297,6.

I trykt udgave: Bind 21 side 323 linje 23

◄ **Epicureisme** : egl. den filosofi, der er udformet af den gr. filosof Epikur (o. 341 - o. 270 f.Kr.), for hvem lykken var livets formål. Her forstået i nedsættende betydning som betegnelse for nydelsessyge og jagt efter lykke.

I trykt udgave: Bind 21 side 323 linje 26

◄ **urgerede** : hævdede; fremhævede.

I trykt udgave: Bind 21 side 323 linje 26

◄ **Paulus urgerer, at han kun formaaer Alt ved Naaden** : jf. især 1 Kor 15,10, hvor Paulus skriver: »Men af Guds nåde er jeg, hvad jeg er, og hans nåde imod mig har ikke været forgæves; jeg har arbejdet mere end nogen af dem [de andre apostle], det vil sige ikke jeg, men Guds nåde, som har været med mig.« – **Paulus**: fra Tarsus (død o. 63), jøde, den første kristne missionær, forstod sig selv som »Kristi Jesu tjener, kaldet til apostel, udset til at forkynde det evangelium, som Gud forud har lovet ved sine profeter i De hellige Skrifter«, Rom 1,1-2. – **urgerer**: hævder; fremhæver.

I trykt udgave: Bind 21 side 324 linje 1

◄ **Uvæsen der dreves ved Hjælp af Corsarens Sjouere** : Om *Corsaren*, 266,5. – **Sjouere**: løsarbejdere, daglejere, der i almindelighed ansås for at være rå og uden moral. SK sigter enten til de anonyme skribenter på *Corsaren* el. til de stråmænd, der blev benyttet som ansvarshavende redaktører; således blev det allerede i *Corsaren*, nr. 27, den 7. maj 1841, sp. 12, noteret, at »Folk lægge os det tillast, at vi have antaget Arbeidsmænd og Sjouere til ansvarshavende Redacteurer«.

I trykt udgave: Bind 21 side 324 linje 18

◄ **Resolverted** : beslutsomhed (264,30).

I trykt udgave: Bind 21 side 324 linje 20

◄ **fort** : frem, fremad.

I trykt udgave: Bind 21 side 324 linje 23

◄ **i en af de tidligste Journaler har bemærket** : journalen JJ:305, i SKS 18, 236. Se også journalen NB2:115, i SKS 20, 187.

I trykt udgave: Bind 21 side 326 linje 1

◄ **Specificitet** : ejendommelighed, særegenhed.

I trykt udgave: Bind 21 side 326 linje 5

◄ **de Medlevende** : de samtidige.

I trykt udgave: Bind 21 side 326 linje 18

◄ **etsteds i mine Papirer: ... en pathetisk og en dialektisk Overgang** : sigter formentlig til en papplade, kantet med lysegrønt, blankt papir og på begge sider beklædt med papir (*B-fort.* 463, *Pap.* IV C 87-96). Øverst på den ene side, vinkelret på pladens korte led, har SK skrevet: »En pathetisk Overgang – en dialektisk Overgang« (*Pap.* IV C 94). Se også notesbog 12:4 og notesbog 13:8.a, i SKS 19, 375 og 386. – **pathetisk**: lidenskabelig; i kraft af lidenskab.

I trykt udgave: Bind 21 side 326 linje 30

◄ **anførte Rosenvinge idag** : Janus Lauritz Andreas Kolderup-Rosenvinge (1792-1850), da. jurist og retshistoriker, blev 1817 dr.jur., fra 1818 ekstraordinær og fra 1830 ordinær prof. i lovkyndighed ved Københavns Universitet. Tillige ekstraordinær assessor i højesteret fra 1822 samt meddirektør for og lærer i kirkeret ved Pastoralseminariet fra 1828, 1834-48 medlem af direktionen for de lærde skoler og universitetet; han var politisk konservativ og så med skepsis på statsomvæltningen i 1848. Fra 1847-50 første SK samtaler med Kolderup-Rosenvinge både på spadsereture, normalt om mandagen, og i en længere brevveksling.

I trykt udgave: Bind 21 side 327 linje 1

◄ **Spørgsmaalet om de tilladelige Slægtskabs-Grader i Forhold til Ægteskabet** : Ved en kombination af 3 Mos 18 og romersk ret opstillede kirken i middelalderen regler for de forbudte slægtskabsgrader, dvs.

regler for, hvem man måtte og ikke måtte indgå ægteskab med i sin egen slægt i forhold til antallet af led i nærbeslægtethed. Efterhånden fik disse forbudte slægtskabsgrader en sådan udstrækning, at pave Innocens III (1198-1216) måtte foretag en reduktion af dem, så ægteskab blev tilladt fra og med femte grad.

I trykt udgave: Bind 21 side 327 linje 2

◀ **Gud hvilede paa den 7de Dag** : jf. 1 Mos 2,3, hvor det fortælles, at Gud velsignede og helligede den syvende dag, »for på den dag hvilede han efter alt det arbejde, han havde udført, da han skabte«.

I trykt udgave: Bind 21 side 327 linje 7

◀ **vistnok** : ganske vist, helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 21 side 327 linje 8

◀ **Rapport til** : forhold til, forbindelse med.

I trykt udgave: Bind 21 side 327 linje 8

◀ **omnibus numeris absolutum** : lat. i alle henseender fuldkomment.

I trykt udgave: Bind 21 side 327 linje 14

◀ **Socrates er den eneste, er i eminent Forstand »Martyren«** : 293,14.

I trykt udgave: Bind 21 side 327 linje 19

◀ **Xstus er »Sandheden«** : 278,33 og 298,30.

I trykt udgave: Bind 21 side 327 linje 20

◀ **som din Herre og Mester at blive bespottet, bespyttet** : 315,28.

I trykt udgave: Bind 21 side 327 linje 27

◀ **Aflad** : ophør; fritagelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 327 linje 34

◀ **hvad der bedre behager Kjød og Blod** : spiller formentlig på 1 Kor 15,50, hvor Paulus skriver til korintherne: »det siger jeg jer, brødre: Kød og blod kan ikke arve Guds rige«.

I trykt udgave: Bind 21 side 328 linje 1

◀ **enorm Productivitet næsten 10 Aar i Træk** : SK har formentlig foretaget den egl. udarbejdelse af sin magisterafhandling *Om Begrebet Ironi* fra efteråret 1840 til sommeren 1841, se tekstredigeringen i SKS K1, 127-129. Almindeligvis tidsfæster SK sin forfattervirksomheds begyndelse til udgivelsen af *Enten – Eller* (364,41).

I trykt udgave: Bind 21 side 328 linje 19

◀ **Nationaliteten er unaturligt spændt til det Høieste** : sigter til offentlighedens lidenskabelige krav om en konstitutionel, da. nationalstat, som skulle omfatte det egentlige Danmark (Øerne og Nørrejylland) og hertugdømmet Slesvig (Sønderjylland), men ikke de rent ty. hertugdømmer Holsten og Lauenborg, selvom de folkeretsligt og forfatningsmæssigt hørte med til det oldenborgske monarki (den såkaldte helstat).

I trykt udgave: Bind 21 side 328 linje 26

◀ **Krig ud ad** : sigter til Treårskrigen (også kaldet Den første Slesvigske Krig), der udbrød i foråret 1848 (320,10). Den 2. juli samme år indgik parterne – hhv. den da. og den preussiske regering, som støttede det slesvigholstenske oprør – en våbenstilstand af tre måneders varighed, som 26. aug. blev forlænget til en varighed af i alt syv måneder. Med én måneds varsel opsagde den da. regering våbenstilstandsftalen den 26. feb. 1849, men pga. nye våbenstilstandsforhandlinger blev krigshandlingerne i Sønderjylland først genoptaget den 3. april 1849.

I trykt udgave: Bind 21 side 328 linje 27

◀ **Partier ind ad** : Politiske organisationer el. partier i moderne forstand fandtes ikke i 1849, men i Den grundlovgivende Rigsforsamling, der var sammentrædt den 23. okt. 1848 (og afsluttede sit arbejde den 25. maj 1849 med vedtagelsen af *Danmarks Riges Grundlov*, underskrevet af kongen den 5. juni), skiltes

vandene ml. demokrater (Venstre), liberale (Centrum) og konservative (Højre).

I trykt udgave: Bind 21 side 328 linje 27

◀ **»ethvert Offer skal saltes«** : jf. Mark 9,49: »alt Offer skal saltes med Salt« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 328 linje 29

◀ **Heiberg** : 301,30.

I trykt udgave: Bind 21 side 329 linje 12

◀ **styrte mig over P. L.M og Corsaren** : 264,30.

I trykt udgave: Bind 21 side 329 linje 13

◀ **den Nederdrægtighed, med hvilken jeg er blevet behandlet** : hentyder til angrebene i *Corsaren* (262,26) og følgerne deraf.

I trykt udgave: Bind 21 side 329 linje 17

◀ **den svenske Novelle: en Nat ved Bullar-Søe ... Feuilleton i Berlingske** : sigter til den sv. forfatterinde Emilie Flygare-Carléns roman *En Nat ved Bullar-Søen*, overs. af L. Moltke, bragt som føljeton i *Berlingske Tidende*, nr. 43, den 20. feb. 1847, - nr. 206, den 4. sept. 1847, derpå udgivet i bogform i tre bd. i 1847 [sv. 1847]. Hovedpersonen, Justus af Karleborg, bliver i løbet af en omskiftelig studietid fanget i en sværmerisk gudsdyrkelse af kapellan Greve, der ved sit hykleri formår at føre den begavede Justus bag lyset. Justus forelsker sig i Konstance, som han ikke mener at kunne ægte, ligesom han afviser et ægteskabstilbud fra Evelyn, datter af den rige konsul på godset Ørnvik, fordi han vil til Afrika som missionær og drømmende ser sig selv lide martyriet. Før afrejsen til Afrika, som aldrig bliver til noget, virker han som prædikant og vækker især unge kvinder ved sin stærke udstråling. Forfatteren fremstiller de religiøst vakte som hyklere, sværmere og bedragere, mens de mere rationalistisk prægede bliver skildret som de sande troende. Konstance gifter sig med Justus' bror Leonard, og de slår sig ned på et lille landsted ved Bullarsøen, mens Evelyn gifter sig med baron Max. Justus lider store sjælekvaler pga. sin ulykkelige kærlighed til Konstance. Efter forskellige forsøg på at blive denne smerte kvit, ønsker han at gifte sig med Evelyn, der nu er blevet enke; han ville opgive sit missionærkald, aflægge sin præstekjole og som ægtemand leve et lykkeligt liv som godsejer. Bogens titel hentyder til den sidste nat, hvor Justus forårsager sin brors død, hvorefter Konstance i fortvivelse kaster sig selv og Evelyn i døden fra en skrænt ved søen, som ligger i det vestlige Sverige, tæt ved den no. grænse. Justus ender som en gal mand, der resten af sine dage vandrer langs søens bredder. – **Berlingske: Den Berlingske politiske og Avertissements-Tidende**, grundlagt 1748, udkom fra jan. 1845 to gange dagligt med især politik, nyheder, anmeldelser, handelsstof, en føljeton samt annoncer; avisen nød indtil 1848 et kgl. privilegium på at bringe politiske nyheder.

I trykt udgave: Bind 21 side 329 linje 22

◀ **blev hentydet paa mig er nu vistnok** : har ikke kunnet verificeres. – **vistnok**: ganske vist, helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 21 side 329 linje 24

◀ **naar** : hvornår.

I trykt udgave: Bind 21 side 329 linje 24

◀ **Nathanson** : Mendel Levin Nathanson (1780-1868), ty.-da. jødisk købmand, nationaløkonomisk forfatter, 1838-58 (og atter 1865-66) redaktør af *Berlingske Tidende* (329,22).

I trykt udgave: Bind 21 side 329 linje 25

◀ **Kjøbstaden** : dvs. København; om købstad, 314,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 329 linje 27

◀ **mine Bøger, nei de blive blot plyndrede af andre Forf.** : jf. fx »Om Forskjellen mellem et Genie og en Apostel« i den lettere bearbejdede og udvidede version (259,2), hvor SK i en note skriver: »Det er virkelig sørgeligt at see, at Adler istedenfor at passe sit Eget (...) indlader sig paa at copiere Pseudonymerne« (*Pap.* VIII 2 B 7,10, s. 30). Om Rasmus Nielsens kopierende brug af SKs skrifter, 262,3. Der kan tillige være tænkt på Magnús Eiríksson (302,4).

I trykt udgave: Bind 21 side 329 linje 28

◀ **ved selv at have givet Ordren til ... sigtedes paa mig** : hentyder til, at SK, alias Frater Taciturnus, selv havde bedt om at blive angrebet i *Corsaren* (264,30).

I trykt udgave: Bind 21 side 330 linje 12

◀ **baggesnagvendt** : snakke bagvendt; vende tingene om.

I trykt udgave: Bind 21 side 330 linje 14

◀ **gjorde Skridtet** : 305,18.

I trykt udgave: Bind 21 side 330 linje 19

◀ **mine Formues-Omstændigheder** : 264,8.

I trykt udgave: Bind 21 side 330 linje 26

◀ **Goldschmidt** : 262,23.

I trykt udgave: Bind 21 side 331 linje 1

◀ **»Corsaren«** : 266,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 331 linje 5

◀ **Udbredelsens Proportioner** : 305,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 331 linje 8

◀ **et Faktisk** : et faktum.

I trykt udgave: Bind 21 side 331 linje 8

◀ **29°** i Skyggen: formentlig anført i reaumur, svarende til 36¼° celsius.

I trykt udgave: Bind 21 side 331 linje 11

◀ **at leve skjult** : spiller på det ordsprogsagtige udtryk »bene qui latuit, bene vixit« (»den, der skjuler sig vel, lever vel«) fra den rom. digter Ovids *Tristia*, 3. bog, kap. 4, 25, jf. *P. Ovidii Nasonis quae supersunt*, udg. af A. Richter, bd. 1-3, stereotypudg., Leipzig 1828, ktl. 1265; bd. 3, s. 207.

I trykt udgave: Bind 21 side 331 linje 15

◀ **Mynster** : 262,19.

I trykt udgave: Bind 21 side 331 linje 16

◀ **Numerus** : lat. tal, antal, den store mængde; massen.

I trykt udgave: Bind 21 side 331 linje 23

◀ **Goldschmidt** : 262,23.

I trykt udgave: Bind 21 side 331 linje 28

◀ **jeg saa selv forlangte det** : hentyder til, at SK, alias Frater Taciturnus, selv havde bedt om at blive angrebet i *Corsaren* (264,30).

I trykt udgave: Bind 21 side 331 linje 28

◀ **Dægge-Barn** : barn, som opfostres ved fremmed mælk.

I trykt udgave: Bind 21 side 332 linje 1

◀ **Pøbelagtigheden begyndte med at angribe Politiet** : sigter til de angreb, der i 1840'erne blev rettet mod politiet for magtmisbrug og overdreven anvendelse af kniplerne, især i diverse 'pøbelblade', men også i fx *Fædrelandet* og *Kjøbenhavnsposten* (262,29).

I trykt udgave: Bind 21 side 332 linje 7

◀ **in specie** : lat. især, i særdeleshed.

I trykt udgave: Bind 21 side 332 linje 11

◀ **Vrøvl om, mine Buxer** : 314,9.

I trykt udgave: Bind 21 side 332 linje 30

◀ **paa intet mindre end** : allermindst på, slet ikke på.

I trykt udgave: Bind 21 side 333 linje 12

◀ **Min Fader var en Olding** : SKs far, Michael Pedersen Kierkegaard, var 56, da SK blev født, og 81 år gammel, da han døde (288,35).

I trykt udgave: Bind 21 side 333 linje 14

◀ **det viste sig ogsaa i min Paaklædning** : I brev af 3. sept. 1869 til H.P. Barfod fortæller SKs skolekammerat, senere stiftsprovst i Viborg, Fr. Welding: »For os Andre, der kjendte og levede et mere ægte Drengeliv, var S. K. en Fremmed og en Gjenstand for Ynk, især paa Grund af hans Dragt, altid eens, af sortmeleret grovt Klæde, af et særegent Snit, Trøien med nogle korte Skjøder, altid med Sko og Uldstrømper, aldrig Støvler, saavidt jeg mindes. Dette skaffede ham Øgenavnet: Chordrengen, paa Grund af hans Beklædnings Lighed med Kirkeskolernes – Chordrengenes« (*Søren Kierkegaard truffet. Et liv set af hans samtidige*, udg. af Bruce H. Kirmmse, Kbh. 1996, s. 22f.).

I trykt udgave: Bind 21 side 333 linje 17

◀ **min Svoger Christians**: Johan Christian Lund (1799-1875), da. silke- og klædehandler, viet til SKs søster Nicoline Christine den 24. sept. 1824.

I trykt udgave: Bind 21 side 333 linje 20

◀ **Saa blev jeg Student** : SK blev dimitteret fra Borgerdydsskolen i København og indskrevet som student ved Københavns Universitet den 30. okt. 1830 med henblik på at studere teologi og aflagde her efter tidens bestemmelse studentereksamen (examen artium).

I trykt udgave: Bind 21 side 333 linje 22

◀ **min Faders Huus** : Nytorv 2 (288,35).

I trykt udgave: Bind 21 side 333 linje 28

◀ **i d. H** : i den henseende.

I trykt udgave: Bind 21 side 333 linje 40

◀ **kastede mig mod Pøbelagtigheden** : 264,30.

I trykt udgave: Bind 21 side 334 linje 12

◀ **item** : lat. ligeledes, endvidere.

I trykt udgave: Bind 21 side 334 linje 17

◀ **da Petrus fornegtede ham** : 304,23. Petrus er den lat. form af det gr. Pétros, da. Peder el. Peter (304,23).

I trykt udgave: Bind 21 side 334 linje 23

◀ **Discipelens Forræderie** : hentyder til, at apostlene, på nær Peter og Johannes, lod Jesus i stikken og flygtede, da han blev taget til fange i Getsemane Have, jf. Matt 26,56. Om Judas' forræderi, 301,23.

I trykt udgave: Bind 21 side 334 linje 27

◀ **Dommerens Bog** : 265,5 og 294,30.

I trykt udgave: Bind 21 side 335 linje 8

◀ **hvad jeg etsteds har skrevet i een af Journalerne ... behandlet saaledes** : sigter til journalen NB2:31, i SKS 20, 153. – **de Medlevende**: de samtidige.

I trykt udgave: Bind 21 side 335 linje 10

◀ **Biskop Mynster** : 262,19.

I trykt udgave: Bind 21 side 335 linje 19

◀ **et lille Folk (...) det ringe Antal** : 314,15.

I trykt udgave: Bind 21 side 335 linje 24

◀ **ved Livs-Vilkaar hører til de Begunstigede** : 264,8.

I trykt udgave: Bind 21 side 335 linje 26

◀ **et afskyeligt ... literair Phænomen ... uproportioneret** : sigter til *Corsaren* (266,5) og til dens store udbredelse (305,5).

I trykt udgave: Bind 21 side 336 linje 6

◀ **kaste mig imod denne literaire Usædelighed** : 264,30.

I trykt udgave: Bind 21 side 336 linje 13

◀ **Portion** : 314,13.

I trykt udgave: Bind 21 side 336 linje 15

◀ **item** : lat. ligeledes, endvidere.

I trykt udgave: Bind 21 side 336 linje 17

◀ **Kjøbstad-Sammenhold**: 314,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 336 linje 26

◀ **Pilatus Hustrue ... Drømme idag, og fraraadte derfor Xsti Domfældelse** : jf. Matt 27,19: »Men der han [Pilatus] sad paa Domstolen, skikkede hans Hustru [bud] til ham, og lod sige: befat dig intet med denne Retfærdige, thi jeg haver liidt Meget i Dag i en Drøm for hans Skyld« (NT-1819). Om Pilatus, 298,29.

I trykt udgave: Bind 21 side 336 linje 31

◀ **om Dagen** : I Matt 27,19 har den gr. tekst σήμερον (sēmeron), der betyder 'i dag'; men da jøderne regnede dagens begyndelse fra solnedgang, hørte natten med til dagen, hvorfor nyere oversættelser gengiver σήμερον med 'i nat'.

I trykt udgave: Bind 21 side 336 linje 32

◀ **hvis han ikke domfældte Xstus, var han ikke Keiserens Ven** : jf. Joh 19,12, hvor det fortælles, at da Pilatus ville løslade Jesus, råbte jøderne: »dersom du lader denne løs, er du ikke Keiserens Ven« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 336 linje 33

◀ **han dømte ham** : jf. Matt 27,24-26 og Joh 19,13-16.

I trykt udgave: Bind 21 side 336 linje 34

◀ **Sagen med Pøbelagtigheden** : dvs. affæren med *Corsaren* (262,26 og 266,5).

I trykt udgave: Bind 21 side 337 linje 1

◀ **Skridtet** : 305,18.

I trykt udgave: Bind 21 side 337 linje 3

◀ **Gud-Msket** : 286,2.

I trykt udgave: Bind 21 side 337 linje 12

◀ **»min Gud, min Gud hvi haver Du forladt mig«** : et af Jesu ord på korset, jf. Matt 27,46. – **hvi**: hvorfor.

I trykt udgave: Bind 21 side 337 linje 13

◀ **Luthers staaende Inddeling** : 296,21.

I trykt udgave: Bind 21 side 337 linje 22

◀ **Kjøbstad** : dvs. København; om købstad, 314,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 338 linje 1

◀ **blive en Slags Gale Meyer** : sigter formentlig til forlæggeren, redaktøren og journalisten Edvard Meyer (1813-80), som siden jan. 1845 havde haft stor succes med udgivelsen af dagbladet *Flyveposten*, men samtidig blev spottet for sin selvtilfredshed, naivitet og sproglige uformåenhed. Under *Corsarens* angreb på SK i 1846 (262,26) blev han ikke sammenlignet med 'gale Meyer', men i skikkelse af sin pseudonym Frater Taciturnus (261,14 og 264,30) identificeret med 'gale Nathanson', en hestehandler, der havde været indlagt på den kommunale sindssygeanstalt Bidstrupgård, og som efterfølgende havde åbenbart sit vanvid i bladet *Corvetten Politivennen*, jf. *Corsaren*, nr. 278, den 16. jan. 1846, især sp. 14, hvor Taciturnus selv placeres på Bidstrupgård; jf. også *Corsaren*, nr. 280, den 30. jan. 1846, sp. 9-11, og nr. 285, den 6. marts 1846, sp. 8.

I trykt udgave: Bind 21 side 338 linje 1

◀ **insulteret** : hånet, spottet, ringeagtet.

I trykt udgave: Bind 21 side 338 linje 2

◀ **Slaverne** : i daglig tale betegnelse for de forbrydere, der var dømt til tvangsarbejde, især på Københavns fæstning.

I trykt udgave: Bind 21 side 338 linje 3

◀ **Enhver har tiet ubetinget i Løbet af over 3 Aar** : Angrebet på SK i *Corsaren* (266,5) fandt især sted i første halvår af 1846 (262,26). Dog ikke alle tav. Den jødiske publicist Gottlieb Siesby udgav en *Epistel til 'Corsaren' Meyer Adolph Goldschmidt*, der indeholdt en kritik af bladets redaktør i anledning af dets fortsatte angreb på SK, og som må være udkommet efter den 30. marts 1846, da Siesby i sin »Efterskrift til Publikum« citerer fra SKs *En literair Anmeldelse* (299,31).

I trykt udgave: Bind 21 side 338 linje 6

◀ **Subscribent-Antallet steeg** : 305,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 338 linje 13

◀ **Offerne** : dvs. ofrene.

I trykt udgave: Bind 21 side 338 linje 13

◀ **de Medlevende** : de samtidige.

I trykt udgave: Bind 21 side 338 linje 26

◀ **P.L. Møller** : 262,29.

I trykt udgave: Bind 21 side 338 linje 28

◀ **Goldschmidt** : 262,23.

I trykt udgave: Bind 21 side 338 linje 28

◀ **Frygt og Bæven** : 318,24.

I trykt udgave: Bind 21 side 338 linje 35

◀ **»ein seliger Sprung in die Ewigkeit«** : Denne linie fra en strofe, som også citeres i *Frygt og Bæven* (SKS 4, 137,34), har ikke kunnet identificeres.

I trykt udgave: Bind 21 side 338 linje 37

◀ **da Xstus (Luc: 8, 53.) sagde »Pigen ... sover« da beloe de ham** : sigter til beretningen i Luk 8,40-42.49-56 om Jesu opvækkelse af Jairus' datter, hvor det i v. 52 fortælles, at »de græd Alle og holdt Veeklage over hende; men han [Jesus] sagde: hun er ikke død, men sover«. Herefter hedder det i v. 53: »Og de beloe ham; thi de vidste, at hun var død« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 339 linje 3

◀ **naar Præsten præker om det ... Trøstelige i ... at Døden er en Søvn** : hentyder formentlig til J.P. Mynsters prædiken på 24. søndag efter trinitatis »Døden under Billedet af en Søvn«, nr. 63 i *Prædikener paa alle Søn- og Hellig-Dage i Aaret* (288,36) bd. 2, s. 378-391. I denne prædiken taler Mynster om døden som en søvn og skriver: »Den hellige Skrivt (...) taler om dem, der sove i Jordens Skiød, den taler om de Hensovede, hvor dog Talen gielder de Døde, og giver os derved en mildere og trøsteligere Forestilling, end den, som den blot naturlige Betragtning kunde vække hos os om Menneskets sidste Skiebne«, s. 381f. Og videre: »Der gaae mangan Gang Smerter forud [for døden], vort Legeme angribes med Voldsomhed, den sidste Striid er ofte haard, ret ligesom Livet nødig vilde lade sig overvinde af sin Fiende, men hvor stærkt det end ligesom værges for sig, ligger det dog tilsidst under. Denne Forestilling er mørk og ulystelig, og just for at betage den dens Skræk, er det, vi bruge det mildere Billede, og kalde Døden en Søvn«, s. 382f. Den tekst, Mynster prædikede over, er Matt 9,18-26, som bl.a. indeholder beretningen om Jesu opvækkelse af Jarius' datter, og han refererer til: »det Ord, Jesus sagde, da han traadte ind i Sorgens Bolig: Pigen er ikke død, men hun sover«, s. 381 og s. 386.

I trykt udgave: Bind 21 side 339 linje 4

◀ **Luther gjør opmærksom ... men de hensovede** : sigter til Luthers epistelprædiken til 25. søndag efter trinitatis over 1 Thess 4,13-18 i *En christelig Postille* (260,21) bd. 2, s. 525-534; s. 529: »Vi, som opleve Christi Tilkommelse, skulle hverken see Christum, ej heller komme til Ham, før de, som ere hensovede, men det skal gaae saaledes til: I det samme hellige Øieblik, Christus kommer og den sidste Basune lyder, skulle de, som ere døde i ham, opstaae udødelige, og have et forklaret Legeme. *Imidlertid skulle dog ogsaa vi, som paa den Tid leve, forvandles*«. I 1 Thess 4,15 skriver Paulus til thessalonikerne: »Thi dette sige vi Eder som Herrens Ord, at vi, som leve, som overblive [bliver tilbage] til Herrens Tilkommelse, vi skulle ikke komme forud for de Hensovede« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 339 linje 14

◀ **»Paulus ... skjelner mellem at døe og at sove.« Luther** : jf. *En christelig Postille* (260,21) bd. 2, s. 531f., hvor Luther skriver: »Derfor bruger han [Paulus] ogsaa det Ord 'sove.' Han siger ikke: Vi skulle ikke alle døe - men vi skulle ikke Alle hensove. Thi han skielner imellem 'at døe' og 'at sove'. Om dem, som ere døde, og enten forraadnede i Graven, eller blevne til Støv paa anden Maade, om dem siger han: 'De sove.' De derimod, som forvandles ved Ilden, de døe vistnok ogsaa, men paa en ganske anden Maade, end alle andre Mennesker ere døde ligefra Verdens Begyndelse, thi de skulle være døde og atter levende i et Øieblik.« Forud herfor henviser Luther til 1 Kor 15,51, hvor Paulus skriver til korintherne: »See, jeg siger Eder en Hemmelighed: vi skulle vel ikke alle hensove, men vi skulle alle forandres« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 339m linje 3

◀ **at leve skjult** : 331,15.

I trykt udgave: Bind 21 side 339 linje 22

◀ **de »tre Noter«** : dvs. »Tre 'Noter' betræffende min Forfatter-Virksomhed« (260,17).

I trykt udgave: Bind 21 side 340 linje 16

◀ **»Standpunktet«** : dvs. *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (260,17 og 276,17).

I trykt udgave: Bind 21 side 340 linje 17

◀ **en Poeniterende** : en angrende, bodgørende.

I trykt udgave: Bind 21 side 340 linje 23

◀ **Satisfaktion** : fyldestgørelse, tilfredsstillelse; (æres)oprejsning.

I trykt udgave: Bind 21 side 340 linje 31

◀ **makke ved** : lave om på; forbedre på (ved at rette).

I trykt udgave: Bind 21 side 340 linje 35

◀ **Talerne om Lilien og Fuglen er blevne til i den Tid** : *Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen. Tre gudelige Taler* (318,14) synes at være blevet skrevet fra marts til midten af april 1849.

I trykt udgave: Bind 21 side 340 linje 37

◀ **de 3 Skrifter (til Opvækkelse i Inderlighed ... fra Høiheden vil Han drage Alle til sig)** : Om de tre skrifter, 260,6 og 265,21. Om 'Opvækkelse i Inderlighed', 300,6.

I trykt udgave: Bind 21 side 341 linje 8

◀ **De tre gudelige Taler** : dvs. *Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen. Tre gudelige Taler* (318,14), der som tekstgrundlag har evangeliet til 15. søndag efter trinitatis Matt 6,24-34.

I trykt udgave: Bind 21 side 341 linje 17

◀ **»Fader vor«** : se Matt 6,9-13.

I trykt udgave: Bind 21 side 341 linje 18

◀ **ikke benyttet den Bøn: komme Dit Rige** : Matt 6,10: »Komme dit Rige!« (NT-1819). Den første af de tre taler bygger på »Søger først Guds Rige og hans Retfærdighed«, Matt 6,33 (NT-1819), jf. *Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen*, s. 13 (SV2 11, 19). Her er denne bøn dog benyttet sammen med Fadervors første bøn (341,20), se s. 22 (SV2 11, 28): »O, men at det dog maatte lykkes Evangeliet ved Hjælp af Lilien og Fuglen at lære Dig, m. T. [min Tilhører], Alvoren, og mig, at gjøre Dig ganske taus for Gud! At Du i Tausheden maatte glemme Dig selv, hvad Du selv hedder, Dit eget Navn, det berømte Navn, det elendige Navn, det ubetydelige Navn, for i Taushed at bede til Gud: 'helliget vorde *Dit* Navn!' At Du i Taushed maatte glemme Dig selv, Dine Planer, de store, Alt omfattende Planer, eller de indskrænkede Planer betræffende Dit Liv og dets Fremtid, for i Taushed at bede til Gud: 'komme *Dit* Rige!' At Du i Taushed maatte glemme Din Villie, Din Egensind, for i Taushed at bede til Gud: 'skee *Din* Villie!'«

I trykt udgave: Bind 21 side 341 linje 18

◀ **Themaet** : dvs. taushed (jf. NB10:171.a), som er temaet i den første tale, »Seer til Himmels Fugle; betragter Lilien paa Marken«, jf. *Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen*, s. 12 (SV2 11, 18), hvor det udtrykkes således: »Lader os af Lilien og Fuglen som Læremestere lære / *Taushed*, eller lære at *tie*.«

I trykt udgave: Bind 21 side 341 linje 20

◀ **helliget vorde Dit Navn** : Matt 6,9: »Helliget vorde dit Navn!« (NT-1819). Om denne bønns benyttelsen i den første tale, 341,19.

I trykt udgave: Bind 21 side 341 linje 20

◀ **i Talen N° 2 i den Bøn skee Din Villie som i Himlen saa og paa Jorden** : Den anden tale bygger på »Ingen kan tjene to Herrer; thi han maa enten hade den ene og elske den anden, eller holde sig til den ene og foragte den anden«, Matt 6,24 (NT-1819). – **den Bøn ... paa Jorden**: Matt 6,10: »Skee din Villie, som i Himmelen, saa og [også] paa Jorden!« (NT-1819). Bønnen benyttes således: »Agt da paa Naturen omkring Dig. I Naturen er Alt Lydighed, ubetinget Lydighed. Her 'skeer Guds Villie som i Himmelen saa og paa Jorden'; eller hvis Nogen anfører de hellige Ord paa en anden Maade, de passe alligevel: her, i Naturen, 'skeer Guds Villie paa Jorden som den er i Himlen'«, s. 29 (SV2 11, 35). Og videre, hvor også to andre bønner fra Fadervor anvendes: »Men hvis Du kan blive ubetinget lydig som Lilien og Fuglen, da har Du lært (...) kun at tjene een Herre, at elske ham ene og at holde Dig til ham ubetinget i Alt. Da skulde ogsaa den Bøn, som rigtignok alligevel opfyldes, den skulde opfyldes ved Dig, naar Du beder til Gud: 'skee Din Villie, som i Himlen, saa og paa Jorden'; thi ved ubetinget Lydighed er jo Din Villie Eet med Guds Villie, saa altsaa Guds Villie, som den er i Himlen, skeer ved Dig paa Jorden. Og da skulde ogsaa den Din Bøn være bøn hørt, naar Du beder: 'leed os ikke udi Fristelse' [Matt 6,13 (NT-1819, som har 'ind i' for 'udi')]; thi er Du Gud ubetinget lydig, da er der i Dig intet Tvetydigt, og er der i Dig intet Tvetydigt, da er Du idel Eenfold for Gud. (...) Saaledes er hans [den lydiges] Bøn hørt: 'leed os ikke udi Fristelse', det er, lad mig aldrig nogensinde ved Ulydighed vove mig udenfor mit Skjulested (...). Og bliver han da ved ubetinget Lydighed i sit Skjulested, saa er han ogsaa 'frelst fra det Onde' [Matt 6,13: 'frie os fra det Onde' (NT-1819)]«, s. 37f. (SV2 11, 43f.). Om brugen af denne bøn i den første tale, 341,19.

I trykt udgave: Bind 21 side 341 linje 21

◀ **dette Thema (Lydighed.)** : jf. temaet for den anden tale: »Men da vel hverken Du eller jeg ere saaledes lydige, saa lader os af Lilien og Fuglen lære: / *Lydighed*«, s. 29 (SV2 11, 35).

I trykt udgave: Bind 21 side 341 linje 23

◀ **den Bøn: forlad os vor Skyld som vi og: ..** : Matt 6,12: »Og forlad os vor Skyld, som og [også] vi forlade vore Skyldnere!« (NT-1819). *Forordnet Alter-Bog* (260,21) har ordstillingen »som vi og«, jf. fx s. 253.

I trykt udgave: Bind 21 side 341 linje 24

◀ **i den H. kan Lilien og Fuglen ikke være Læremester** : jf. den tredje tale: »Der er kun een Sorg, i Henseende til hvilken Lilien og Fuglen ikke kan være Læremesteren, om hvilken Sorg vi derfor heller ikke her

tale: Syndens Sorg«, s. 49 (SV2 11, 55). Derimod benyttes Fadervors afsluttende lovprisning, Matt 6,13, i den tredje tale: »Og dersom Du kunde lære at blive ganske som Lilien og Fuglen (...) da skulde ogsaa den Bøn være Sandhed i Dig (...) den sidste Bøn i 'Bønnen', der (...) tilsidst Intet, Intet mere har at bede og begjære, men ubetinget glad ender i Lovprisning og Tilbedelse, den Bøn: 'Dig er Riget og Magten og Æren'«, s. 50 (SV2 11, 55f.). Og videre: »O, ubetingede Glæde: hans er Riget og Magten og Æren – i Evighed«, s. 50 (SV2 11, 56). Og talen slutter med »denne Glædens Bøn: 'Dit er Riget og Magten og Æren – i Evighed, Amen'«, s. 51 (SV2 11, 57). – i den **H.:** henseende.

I trykt udgave: Bind 21 side 341 linje 25

◀ **giv os idag vort daglige Brød** : Matt 6,11: »Giv os i Dag vort daglige Brød!« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 341 linje 27

◀ **denne Bøn saa udførlig er blevet behandlet i tidligere Taler** : jf. den første tale, »Armodens Bekymring«, den anden tale, »Overflodens Bekymring«, og den sjette tale, »Selvplagelsens Bekymring«, i »Hedningenes Bekymringer. Christelige Taler«, første del af *Christelige Taler* (276,38), s. 18-21, s. 38, s. 86 (SV2 10, 24-27, 44, 92). Jf. også den første tale, »*Det Glædelige i:* at man lider kun een Gang, men seirer evigt«, i »Stemninger i Lidelsers Strid«, anden del af *Christelige Taler*, 16f. (SV2 10, 127).

I trykt udgave: Bind 21 side 341 linje 28

◀ **min Tale om Publikum og den Enkelte** : sigter formentlig til *En literair Anmeldelse* (299,31), s. 91-97 (SV2 8, 98-104).

I trykt udgave: Bind 21 side 344 linje 1

◀ **Avertissementer** : bekendtgørelser; annoncer.

I trykt udgave: Bind 21 side 344 linje 4

◀ **fE Heiberg og hele det Slæng** : Foruden J.L. Heiberg (301,30) formentlig J.P. Mynster (262,19) og H.L. Martensen (271,18), se fx journalen NB6:55, s. 39,39, hvor SK skriver, at det »store Cotterie«, dvs. den store, sammenspiste klub, hed: »Mynster, Heiberg, Martensen med Suite«.

I trykt udgave: Bind 21 side 344 linje 9

◀ **den anstændigere Journalliteratur** : sigter til fx *Fædrelandet* (262,29), *Berlingske Tidende* (329,22), *Kjøbenhavnsposten* (262,29) og *Den Frisindede* (266,16).

I trykt udgave: Bind 21 side 344 linje 9

◀ **Firma** i Literaturen: 305,17.

I trykt udgave: Bind 21 side 344 linje 11

◀ **emphatisk** : eftertrykkeligt, fyndigt.

I trykt udgave: Bind 21 side 344 linje 15

◀ **Goldschmidt havde vidst at accentuere det** : sigter til Goldschmidts (262,23) rosende anmeldelser (267,7).

I trykt udgave: Bind 21 side 344 linje 16

◀ **vende hele Pøbelagtigheden over paa mig** : hentyder til, at SK, alias Frater Taciturnus, bad om at blive angrebet i *Corsaren* (264,30).

I trykt udgave: Bind 21 side 344 linje 17

◀ **sit Organ** : dvs. *Corsaren* (266,5).

I trykt udgave: Bind 21 side 344 linje 24

◀ **et Talent til Chef** : dvs. Goldschmidt (262,23).

I trykt udgave: Bind 21 side 344 linje 24

◀ **eh bien** : fr. vel så! godt!

I trykt udgave: Bind 21 side 344 linje 26

◀ **Pfui** : fy, føj. Opr. lydmalende ord, der skulle gengive lyden ved kraftig spyttten som tegn på foragt.

I trykt udgave: Bind 21 side 344 linje 30

◀ **Goldschmidt bliver aabenbar lammet** : 268,4.

I trykt udgave: Bind 21 side 344 linje 32

◀ **Corsaren** : 266,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 344 linje 32

◀ **han reiser - kommer hjem og bliver anstændig** : I sine *Livs Erindringer og Resultater* (266,16) bd. 1, s. 430, fortæller Goldschmidt, at han rejste bort, efter at han i okt. 1846 havde opgivet og afhændet *Corsaren*; han afrejste fra København den 7. okt. med dampskibet Christian VIII til Tyskland. Da han var vendt tilbage efter ét års ophold i udlandet, påbegyndte han udgivelsen af månedsskriftet *Nord og Syd*, hvis første hefte udkom i dec. 1847 (266,7).

I trykt udgave: Bind 21 side 344 linje 33

◀ **P.L M. lod saa godt som ikke høre fra sig efter den Tid - og reiser** : Foruden *Gæa* udgav P.L. Møller (262,29) en del af sin litterære produktion i *Kritiske Skizzer fra Aarene 1840-47* bd. 1-2, Kbh. 1847. Han fik 15. maj 1846 offentlig understøttelse til en udenlandsrejse, men synes først at være rejst i slutningen af 1847, jf. Goldschmidts *Livs Erindringer og Resultater* (266,16) bd. 1, s. 433

I trykt udgave: Bind 21 side 344 linje 33

◀ **et Træk i hiin Novelle »En Nat ved Bullar-Søe« ... omvende Finnerne** : Hovedpersonen, Justus af Karleborg, i *En Nat ved Bullar-Søen* føler et sværmerisk kald til at rejse til Afrika som missionær, tændt af et lidenskabeligt ønske om dér at blive martyr (329,22). For at opfylde sin længsel efter at følge sit kald og afprøve sine kræfter rejser Justus i stedet til Lapmarken for at missionere blandt 'Lapperne' og omvende dem. Beretningen om hans mislykkede virksomhed i Lapland findes i 10. bog, kap. 10-14, bd. 3, s. 87-133. Når SK kan anse *En Nat ved Bullar-Søen* som næsten en kombination af »Forførerens Dagbog« (261,9) og »'Skyldig?' - 'Ikke-Skyldig?' En Lidelseshistorie. Psychologisk Experiment« (291,5), skyldes det formentlig forholdet mellem den unge, reflekterede, udspekulerede og religiøst lidende Justus og den unge, sarte, smukke Konstance, der gennem musik og kunst bliver (for)ført ind i de erotiske og religiøse sfærer. Desuden er der en række lighedspunkter, dels hvad angår stemning, miljø, familieforhold og bejleri, dels hvad angår Justus' tilbagevendende, lidelsesfulde overvejelser over sit syndige liv og det religiøse kald, der forhindrer ham i at virkeliggøre kærlighedsforholdet til Konstance.

I trykt udgave: Bind 21 side 345 linje 3

◀ **Pendent** : dvs. pendant.

I trykt udgave: Bind 21 side 345 linje 11

◀ **Luc: IX, 21 ... »Men han bød dem ... de skulde Ingen sige det«** : sigter til beretningen i Luk 9,18-22 om Peters bekendelse og Jesu forudsigelse af sin død og opstandelse. Da Jesus spurgte sin disciple, hvem de mente, han var, svarede Peter: »Guds Christus« (v. 20 (NT-1819)). Herefter hedder det i v. 21: »Men han [Jesus] bød dem strengeligen, at de skulde Ingen sige dette« (NT-1819). I parallelberetningen i Matt 16,13-23 svarede Peter: »du er Christus, den levende Guds Søn« (NT-1819). - **Peder**: 304,23.

I trykt udgave: Bind 21 side 345 linje 13

◀ **Reticents** : fortielse; skjul, hemmelighed.

I trykt udgave: Bind 21 side 345 linje 16

◀ **i en Tjeners Skikkelse** : hentyder til Kristushymnen i Fil 2,6-11, v. 7.

I trykt udgave: Bind 21 side 345 linje 16

◀ **Luc. IX, 25 hvad hjalp det et Msk. ... leed Skade paa sig selv** : Luk 9,25: »Thi hvad gavner det Mennesket, om han vandt den ganske Verden, men tabte sig selv, eller leed Skade paa sig selv?« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 345 linje 17

◀ **Luc: XI, 5-8** : Luk 11,5-8: »Han [Jesus] sagde også til dem [disciplene]: 'Hvis en af jer har en ven og midt

om natten går hen til ham og siger: Kære ven, lån mig tre brød, for en ven af mig er kommet rejsende, og jeg har ikke noget at byde ham, og han så svarer derindefra: Spar mig for det besvær! Døren er allerede låst, og mine børn og jeg selv er gået i seng. Jeg kan ikke stå op og give dig noget – jeg siger jer: Selv om han ikke står op og giver ham noget for venskabs skyld, vil han dog på grund af hans påtrængenhed rejse sig og give ham, hvad han har brug for.'«

I trykt udgave: Bind 21 side 345 linje 22

◀ **Luc: XI, 38. 39. - cfr v. 45** : sigter til beretningen i Luk 11,37-54 om Jesu veråb over farisæerne og de skriftkloge. I v. 37 fortælles det, at Jesus blev indbudt af en farisæer til middag og gik ind og satte sig til bords. »38. Men Phaisæeren forundrede sig, da han saae, at han ikke toede [vaskede] sig først før Maaltidet. / 39. Men Herren sagde til ham: I Pharisæer rense nu Bæggere [bægre] og Fade udvortes; men det Indvortes i Eder er fuldt af Rov og Ondskab« (NT-1819). V. 40-44 indeholder Jesu 'Tordentale'. »45. Men een af de Lovkyndige svarede, og sagde til ham: Mester, i det du siger saadant, forhaaner du os« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 345 linje 25

◀ **en Pharisæer** : medlem af farisæernes parti, en af de vigtigste religiøse og politiske grupper el. retninger i jødedommen i hellenistisk og rom. tid; som 'skriftkloge' udviste de nidkær iver for en nøje overholdelse af alle Moselovens bestemmelser og lagde stor vægt på renhedsforskrifterne.

I trykt udgave: Bind 21 side 345 linje 26

◀ **toer** : vansker.

I trykt udgave: Bind 21 side 345 linje 29

◀ **(v. 46 o: fl.)** : Den 'ny Todentale' er indeholdt i v. 46-52.

I trykt udgave: Bind 21 side 345 linje 33

◀ **Mskener** : dvs. mennesker.

I trykt udgave: Bind 21 side 346 linje 7

◀ **den simple Classe** : 283,23.

I trykt udgave: Bind 21 side 346 linje 8

◀ **hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 21 side 346 linje 25

◀ **Verden vil bedrages** : spiller på den lat. sætning »mundus vult decipi«, der gerne efterfølges af 'decipiatur ergo' ('så lad den da bedrages'), og som har vundet stor udbredelse. I sine heltehistorier (1739) fortæller Holberg, at kardinal G.P. Caraffa (den senere pave Paul IV) »udi en Procession uddelte Velsignelse med Haanden, men med Munden paa samme Tid mumlede idelig disse Ord: Mundus vult decipi, decipiatur!« Jf. *Adskillige store Heltes (...) sammenlignede Historier og Bedrifter* bd. 1, i *Ludvig Holbergs udvalgte Skrifter*, udg. af K.L. Rahbek, bd. 1-21, Kbh. 1804-14; bd. 9, 1806, s. 86.

I trykt udgave: Bind 21 side 346 linje 39

◀ **den Skyldige kan man aldrig personligt faae fat paa** : formentlig, fordi forfatteren optræder anonymt. Skønt forordning om trykkefrihedens grænser af 27. sept. 1799 (den såkaldte trykkefrihedsforordning) forbød anonymitet, blev denne på SKs tid dog tålt, når blot myndighederne gennem forlæggeren kunne identificere forfatteren.

I trykt udgave: Bind 21 side 347 linje 8

◀ **Biskop Mynster i Spidsen for Geistligheden** : 262,19 og 265,13.

I trykt udgave: Bind 21 side 347 linje 20

◀ **nu hver 6te Uge** : sigter til, at Mynster havde prædiket i Christiansborg Slotskirke den 11. marts 1849, og at han først igen prædikede seks uger senere den 22. april; i øvrigt havde han også prædiket den 28. jan., den 25. feb. og altså den 11. marts. Se bekendtgørelse over prædikanter ved kirkerne i København i *Adresseavisen*.

I trykt udgave: Bind 21 side 347 linje 23

◀ **sympathetisk Pathos** : medfølelse lidenskab; medfølelse, deltagelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 347 linje 32

◀ **Potensation** : forstærkning, skærpelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 347 linje 36

◀ **Styrelsen** : dvs. Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 348 linje 3

◀ **Potensation** : forstærkning, skærpelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 348 linje 6

◀ **ei hell. Pigen, der brød ... maatte tilintetgjøre en virkelig Elskov** : sigter til det endegyldige brud på forlovelsen med Regine Olsen den 11. okt. 1841 (299,11).

I trykt udgave: Bind 21 side 348 linje 12

◀ **sympathetisk** : medfølelse, deltagende.

I trykt udgave: Bind 21 side 348 linje 14

◀ **hende som jeg gjorde ulykkelig** : 318,30.

I trykt udgave: Bind 21 side 348 linje 15

◀ **frivilligt har udsat mig for det Hele** : hentyder til, at SK, alias Frater Taciturnus, selv bad om at blive angrebet i *Corsaren* (264,30).

I trykt udgave: Bind 21 side 348 linje 20

◀ **brukket** : brækket.

I trykt udgave: Bind 21 side 349 linje 4

◀ **Erinnyerne** : el. erinyerne (lat. furiæ), den gr. mytologis hævn- og straffegudinder, der med slangehår på hovedet og dolke og fakler i hænderne forfulgte forbrydere med skrækindjagende syner. Se journaloptegnelsen JJ:334, i *SKS* 18, 248, og kommentaren dertil.

I trykt udgave: Bind 21 side 349 linje 12

◀ **μνημονες Erinnyes** : gr. (mnēmones Erinnyes) Erin(n)yerne, der erindrer sig, husker; der har en god el. stærk hukommelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 349 linje 12

◀ **cfr. Solger ... Nachg. W. 2^d B. N° XI. p. 655** : jf. Solgers afhandling med denne titel, optaget som nr. 11 i *Solger's nachgelassene Schriften und Briefwechsel*, udg. af L. Tieck og Fr. v. Raumer, bd. 1-2, Leipzig 1826, ktl. 1832-1833; bd. 2, s. 650-675; s. 655: »Nur besondere Gestaltungen desselben Wesens sind die μνήμονες Ἐρινύες [se foregående kommentar], die lang gedenkenden, welche auch alles anschauen, und die βαθύφρονες Μοῖραι [gr. (bathýphrones Moirai) de dybsindige, dybt forstandige skæbnegudinder], die tiefsinnigen.« – **Solger**: Karl Wilhelm Ferdinand Solger (1780-1819), ty. filosof og æstetiker, 1809-10 docent, siden ekstraordinær prof. i filosofi og æstetik ved universitetet i Frankfurt a. O., 1811-19 prof. i filosofi og mytologi ved det nye universitet i Berlin.

I trykt udgave: Bind 21 side 349 linje 14

◀ **at huske En Noget** : at sørge for ikke at glemme en persons (gode el. især onde) handlinger imod én (især for ved lejlighed at lønne el. hævne det).

I trykt udgave: Bind 21 side 349 linje 17

◀ **emphatisk** : eftertrykkeligt, fyndigt.

I trykt udgave: Bind 21 side 349 linje 18

◀ **Solger ... den tyske Sprogbrug: ahnden i Betydning af straffe** : Solger skriver: »So gebrauchen ja

auch wir das Wort ahnden für strafen, worin sich eine ganz ähnliche Ansicht ausdrückt, welche mit dem Wahrnehmen auch zugleich das Beurtheilen verbindet«, bd. 2, s. 655.

I trykt udgave: Bind 21 side 349 linje 19

◀ **Skjebnen ... følger: μοῖρα ἐπέται, ell. ogsaa den seer Alt** : Jf. Solgers afhandling, bd. 2, s. 654f., hvor han skriver, at »*das Schicksal begleitet durch das Leben*, μοῖρα ἐπέται [gr. (moira hépetai) skæbnen følger med, ledsager], oder auch es *sieht alles an*, im guten und bösen Sinne«. Solger henviser til og citerer fra den gr. digter Pindars tredje pythiske epinikion, v. 152.

I trykt udgave: Bind 21 side 349 linje 20

◀ **»Dieses begleitende Bewußtsein ... die fernste Zukunft.«** : citat fra Solgers afhandling, bd. 2, s. 655; enkelte afvigelser i ortografi og interpunktion. – **χρονος**: gr. (chrónos), tid; i det udeladte stykke henviser Solger til den gr. tragedieforfatter Sofokles' tragedie *Oedipus tyrannos* (el. *Oedipus rex (Kong Ødipus)*), v. 1213, hvor der er tale om »die allsehende Zeit«.

I trykt udgave: Bind 21 side 349 linje 21

◀ **Plutarchs Afhandling om den guddommelige Retfærdigheds Langsomhed** : jf. Plutarks afhandling »Ueber den Verzug der göttlichen Strafen«, i *Plutarchs moralische Abhandlungen*, overs. af J.F.S. Kaltwasser, bd. 1-9, Frankfurt a. M. 1783-1800, ktl. 1192-1196; bd. 5, 1793, s. 1-81. I en note til titlen skriver Kaltwasser: »Oder nach den Worten: *Ueber diejenigen Dinge, welche die Gottheit erst spät bestraft.*« – **Plutarchs**: Plutark (o. 50-125 e.Kr.), gr. filosof og historiker.

I trykt udgave: Bind 21 side 349 linje 30

◀ **da jeg styrtede mig mod Pøbelagtigheden og Grinet** : 264,30.

I trykt udgave: Bind 21 side 350 linje 4

◀ **Alt taug** : 338,6. – **taug**: tav.

I trykt udgave: Bind 21 side 350 linje 13

◀ **Rapport til** : forhold til, forbindelse med.

I trykt udgave: Bind 21 side 350 linje 15

◀ **Heiberg** : 301,30.

I trykt udgave: Bind 21 side 350 linje 18

◀ **nu er det paa 4de Aar** : Angrebene på SK i *Corsaren* begyndte i jan. 1846 (262,26).

I trykt udgave: Bind 21 side 350 linje 20

◀ **Kiøbh. interesserer sig endnu for mine Buxer og Been** : 314,9. Den 16. jan. 1846 bragte *Corsaren* (nr. 278, sp. 5) en tegning af SKs tynde ben i et par alt for store støvler (se illustration 6, i SKS K20, 42).

I trykt udgave: Bind 21 side 350 linje 21

◀ **Tivoli** : folkelig sommerforlystelsessted grundlagt af G.J. B. Carstensen i 1843 på voldskråningen uden for Vesterport (se kort 3, C3).

I trykt udgave: Bind 21 side 350 linje 22

◀ **Maskeraderne i Casino** : I feb. 1847 åbnedes i København etablissementet Casino, grundlagt af G.J.B. Carstensen og et aktieselskab som en vinterpendant til Tivoli, men allerede i dec. 1848 omdannedes det til et teater, hvor der opførtes skuespil og pantomimer og afholdtes maskerader.

I trykt udgave: Bind 21 side 350 linje 23

◀ **Krigen** : 328,27.

I trykt udgave: Bind 21 side 350 linje 23

◀ **Alle Afhandlingerne (paa den nær om Adler) i »en Cyclus o: s: v:** : dvs. nr. 1 »Noget om hvad man kunde kalde 'Præmisse-Forfatter'«, nr. 2 »De dialektiske Forhold: det Almene, den Enkelte, den særlige Enkelte«, nr. 3 »Har et Menneske Lov til at lade sig ihjelslaae for Sandheden?«, nr. 4 »En Aabenbaring i

Nutidens Situation«, nr. 6 »Om Forskjellen mellem et Genie og en Apostel«, med udeladelse af nr. 5 »Psychologisk Opfattelse af Mag. Adler som Phænomen og som Satire over den hegelske Philosophie og Nutiden«, i *En Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger* (259,2).

I trykt udgave: Bind 21 side 350 linje 26

◀ **HH** : blev senere den pseudonyme forfatter af *Tvende ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger*, der bestod af »Har et Menneske Lov til at lade sig ihjelslaae for Sandheden?« og »Om Forholdet mellem et Genie og en Apostel«, og som udkom den 19. maj 1849.

I trykt udgave: Bind 21 side 350 linje 27

◀ **Blenkere** : blinkere el. blænkere, soldater, der hører til en mindre afdeling, som udsendes for at optræde i spredt orden uden for en hovedstyrke; patruljesoldater. Jf. det lille skrift *Om min Forfatter-Virksomhed* (278,26), hvor SK om *Tvende ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger* skriver, at den bog »ikke saa meget forholder sig i Forfatterskabet som totalt til Forfatterskabet, og af den Grund ogsaa var anonym, for ganske at holdes udenfor«, s. 6, noten (SV2 13, 528, noten).

I trykt udgave: Bind 21 side 350 linje 28

◀ **de tre Skrifter til Opvækkelse** : dvs. »Kommer hid alle I som arbeide og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile«, »Salig Den, som ikke forarges paa mig« og *Fra Høiheden vil han drage Alle til sig* (260,6 og 265,21). Om 'Opvækkelse', 300,6.

I trykt udgave: Bind 21 side 350 linje 28

◀ **Dosiser** : doser.

I trykt udgave: Bind 21 side 350 linje 29

◀ **Luther etsteds ... fremdrager ... »Gaaer ud og forkynder alle«** : sigter til Luthers evangelieprædiken til 3. søndag i advent over Matt 11,2-10 i *En christelig Postille* (260,21) bd. 1, s. 39-51; s. 43f.: »Men mærkeligt er det, at Han [Kristus] siger: *Evangelium prædiktes for de Fattige* [Matt 11,5]. Dermed mener Han udentvivel, at det kun er en Prædiken for de Fattige. Da det nu er forkyndt for hele Verden, efter Herrens Ord (Marc. 16, 15): *Gaaer ud i al Verden, og prædiker Evangelium for al Skabningen*, kan Han her ikke mene dem, der ere fattige paa timeligt Gods, men kun dem, der ere fattige i Aanden, det er, dem, som ikke begjere eller elske verdslig Rigdom, som have et armt, sønderknust Hjerter, som i deres Samvittighedsqval hige og længes saa inderligen efter Hjælp og Trøst, at de hverken attraae timelig Ære heller timelig Formue, heller ingen Redning finde i Noget, uden i Guds Naade: det er de Fattige i Aanden«.

I trykt udgave: Bind 21 side 350 linje 33

◀ **kommer hid Alle I o: s: v:** : 322,23.

I trykt udgave: Bind 21 side 351 linje 4

◀ **Nederdrægtigheden** : sigter til *Corsaren* (266,5).

I trykt udgave: Bind 21 side 351 linje 8

◀ **Tidens Fylde** : spiller på Gal 4,4, hvor Paulus skriver: »Men da tidens fylde kom, sendte Gud sin søn, født af en kvinde, født under loven«.

I trykt udgave: Bind 21 side 351 linje 14

◀ **Goldschmidt** : 262,23.

I trykt udgave: Bind 21 side 351m linje 2

◀ **jeg havde jo selv forlangt det** : hentyder til, at SK, alias Frater Taciturnus, selv bad om at blive angrebet i *Corsaren* (264,30).

I trykt udgave: Bind 21 side 351m linje 4

◀ **et Følgeblad», som skulde kaldes Regnskabet** : »Regnskabet« kom senere til at udgøre de første 14 (SV2 13, 525-535) af de i alt 20 sider af *Om min Forfatter-Virksomhed* (278,26), som er dateret »Kbhvn i Marts 1849«, s. 5 (SV2 13, 527).

I trykt udgave: Bind 21 side 351 linje 19

◀ **»Talerne«** : dvs. *Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen. Tre gudelige Taler* (318,14).

I trykt udgave: Bind 21 side 351 linje 19

◀ **nu da anden Udgave af Enten - Eller kommer** : den 14. maj 1849 (260,4).

I trykt udgave: Bind 21 side 351 linje 22

◀ **Styrelsen** : dvs. Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 351 linje 25

◀ **Styrelsens Part** : 276,20.

I trykt udgave: Bind 21 side 351 linje 27

◀ **noget Saadant om mig selv og Forfatterskabet** : *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (260,17 og 276,17) og »Regnskabet« (351,19).

I trykt udgave: Bind 21 side 351 linje 31

◀ **de 3 gudelige Taler** : dvs. *Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen. Tre gudelige Taler* (318,14).

I trykt udgave: Bind 21 side 354 linje 4

◀ **ligger jo ogsaa nu Alt færdigt - til efter min Død** : *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* og »Regnskabet«.

I trykt udgave: Bind 21 side 354 linje 8

◀ **»religieus besluttet« begyndte som Forf** : jf. »B. Forklaringen: at Forfatteren er og var religieus Forfatter« i første afsnit af *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed*, s. 9-14 (SV2 13, 559-563).

I trykt udgave: Bind 21 side 354 linje 9

◀ **Enten - Eller, især »Forførerens Dagbog« ... klare hende ud af Forholdet** : jf. notesbog 15:4 (»Mit Forhold til 'hende'«): »'Forførerens Dagbog' er skrevet for hendes Skyld for at støde fra«, *SKS* 19, 437,1-2. Se også marginaltilføjelsen 15:4.n, s. 437. Om »Forførerens Dagbog« i *Enten - Eller*, 261,9. Om 'hende', dvs. Regine Olsen, 299,11.

I trykt udgave: Bind 21 side 354 linje 10

◀ **en Pseudonym har skrevet om Socrates ... verdenshistorisk Betydning dertil** : sigter til *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (278,26) af Johannes Climacus (279,28), i *SKS* 7, 138, noten. - **Socrates**: 293,14.

I trykt udgave: Bind 21 side 354 linje 13

◀ **hiin Enkelte** : Det påpegende stedord 'hin' refererer i almindelighed til en person, en begivenhed el. en genstand, som i forvejen er omtalt el. kendt. Se følgende kommentar.

I trykt udgave: Bind 21 side 354 linje 16

◀ **skrev det første Gang (i to opbgl. Taler) ... min Læser** : i »Forord« til *To opbyggelige Taler*, Kbh. 1843: »Efter en og anden lille Misforstaaelse, idet den [lille bog] blev bedraget af en flygtig Lighed, traf den endelig hiin Enkelte, hvem jeg med Glæde og Taknemmelighed kalder *min* Læser«, *SKS* 5, 13.

I trykt udgave: Bind 21 side 354 linje 16

◀ **denne Bog indeholdt et lille Vink til hende** : jf. notesbog 15:4 (»Mit Forhold til 'hende'«): »Forordet til de to opbyggelige Taler er beregnet paa hende, som meget Andet, Bogens Datum, Dedicationen til Fader. Og i Bogen selv findes svage Vink«, *SKS* 19, 437,2-5. Hvori vinket består, fremgår af marginaltilføjelsen 15:4.o: »om at opgive, om at man kun taber den Elskede, naar man faaer ham til at handle mod sin Overbeviisning«, s. 437.

I trykt udgave: Bind 21 side 354 linje 17

◀ **Den øvrige Productivitet** : hentyder formentlig til *Sygdommen til Døden*; de tre skrifter: »Kommer hid alle I som arbeide og ere besværede, jeg vil give Eder Hvile«, »Salig Den, som ikke forarges paa mig« og *Fra Høiheden vil han drage Alle til sig*; samt *En Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger* (260,6).

I trykt udgave: Bind 21 side 354 linje 20

◀ ikke søgt noget **Embed**: embede (264,13).

I trykt udgave: Bind 21 side 354 linje 22

◀ **en Poeniterende** : en angrende, bodgørende.

I trykt udgave: Bind 21 side 354 linje 25

◀ **hævede jeg en Forlovelse** : 273,21.

I trykt udgave: Bind 21 side 354 linje 25

◀ **udsatte jeg mig for Pøbelagtigheden** : hentyder til, at SK, alias Frater Taciturnus, selv bad om at blive angrebet i *Corsaren* (264,30).

I trykt udgave: Bind 21 side 354 linje 25

◀ **selv Xstus maatte jo taale at blive ynket** : sigter formentlig til beretningen i Luk 23,26-38 om Jesu korsfæstelse, hvor det fortælles: »Men en stor Hob Folk og Qvinder fulgte ham, som baade beklagede og begræd ham«, v. 27 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 355 linje 7

◀ **Xstus siger til den rige Yngling ... giv det til de Fattige** : jf. Matt 19,21.

I trykt udgave: Bind 21 side 355 linje 17

◀ **Det at leve skjult** : 331,15.

I trykt udgave: Bind 21 side 355 linje 17

◀ **stupor** : lat. sløvhed, sløve forbavselse.

I trykt udgave: Bind 21 side 355 linje 18

◀ **skrække** : forfærde.

I trykt udgave: Bind 21 side 355 linje 31

◀ **Styrelse** : dvs. Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 355 linje 33

◀ **hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 21 side 356 linje 2

◀ **Guds Huus** : 323m,10.

I trykt udgave: Bind 21 side 356 linje 3

◀ **Degnen** : If. kancelliskrivelse af 20. jan. 1809 var det pålagt degnen, når præsten havde forfald el. ikke forrettede tjenesten, at oplæse en religiøs afhandling el. en trykt prædiken enten fra prædikestolen el. – hvis han ikke havde lov til at betræde prædikestolen – fra degnestolen. Valg af afhandling el. prædiken skulle foretages af præsten, med mindre degnen if. reskript af 13. feb. 1801, § 1, var berettiget til selv at prædike.

I trykt udgave: Bind 21 side 356 linje 4

◀ **den ubekjendteste Student** : If. reskript af 13. feb. 1801, § 1, havde kun de studenter, der kunne fremvise attester på, at de havde studeret og fulgt de vigtigste filosofiske og teologiske forelæsninger og aflagt eksaminer som bevis på fremgang i disse videnskaber, adgang til prædikestolen. Dog skulle deres duelighed til offentligt foredrag ikke blot bedømmes af den præst, der betjente sig af deres hjælp, men også bevidnes af vedkommende provst og biskop.

I trykt udgave: Bind 21 side 356 linje 5

◀ **fremkunstlet** : kunstigt frembragt; på skrømt el. hyklerisk foregivet.

I trykt udgave: Bind 21 side 356 linje 16

◀ **hører til** : hører på, lytter.

I trykt udgave: Bind 21 side 356 linje 21

◀ **spyttede paa Xstus, som dog var Sandheden** : 288,22 og 278,33.

I trykt udgave: Bind 21 side 356 linje 32

◀ **Benyttet som »Følgeblad« til »Regnskabet«** : I nov. 1849 planlagde SK, at *Om min Forfatter-Virksomhed* skulle bestå af flere numre, herunder *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (260,17 og 276,17), »Tre 'Noter' betræffende min Forfatter-Virksomhed« (260,17), »Regnskabet« (351,19) samt »Et Følgeblad« til »Regnskabet« svarende til NB10:191 i en let bearbejdet version, hvor marginaltilføjelserne er indarbejdet (se *Pap. X 5 B 153*, s. 352-355). Den 2. dec. 1849 noterede SK en oversigt over, hvor koncepterne til de enkelte små opsatser fandtes; her oplyses det: »1) Concepten til 'Følgebladet' til 'Regnskabet' findes i en af Journalerne fra iaar eller ifjor ældre end NB¹³. [tilføjet: »Det er NB¹⁰ p. 236 o: fl:«] under Overskriften: Digterisk om mig selv, en lidt længere Passus« (se *Pap. X 5 B 162*). Dette »Følgeblad« blev dog ikke benyttet; i stedet tilføjede SK »Et Følgeblad« med titlen »Min Position som religiøs Forfatter i 'Christenhed', og min Taktik« fra nov. 1850 (se *Pap. X 5 B 272* og følgende numre), jf. *Om min Forfatter-Virksomhed*, s. 15-20 (SV2 13, 537-543).

I trykt udgave: Bind 21 side 356m linje 1

◀ **at man spyttede paa Xstus** : 288,22.

I trykt udgave: Bind 21 side 356m linje 4

◀ **Mængden (»De, der gik forbi«) ... sagde: tvi Dig** : jf. Mark 15,29: »Og de, der gik forbi, bespottede ham, og rystede med deres Hoveder og sagde: tvi dig, du som nedbryder Templet og bygger det i tre Dage« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 356m linje 5

◀ **hiin den eenfoldige Vise ... dømte til Døde** : sigter til Sokrates (293,14).

I trykt udgave: Bind 21 side 357 linje 9

◀ **»ethvert Offer bør saltes«** : 328,29.

I trykt udgave: Bind 21 side 357 linje 19

◀ **første Classe af Rangen** : 357,27.

I trykt udgave: Bind 21 side 357 linje 25

◀ **udisputeerligt** : ubestrideligt, uomtvisteligt.

I trykt udgave: Bind 21 side 357 linje 26

◀ **i nederste, i ottende Classe** : spiller på rangfølgen, der omfattede ni klasser inddelt i numre og var fastlagt ved forordninger af 1746 og 1808 med senere tillæg. Den nederste rang var nr. 13 i den niende klasse (304,4); nederst i ottende klasse var placeret 'virkelige kommerceassessorer'.

I trykt udgave: Bind 21 side 357 linje 27

◀ **det Indtryk, det gjorde paa Barnet** : jf. nr. III i *Fra Høiheden vil han drage Alle til sig*, nr. III i *Indøvelse i Christendom* (300,14), s. 189ff. (SV2 12, 197ff.).

I trykt udgave: Bind 21 side 358 linje 11

◀ **et Barn endnu paa Vuggen forloves med ... hendes Mand** : sigter til barneforlovelse, hvor forældrene afgiver gensidigt ægteskabsløfte, der siden følges op af den ægteskabsstiftende aftale.

I trykt udgave: Bind 21 side 358 linje 12

◀ **at jeg engang misforstod ... og glemte - at jeg var forlovet** : hentyder til, at SK forlovede sig med Regine Olsen (299,11).

I trykt udgave: Bind 21 side 358 linje 16

◀ **det Skridt, jeg den Gang gjorde** : hentyder til, at SK, alias Frater Taciturnus, selv havde bedt om at

blive angrebet i *Corsaren* (264,30).

I trykt udgave: Bind 21 side 358 linje 20

◀ **han syndede meget (...)** han elskede meget : spiller på beretningen i Luk 7,36-50 om synderinden, der vædede Jesu fødder med tårer og salvede dem med olie. Om hende siger Jesus til farisæeren Simon: »Derfor, siger jeg dig, ere hendes mange Synder hende forladne; thi hun elskede meget«, v. 47 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 358 linje 26

◀ **en Faderlighed** : spiller på Ef 3,15, hvor det om Jesu Kristi Fader hedder: »af hvem al Faderlighed kaldes i Himlene og paa Jorden« (NT.1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 358 linje 29

◀ »i **Sammenligning ... den kjerligste Fader kun er en Stedfader.**« : unøjagtigt citat fra den tredje tale i *Tre opbyggelige Taler*, Kbh. 1843: »om Du end havde havt den kjerligste Fader, der var given blandt Mennesker, saa var dog ogsaa han, trods sin bedste Villie, kun en Stedfader, en Skygge, en Afglands, en Lignelse, et Billede, en mørk [gådefuld] Tale om den Faderlighed, af hvilken al Faderlighed kaldes i Himlene og paa Jorden«, SKS 5, 105f. Se også NB5:102, i SKS 20, 414, hvor SK taler om sin egen far (288,35) som en stedfar i forhold til Gud som fader.

I trykt udgave: Bind 21 side 358 linje 29

◀ **hine Herlige** : 281,16.

I trykt udgave: Bind 21 side 358 linje 35

◀ **en Poeniterende** : en angrende, bodgørende.

I trykt udgave: Bind 21 side 359 linje 4

◀ **exciperer** : undtager; indvender.

I trykt udgave: Bind 21 side 359 linje 19

◀ **Styrelsen** : dvs. Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 359 linje 22

◀ **træde i Characteren** : udtryk præget af SK i betydningen (at vælge) at være noget fuldt og helt, stå ved sin personlige opfattelse og handle i overensstemmelse med denne. Udtrykket er muligvis dannet i analogi med 'træde i gevær', dvs. træde an bag geværene, gøre sig klar til kamp.

I trykt udgave: Bind 21 side 359 linje 25

◀ **det Oeconomiske** : 264,8.

I trykt udgave: Bind 21 side 359 linje 28

◀ **Reellitet** : redelighed, pålidelighed.

I trykt udgave: Bind 21 side 360 linje 10

◀ **Skat paa alle de Næringsdrivende** : næringskat, dvs. skat, der var pålagt næringsdrivende, og som især rettede sig efter forretningens el. virksomhedens omtrentlige udbytte (afskaffet 1863).

I trykt udgave: Bind 21 side 360 linje 17

◀ **sætte en Pind for** : sætte en stopper for, standse.

I trykt udgave: Bind 21 side 360 linje 34

◀ **Moses oplevede: den største Plage er at ville frigjøre - et Trælle-Folk** : hentyder til, at for Moses var den største plage (som formentlig spiller på de ti plager, der ramte egypterne) at føre israelitterne ud af Egypten, hvor de havde levet som trælle, jf. 2 Mos 3-18.

I trykt udgave: Bind 21 side 360 linje 36

◀ **tjener det mig nok til Gode** : spiller på Rom 8,28, hvor Paulus skriver: »Men vi vide, at alle Ting tiene

dem til Gode, som elske Gud« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 361 linje 3

◀ **Selv om Noget ... var Ironie ... sætte sig fast i Pøbelen** : sigter til *Corsaren* (266,5).

I trykt udgave: Bind 21 side 361 linje 19

◀ **Calumnie** : bagvaskelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 361 linje 22

◀ **situeret** : stillet, stedt.

I trykt udgave: Bind 21 side 361 linje 24

◀ **Kjøbstaden** : dvs. København; om købstad, 314,5.

I trykt udgave: Bind 21 side 362 linje 14

◀ **et Tutti** : et fuldtonende kor (egl. ital. musikudtryk for 'alle', dvs. hele orkesteret eller alle sangere i en opera).

I trykt udgave: Bind 21 side 362 linje 16

◀ **Xstus kommer til Verden, for at frelse Msk.** : jf. fx Joh 3,16-17 og 1 Joh 4,14.

I trykt udgave: Bind 21 side 362 linje 21

◀ **Englene synges ... i Msker Velbehagelighed** : jf. Luk 2,13-14 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 362 linje 22

◀ **tages forfængelig** : 318,26.

I trykt udgave: Bind 21 side 363 linje 13

◀ **Silke-Præster** : nedsættende om præster, der taler venlige, indsmigrende ord (med 'silketunge'), el. om præster, hvis ornat er af silketøj el. silkebroderet, jf. forordning af 13. marts 1683 om klædedragter m.m., kap. 1, § 5, der stadig var gældende på SKs tid: »Bispen over Siellands Stift og Kongens Confessionarius maae bære sorte Fløiels Vinge-Kiorteler, Fløiels-Huer og Bonetter [doktorhatte el. præstehatte]; de andre Bisper sorte Silke-Kiorteler med Fløiels Vinger, saa og sorte Fløiels Huer og Bonetter; promoti Doctores in Theologia [promoverede doktorer i teologi] Fløiels Bonetter og Vinger paa deres Kiorteler af Fløiel, saa og Silke-Simarrer [lange silkekåber]«.

I trykt udgave: Bind 21 side 363 linje 16

◀ **Silke-Tilhørere** : nedsættende om fornemme tilhørere el. om tilhørere, der nyder at lytte til venlige, indsmigrende ord.

I trykt udgave: Bind 21 side 363 linje 16

◀ **blive ihjelslagen** : blive slået ihjel (277,19).

I trykt udgave: Bind 21 side 363 linje 24

◀ **Clerisiet** : dvs. kleresiet.

I trykt udgave: Bind 21 side 363 linje 29

◀ **Formue** : 264,8.

I trykt udgave: Bind 21 side 364 linje 2

◀ **Katastrophen i 48** : 259,5 og 320,15.

I trykt udgave: Bind 21 side 364 linje 3

◀ **overodl** : dvs. overordentligt.

I trykt udgave: Bind 21 side 364 linje 3

◀ **trods nogen** : så godt som el. mere end nogen.

I trykt udgave: Bind 21 side 364 linje 8

◀ **en saadan lille Klat som Kiøbh.** : 306,34.

I trykt udgave: Bind 21 side 364 linje 10

◀ **de Medlevende** : de samtidige.

I trykt udgave: Bind 21 side 364 linje 16

◀ **takke Styrelsen for hvad den forunder mig** : 320,38. – **Styrelsen:** dvs. Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 364 linje 29

◀ **I 7 Aar har jeg nu holdt ud at være Forf.** : SK tidsfæster almindeligvis sin forfattervirksomheds begyndelse til udgivelsen af *Enten – Eller*, der udkom den 20. feb. 1843 (296,11), men som han skrev fra okt. 1841 til jan. 1843, se tekstredogørelsen til *Enten – Eller* i SKS K2-3, 58.

I trykt udgave: Bind 21 side 364 linje 41

◀ **ingen jordisk Fordeel har havt** : 278,11.

I trykt udgave: Bind 21 side 365 linje 3

◀ **paatage mig et Embede** : 264,13.

I trykt udgave: Bind 21 side 365 linje 7

◀ **i sin Tid hævede Forlovelsen** : 273,21.

I trykt udgave: Bind 21 side 365 linje 9

◀ **en Poeniterende** : en angrende, bodgørende.

I trykt udgave: Bind 21 side 365 linje 10

◀ **derhos** : desuden.

I trykt udgave: Bind 21 side 365 linje 17

◀ **i pecuniar Forlegenhed** : 264,8.

I trykt udgave: Bind 21 side 365 linje 20

◀ **Forholdet til R. Nielsen** : 261,4 og 273,1.

I trykt udgave: Bind 21 side 365 linje 25

◀ **den lille Pige** : sigter til SKs tidligere forlovede Regine Olsen (299,11).

I trykt udgave: Bind 21 side 365 linje 27

◀ **traadt i Charakteren** : 359,25.

I trykt udgave: Bind 21 side 365 linje 32

◀ **hende bedrog jeg ... ikke selv havde forstaaet mig fra Begyndelsen af** : se NB10:191, s. 358,15-17.

I trykt udgave: Bind 21 side 365 linje 34

◀ **friet til hende** : SK friede til Regine Olsen den 8. sept. 1840, jf. notesbog 15:4 (»Mit Forhold til 'hende'«), i SKS 19, 433.

I trykt udgave: Bind 21 side 365 linje 37

◀ **ved Bønner og Taarer** : jf. notesbog 15:15: »at fornemme denne dømmende Stemme i sit Indre 'Du har at slippe hende', det er Din Straf, og den skal skærpes ved at see alle hendes Lidelser, skærpes ved hendes Bønner og Taarer, hun som ikke aner, at det er Din Straf, men troer, at det er Din Haardhertethed, der skal røres«, SKS 19, 444. Jf. også »'Skyldig?' – 'Ikke-Skyldig?'« i *Stadier paa Livets Vei* (se følgende kommentar):

»Hun leer med, men saa kan hun ikke mere, saa brister Latteren for hende. Altsaa har hun dog ingen uendelig Lidenskab, men kun til en vis Grad. Da gyser det i mig, thi jeg veed, hvad der kommer, saa kommer Bønner og Taarer, indtil hun igjen er bleven træt«, SKS 6, 324.

I trykt udgave: Bind 21 side 366 linje 14

◀ **Guds Navns Nævnelser** : sigter formentlig til, at Regine Olsen, efter at hun den 11. aug. 1841 havde modtaget en billet (et lille brev) med ringen fra SK, forsøgte at få ham i tale i hans lejlighed i Nørregade (nuværende nr. 38), jf. optegnelsen »Mit Forhold til hende« fra o. 1. sept. 1849 i journalen NB12: »Istedetfor at lade Sagen nu være afgjort, gaaer hun op paa mit Værelse i min Fraværelse og skriver mig en aldeles fortvivlet Billet, hvor hun besværges mig for Jesu Christi Skyld og ved Mindet om min afdøde Fader ikke at forlade hende« (Pap. X 1 A 667, s. 422). Jf. også »'Skyldig?' - 'Ikke-Skyldig?'« i *Stadier paa Livets Vei*, hvor SK if. notesbog 15:4 (SKS 19, 435) har gengivet bruddet »reent historisk«; her fortælles det: »Hvad skeer? Store Gud, hun har været paa mit Værelse, medens jeg var ude. Jeg finder en Billet, affattet med en fortvivlet Lidenskab, hun kan ikke leve uden mig, det bliver hendes Død, hvis jeg forlader hende, hun besværges mig for Guds, for min Saligheds Skyld, ved ethvert Minde, der binder mig, ved det hellige Navn«, SKS 6, 307.

I trykt udgave: Bind 21 side 366 linje 17

◀ **at jeg ikke reiste ifjor Foraar** : 290,20 og 320,10.

I trykt udgave: Bind 21 side 367 linje 2

◀ **κατα δυναμιν** : gr. (kata dýnamin) som mulighed; potentielt.

I trykt udgave: Bind 21 side 367 linje 7

◀ **jeg mente, at jeg skulde døe ... ikke skeete, og jeg ikke døde** : hentyder til, at SK mente at skulle dø, inden han fyldte 34 år, men til sin overraskelse ikke gjorde det, se journalen NB:210, i SKS 122f.

I trykt udgave: Bind 21 side 367 linje 25

◀ **Skrevet havde jeg Alt færdigt** : 260,6.

I trykt udgave: Bind 21 side 367 linje 27

◀ **ihjelslagen** : slået ihjel (277,19).

I trykt udgave: Bind 21 side 367 linje 29

◀ **blev Ægteskabets meest begejstrede Forfægter** : jf. »Ægtestabets æsthetiske Gyldighed« i anden del af *Enten - Eller* (1843), i SKS 3, 13-151; »Ved Anledningen af en Brudevielse« i *Tre Taler ved tænkte Leiligheder* (1845), i SKS 5, 419-441; og »Adskilligt om Ægteskabet mod Indsigelser« i *Stadier paa Livets Vei* (1845), i SKS 6, 85-171.

I trykt udgave: Bind 21 side 367 linje 36

◀ **i en Digers Sang gjenlyder et Suk** : jf. den første af »Diapsalmata« i første del af *Enten - Eller*, i SKS 2, 27.

I trykt udgave: Bind 21 side 368 linje 7

◀ **omfredet** : omgivet med hegn el. fred; værnet om.

I trykt udgave: Bind 21 side 368 linje 26

◀ **Styrelsen** : dvs. Guds styrelse.

I trykt udgave: Bind 21 side 368 linje 27

◀ **den pseudonyme, den æsthetiske, Productivitet** : dvs. de pseudonyme skrifter fra *Enten - Eller* til *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* (296,8), se også den følgende kommentar.

I trykt udgave: Bind 21 side 368 linje 28

◀ **et Majeutisk** : 293,6 og 296,8. Se også »Regnskabet« (351,19): »Der begyndtes, *maieutisk*, med æsthetisk Frembringelse, og den hele pseudonyme Productivitet er et saadant *Maieutisk*«, *Om min Forfatter-Virksomhed* (278,26), s. 8 (SV2 13, 530).

I trykt udgave: Bind 21 side 368 linje 28

◀ **Christus taug** : sigter til beretningen i Matt 26,57-68 om forhøret af Jesus for Rådet: »Og den Ypperste-Præst stod op, og sagde til ham: svarer du Intet? hvad vidne disse imod dig? Men Jesus taug [tav]«, v. 62-63 (NT-1819). Jf. også Matt 27,14.

I trykt udgave: Bind 21 side 369 linje 6

◀ **Thomas a Kempis ... kom jeg stedse mindre Menneske tilbage.**◀ : citat fra 1. bog, kap. 20, »Om Kjærlighed til Eensomhed og Stilhed«, i *Thomas a Kempis, om Christi Efterfølgelse, fire Bøger*, overs. og på ny udg. af J.A.L. Holm (med en indledning og en beskrivelse af Thomas a Kempis' levnedsløb af A.G. Rudelbach), 3. udg., Kbh. 1848 [1826], ktl. 273, s. 26. – **Thomas a Kempis**: Thomas Hemerken fra Kempen (o. 1380-1471), ty. munk, mystiker og opbyggelig forfatter, præsteviet i 1414. Det er omstridt, hvorvidt Thomas a Kempis er forfatter af de fire bøger *De imitatione Christi*, der betragtes som et af de mest læste værker i verdenslitteraturen.

I trykt udgave: Bind 21 side 369 linje 11

◀ **Efter Seneca epist. VII. ... fordi jeg var blandt Msker.**◀ : citat fra *Thomas a Kempis, om Christi Efterfølgelse*, s. 26, noten. SK har Seneca for Senecæ (lat. Senecas) og 'Msker' for 'Mennesker'. – **Seneca epist. VII**: *Epistulae morales (Moralske breve)*, nr. 7, 3, af Lucius Annaeus Seneca (o. 4 f.Kr. - 65 e.Kr.), rom. politiker, forfatter og stoisk filosof.

I trykt udgave: Bind 21 side 369 linje 13

◀ **Denne Tanke har jeg ... for kort siden udtrykt ... for Gud** : i »Regnskabet« (351,19): »O, og i hvilken Grad skulde Menneskene ikke blive – Mennesker og Elskelige, naar de vilde blive Enkelte for Gud!« *Om min Forfatter-Virksomhed* (278,26), s. 12 (SV2 13, 533). – **for kort siden**: for kort tid siden, for nylig.

I trykt udgave: Bind 21 side 369 linje 17

◀ **(Joh: 12, 10) Jøderne vilde slaae Lazarus ihjel - fordi Xstus havde opvakt ham** : Beretningen om Jesu opvækkelse af Lazarus, som der henvises til i Joh 12,9-11, fortælles i kap. 11,1-44. Lazarus, der betyder 'Gud hjælper', boede i Betania og var bror til Martha og Maria.

I trykt udgave: Bind 21 side 369 linje 23

◀ **Zacharias Werner anfører i en Prædiken ... Lazarus - han stinker allerede** : sigter til Zacharias Werners prædiken til 15. søndag efter pinse over Luk 7,15: »Also die drei Todten, die Jesus erwecket, sind: Die Tochter eines Vorstehers der Synagoge, Jairus. Diese war nähmlich ein junges Mädchen, war gestorben, lag aber noch im Hause des Vaters und wurde beklaget. Jesus entfernte aber Alles von ihr und erweckete sie. Der Zweite war der Jüngling zu Nain, einer Witwe einziger Sohn, der schon zum Stadthore hinausgetragen wurde. Und der Dritte war Lazarus sein Freund, der schon vier Tage im Grabe gelegen und schon in den Gestank der Fäulniß übergegangen war. Diese drei Erweckungen sind, wie die Kirchenväter glauben, nur angeführt, damit wir die dabei verschiedenen Klassen von Sündern erkennen. Die geringsten sind die, welche wohl sündigten, aber doch immer wieder zurückkehrten, wieder sündigten, sich aber doch noch nicht von der Kirche getrennt haben, die doch noch im Vaterhause versammelt sind. Diese stehen bald durch die Gnade Jesu wieder auf, denn ihr Fall war nich so groß. Diese erwecket Jesus schnell. Mit dem Jüngling von Nain vergleicht man diejenigen, die sich schon größerer Sünden, die sich schon Todsünden schuldig gemacht haben, die sich schon vom Vaterhause entfernt haben und dem Verderben zugerannt sind. Diese stehen schon schwer auf, aber bei Jesus Christus ist nichts unmöglich, er wecket sie doch noch auf. Endlich aber die Dritten sind die, die sich der fürchterlichsten Ruchlosigkeit Preis gaben, die fast lebenslang in Sünden wühlten, die ein halb Jahrhundert beinahe sich den größten Gottlosigkeiten übergaben, die schon im Verderben waren, die, wenn ihre letzte Stunde geschlagen hätte, in's ewige Feuer gestürzt wären, die schon in die Fäulniß der Sünden übergegangen sind. Sind diese verloren? Nein! noch nicht, sie leben, sie athmen doch. (...) Jesus weinte am Grabe seines Freundes Lazarus, und obwohl er vier Tage im Grabe lag, sagte er: Unser Freund Lazarus schläft. Und ist Jesus nicht mehr der Freund des Sünders, des Gottlosesten, als der Freund des Lazarus? Ja! er ist Erlöser, Bruder, Freund. Er wirket mit seiner allmächtigen Gnade und erwecket des Sünders todtes, steinernes, eiskaltes Herz, erfüllt es mit Glauben, entzündet es mit Liebe, zerknirrschet es aber erst mit Schmerz und Reue.« *Zacharias Werner's ausgewählte Predigten* bd. 1-3 [opr. udg. 1826]; bd. 2, i *Zacharias Werner's Sämmtliche Werke. Aus seinem handschriftlichen Nachlasse herausgegeben von seinen Freunden* bd. 1-13, Grimma u.å. [1840], ktl. 1851-1854 (uden bd. 14-15 med *Zacharias Werner's Biographie und Charakteristik*, Grimma 1841); bd. 11-13; bd. 12, s. 144-146. – **Zacharias Werner**: Friedrich Ludwig Zacharias Werner (1768-1823), østrigsk digter, præst og mystiker, konverterede i 1811 til katolicismen i Rom, blev præsteviet i 1814 og fungerede derefter som prædikant i Wien. – **Jairi Datter - hun sover blot**: 339,3. – **Enkens Søn af Nain - han bæres allerede ud**: sigter til beretningen i Luk 7,11-23 om Jesu opvækkelse af enkens søn i Nain, jf. v. 12: »Men da han [Jesus] nærmede sig byporten, se, da blev der båret en død ud, som var sin mors eneste søn, og hun var enke«. – **Lazarus - han stinker allerede**: 369,23, jf. Joh 11,39, hvor Lazarus' søster Martha siger til Jesus: »Herre, han stinker allerede; han

ligger der jo på fjerde dag.«

I trykt udgave: Bind 21 side 369 linje 28

◀ **Geheimeraad Ørsted** : Anders Sandøe Ørsted (1778-1860), da. jurist, premierminister, fra 1801 assessor i hof- og stadsretten, fra 1809 tillige meddirektør og lærer i kirkeret ved Pastorseminariet, fra 1810 dommer i højesteret, som han forlod i 1813 for at indtræde i det da. kancelli som deputeret, fra 1825 tillige som generalprokurør; han var blevet dr.jur. i 1815. I 1842 blev han medlem af gehejmestatsrådet (statsminister), men mistede i 1848 alle sine embeder; fra 1848-49 var han medlem af Den grundlovgivende Rigsforsamling. I sept. 1841 blev Ørsted rykket op i første rangklasse og fik titel af gehejmekonferensråd. – **Geheimeraad**: egl. rådgiver, der er indviet i hemmeligheder. Titlen var i brug i Danmark fra Christian IV's tid til 1808. Oprindeligt betegnede den kongens virkelige, øverste rådgivere, men efterhånden blev den mere honorær. Efter rangforordningen af 1746 gav den rang i 1. klasse (af ni) og ret til betegnelsen excellence. Med tillæg til rangforordningen af 12. aug. 1808 forsvandt titlen og erstattedes af gehejmekonferensråd (rang i 1. klasse) og gehejmeetatsråd (2. klasse). Om rangfølgen, 304,4.

I trykt udgave: Bind 21 side 370 linje 4

◀ **3^{die} Deel af hans Skrift om Forfatningen** : *Prøvelse af de Rigsforsamlingen forelagte Udkast til en Grundlov og til en Valglov*, 1.-4. hefte, Kbh. 1849; 3. hefte (ktl. 924), der er annonceret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 97, den 26. april 1849.

I trykt udgave: Bind 21 side 370 linje 5

◀ **»Mon det da ogsaa er saaledes i Forhold til Heste?«** : hentyder til Platons dialog *Sokrates' Forsvarstale*, 25a f., hvor Sokrates (293,14) siger til Meletos, der har anklaget ham for som det eneste menneske i Athen at fordærve ungdommen: »Men svar mig nu paa dette Spørgsmål: Hvis Talen er om Heste, stiller Sagen sig saa efter din Mening paa samme Maade, altsaa saaledes, at alle Mennesker forstaar at gøre dem til gode og dygtige Heste, og kun eet Menneske ødelægger dem? Eller er det her omvendt, saaledes at en enkelt Mand eller dog kun nogle faa Mænd, nemlig de Sagkyndige paa Hesteopdrættningens Omraade, har denne Evne, hvorimod Flertallet af Mennesker, hvis de faar med Heste at gøre, ødelægger dem?« (*Platons Skrifter*, udg. af Carsten Høeg og Hans Ræder, bd. 1-10, Kbh. 1992 [1932-41], bd. 1, s. 274). Sml. journalen NB5:120, i *SKS* 20, 419.

I trykt udgave: Bind 21 side 370 linje 7

◀ **at jeg skal tale græsk** : for at udtrykke mig som grækerne.

I trykt udgave: Bind 21 side 370 linje 9

◀ **lykkedes en Stat (Genua) at udfinde Typen for en Minister i vor Tid: en Hyrekudsk** : spiller formentlig på følgende oplysninger om de tolv ledere, som i den seneste tid har spillet en rolle i Genua (el. Genova i Norditalien), meddelt af en korrespondent for *Times* og videregivet under rubrikken »Italien« i *Fædrelandet*, nr. 95, den 25. april 1849, s. 379: »Avezzana var oprindeligt Soldat; han gik som saa mange Eventyrere til Sydamerika, hvor han naaede Oberst-Graden; han gik derfra til New-York, hvor han i mange Aar var Kjøbmand, uden at gjøre nogen Lykke som saadan. Han vendte sidste Aar tilbage til Genua, og var meget forbauset ved at see sig selv som General for Nationalgarden.« Desuden omtales tre advokater samt »en fattig Adelsmand, en falleret Kjøbmand, en Guldsmed, der ikke duer til Noget, og flere lidet ansete, tildels principløse Mænd.«

I trykt udgave: Bind 21 side 370 linje 17

◀ **aristophanisk** : 370,28.

I trykt udgave: Bind 21 side 370 linje 24

◀ **rejtceret** : dvs. rejiceret, dumpet.

I trykt udgave: Bind 21 side 370 linje 26

◀ **Ladegaardslem** : fattiglem, egl. en beboer på Ladegaarden, en institution på Ladegaardsvej (nuv. Åboulevard) i København umiddelbart efter dæmningen mellem St. Jørgens Sø og Peblinge Sø (se kort 3, B2). Fra 1822 blev Ladegaardens bygninger brugt som arbejdsanstalt for fattige og fra 1833 som tvangsarbejdsanstalt for straffede og vagabonderende.

I trykt udgave: Bind 21 side 370 linje 27

◀ **Aristophanes selv har i Ridderne brugt en »Pølsehandler«** : sigter til pølsehandleren Agorakritos i Aristofanes' komedie *Ridderne* (424 f.Kr.), hvor denne grove mand i en leflende taledyst konkurrerer om

folkets gunst med den sleske statsleder Paflagonen, der er tidligere læderhandler. Resultatet bliver, at folket foretrækker pølsehandleren som statens leder. Jf. *Des Aristophanes Werke*, overs. af J.G. Droysen, bd. 1-3, Berlin 1835-38, ktl. 1052-1054; bd. 2, 1837, s. 313-431. Den gr. komediedigter Aristofanes (o. 450-385 f.Kr.) skrev i alt 40 komedier, hvoraf 11 er bevaret.

I trykt udgave: Bind 21 side 370 linje 28

◀ **Funtus** : fordrejet form med lat. endelse af 'Fundet!'

I trykt udgave: Bind 21 side 371 linje 8

◀ **reiser ud for at opdage America** : hentyder til den ital. søfarer Christopher Columbus, der i den hensigt af finde søvejen til Indien i 1492 drog ud på en opdagelsesrejse, hvor han i stedet fandt Amerika.

I trykt udgave: Bind 21 side 371 linje 8

◀ **desto værre** : desværre.

I trykt udgave: Bind 21 side 371 linje 13

◀ **da Præsten aldrig gik i Andet end i sit Ornat** : Helt op til begyndelsen af det 19. årh. var der præster, som til daglig gik i ornat, bestående af den lange præstekjole med vinger (dvs. de to stive læg fortil) og pibekrave (363,16); en gejstlig embedsdragt, der i alt væsentligt havde fundet sin form o. midten af det 17. årh.

I trykt udgave: Bind 21 side 371 linje 29

◀ **Ord af den hellige Therese ...: »O, de Blinde, at opgive Bønnen, idet den skal til at begynde.«** : jf. »Ueber das Gebet des Pharisäers« i *Fenelons Werke religiösen Inhalts*, overs. fra fr. af M. Claudius, nyt oplag, bd. 1-3, Hamborg 1823, ktl. 1914; bd. 2, s. 61: »O die Blinden, die, wie die heilige Therese sagt, das Gebet aufgeben, wenn es anfängt, durch die Prüfung sich zu reinigen und fruchtbringender zu werden!« Flere forekomster af citatet har ikke kunnet identificeres; det har dog ikke været muligt at fremskaffe *Fr. de Salignac de la Mothe-Fénelons sämtliche Werke*, bd. 1-5, Leipzig 1781-82, ktl. 1912-1913. – **den hellige Therese**: el. Teresa af Jesus (1515-82), sp. karmelitternonne, mystiker og religiøs forfatter, grundlagde i 1562 et nonnekloster i Avila (tereserinderne), blev helgenkåret i 1622. – **Fenelon**: François de Salignac de la Mothe-Fénelon (1651-1715), fr. ærkebiskop og forfatter.

I trykt udgave: Bind 21 side 372 linje 1

◀ **Idee af Z. Werner ... Zachæus maa have seet latterlig nok ud i Træet.**◀ : sigter til Zacharias Werners prædiken til 19. søndag efter pinse over Luk 19,4 i *Zacharias Werner's ausgewählte Predigten* bd. 3, i *Zacharias Werner's Sämtliche Werke* (369,28) bd. 13, s. 31-44. I Luk 19,3-4 fortælles det, at den rige overtøler Zakæus klatrede op i et morbærfigentræ, så han på trods af skaren og sin ringe vækst kunne se Jesus, når han kom forbi. SK gengiver og overs. følgende passage: »Der wilde Feigenbaum dienete damals zum Spotte und Sprichworte wegen seiner elenden Gestalt. Er war klein, ganz krumm, seine Aeste hatten gar keine ordentliche Form, sie waren alle verbogen, krumm, verdrehet, überhaupt hatte der Baum eine wunderliche schlechte Gestalt, heißt eigentlicher, nach dem Urtexte übersetzt, der närrische Feigenbaum. Da lachte das Volk über den Zachäus. Das kleine Männchen Zachäus, auf dem krummen wilden närrischen Feigenbaume so oben sitzend, kann lächerlich ausgesehen haben«, s. 34.

I trykt udgave: Bind 21 side 372m linje 2

◀ **»Zacharias i Pæretræet**◀ : Udtrykket har ikke kunnet verificeres.

I trykt udgave: Bind 21 side 372m linje 15

◀ **fikst Du Pæren Zacharias** : talemåde, 'Fik(st) du pæren (Zacharias)', brugt som spottende udtryk el. tilråb over for den, der bliver skuffet i sine forhåbninger, snydt for noget, taget ved næsen. Talemåden er optegnet som nr. 2112 i N.F.S. Grundtvigs *Danske Ordsprog og Mundheld* (270,8), s. 80.

I trykt udgave: Bind 21 side 372m linje 18

◀ **»Al god og al fuldk. Gave kommer ned o: s: v:«** : Jak 1,17: »Al god Gave og al fuldkommen Gave er ovenfra, og kommer ned fra Lysenes Fader, hos hvilken er ikke Forandring eller Skygge af Omskiftelse« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 372 linje 10

◀ **forkeert** : forrykt.

I trykt udgave: Bind 21 side 372 linje 22

◀ **en Time om Ugen at declamere Noget derom** : hentyder til, at præsterne på SKs tid normalt prædikede o. én time ved højmesse om søndagen.

I trykt udgave: Bind 21 side 372 linje 28

◀ **kjendt af Gud** : hentyder til 1 Kor 8,3, hvor Paulus skriver: »Men den, der elsker Gud, er kendt af ham.« Jf. også 1 Kor 13,12.

I trykt udgave: Bind 21 side 373 linje 1

◀ **Hvo** : Hvem.

I trykt udgave: Bind 21 side 373 linje 10

◀ **Daarlighed** : tåbelighed.

I trykt udgave: Bind 21 side 373 linje 12

◀ **han kjender Spurven** : hentyder til Matt 10,29: »Sælges ikke to Spurve for een Penning? og ikke een af dem falder paa Jorden uden Eders Faders Villie« (NT-1819). Jf. også Luk 12,6.

I trykt udgave: Bind 21 side 373 linje 21

◀ **verte** : lat. vend (bladet)!

I trykt udgave: Bind 21 side 373 linje 22

◀ **fornummet** : fornemmet.

I trykt udgave: Bind 21 side 373 linje 25

◀ **langsom til Vrede** : Jak 1,19 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 21 side 374 linje 1

◀ **ilsom** : hurtig.

I trykt udgave: Bind 21 side 374 linje 1

◀ **lyser sin Velsignelse over Dig** : hentyder til den aronitiske velsignelse (4 Mos 6,24-26), som præsten lyser over menigheden: »Herren velsigne dig og bevare dig! Herren lade lyse sit Ansigt over dig og være dig naadig! Herren løfte sit Aasyn paa dig og give dig Fred!« *Forordnet Alter-Bog* (260,21), s. 242.

I trykt udgave: Bind 21 side 374 linje 6